

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØREN KIERKEGAARDS BARNDOM OG UNGDOM

VED

SEJER KÜHLE

ASCHEHOUG DANSK FORLAG

INDEH.: G. M. STEFFENSEN

MCML

**COPYRIGHT 1956
BY
ASCHEHOUG DANSK FORLAG**

OVERSIGT

	Side
Indledende betragtninger	7
Forældrene	9
Barndom og skolegang	23
Fader og søn. Afgang fra skolen	47
De første studenteraar	77
I litterære kredse	91
Forhold til hjemmet	140
Eftertanke og eksamenslæsning	166
Aarene derefter	182
Tilføjelser	201
Register	208

INDLEDENDE BETRAGTNINGER

De fleste af os kræver en stadig berigelse af det kundskabsforraad, vi efterhaanden faar samlet. Simple gentagelser af det gamle kan maaske for en tid være os nok; men i almindelighed søger vi noget mere. Hver gang, vi tænker paa det, vi har erhvervet, skal det helst antage nyt liv. Det skal fremtræde i en mere levende skikkelse, mere fyldigt og mere klart.

Det gælder ogsaa, hvor talen er om Kierkegaard. For en del af os kan det være af interesse at studere hans livshistorie og hans værker; men naar vi genoptager studiet, er det ikke nok for os at blive staaende ved det gammelkendte. Selv om én og anden formodning maa falde, vil vi se hans liv og ideer i et skær, vi ikke hidtil har opfattet. Vi vil have indsigt i en række livsdata og tankeforbindelser, vi ikke før har haft kendskab til. Vel at mærke: Det, vi ønsker, er ikke blot formodninger, ikke blot gætterier; men det, vi kræver, er noget, der staar fast, noget, der kan dokumenteres.

Men vil man fremskaffe historiske beretninger, der giver større indsigt og større klarhed, maa der ydes et arbejde. Selv naar man nøjes med at benytte Kierkegaards optegnelser, kommer man ikke sovende til maalet. Han var af en anden støbning end den, der kendes blandt vor tids mennesker. En væsentlig del af hans tanker afviger saa stærkt fra vore, og hans udtryksmaade er saa særegen, at de, der ikke har trang til aandelig anstrængelse, føler sig afskrækkede, saa selv om hans værker paraderer paa mange reoler, undgaar man et nøjere studium. Der findes imidlertid andre, lidt mærkelige mennesker, der ikke viger tilbage for hovedbrud og vidtgaende undersøgelser, og det viser sig, at de stadig kan finde noget,

der er værd at bemærke og værd at tage under overvejelse, noget der kan tilfredsstillende et menneskeligt behov.

Det ny, der kan fremdrages, vedrører baade hans liv og hans tænkning, og det sidste er vel nok — i hvert fald for de spekulative — af særlig vigtighed. Men det er alligevel ikke rigtigt, naar Boström mener, at en tænkners liv er hans tænkning. Et menneskes liv er ikke filosofi alene; dets tanker kan tilmed paa ganske afgørende maade være betinget af forhold, som for en overfladisk betragtning synes at staa det aandelige liv temmelig fjærnt. Derfor maa ogsaa saadanne forhold gøres til genstand for undersøgelse, selv om der er fare for, at man føres paa afveje.

Naar Kierkegaards tænkning var af en særegen art, naar han ikke formaalsløst lod klichéer rasle rundt i hjærnekisten, maa det antages, at der var stærke motiver, der førte ham ind paa de hidtil ubanede veje. Hvordan ellers? — At hans tanker havde et selvstændigt præg betyder ganske vist ikke, at han løsrev sig helt fra det, de ældre havde sagt. De var netop i høj grad betingede af det, der gik forud; men alligevel blev han ikke en simpel eftersnakker. Det er derfor naturligt, at vi spørger: Hvad var det, der satte ham i bevægelse, og hvad var det, der fik ham til at tænke netop, som han gjorde?

Saadanne spørgsmaal trænger sig paa; men her, hvor vi nøjes med at udrede barndom og ungdom, en tid, der kun rummer en uvæsentlig del af hans produktion, kan de ikke fuldtud besvares. Dog er det muligt at give nogle antydninger, og dermed har vi begyndelsen til en Kierkegaard-biografi, som andre forlængst har givet vigtige bidrag til, og atter andre kan føre videre.

FORÆLDRENE

Han var, som man ved, af vestjysk slægt. I gammel tid var det ret omstændeligt at foretage en rejse til hovedstaden, og særlig vanskeligt var det for stavnsbundne bønder; men der var dog adskillige jyder — blandt andet en del hosekræmmere — der fik forbindelse med Sjælland, og i det attende aarhundrede blev det ikke helt faa, der bosatte sig og fik borgerskab i København.¹⁾

Blandt dem, der allerede i drengæarene slap ud af det trælsomme liv paa heden, var *Michel* (senere *Michael*) *Pedersen Kierkegaard*. Han var født 12. december 1756 i den ene af anneksgaardene (kirkegaardene) i Sædding sogn, en gaard paa 3 tdr. hartkorn, som hans fader *Peder Christensen Kierkegaard* (1712—99), og før ham hans fader *Christen Jespersen Kierkegaard* (1673—1749) havde i fæste.²⁾ Den sidste havde efter al sandsynlighed faaet den med sin første kone, der vistnok var en datter af *Peder Michelsen* (c. 1638—1714). Formodentlig var *Christen Jespersen* søn af *Jesper Pedersen* i Sdr. Leding i Dejbjerg; men det maa dog bemærkes, at ogsaa i Stavning og Vorgod fandtes der mænd af det omtalte navn.

Den nævnte fødegaard hørte under pastoratet for Bølling og Sædding. I 1678 havde den 2 heste, 2 køer, 2 stude og 6 faar. I det frihedspas, som præsten i 1777 udstedte, meddeles, at *Michel Pedersen* rejste bort paa grund af forældrenes slette omstændigheder og store børneflokk. Ifølge overleveringen skal han have tjent i Lem sogn hos en slægting, faarehandler *Michel Graversen, Andbeck*, og med ham skal han i efteraaret 1768 (11 aar gammel) være rejst til København.³⁾ Her kom han i lære hos morbroderen *Niels Andersen Seding* (1720—96), der i 1750 havde faaet borgerskab som hose-

kræmmer, boede i en kælder i Østergade og levede som ungarl. Hos ham var han først som dreng, senere som svend, indtil han i 1780 selv fik borgerskab. I sine læreaar maa han have faaet en god skoleundervisning, hvad hans senere udvikling tydeligt viser. I 1773 den 18. april blev han (godt 16 aar gammel) konfirmeret i Nicolai kirke, og den pietistisk-herrnhutisk paavirkede pastor L e m m i n g holdt talen. Aaret efter blev en kendt mand blandt Herrnhuterne kapellan, nemlig P e t e r S a x t o r p h, der til 1803 var præst i sognet og boede i nabohuset til Sedings. Formodentlig hidrører Kierkegaards forbindelse med Herrnhuterne fra den tid, selv om de var velkendte i hans hjemegn. Fra Saxtorphs tid vil man i kirkebogen finde omtalt baade bryllupper og begravelser, der angaar familien. Den samme Saxtorphs »Passions-Prædikener« og »De Troendes Skat og Klenodie, som er den foragtede Jesus af Nazareth« bærer stærke vidnesbyrd om hans tilknytning til Brødremenigheden.

Da M. P. Kierkegaard havde faaet borgerskab, fik han straks markedspas og foretog rejser ad landevejen til Hillerød og Helsingør, hvor han forhandlede jyske uldvarer, traadstrømper, Randershandsker, islandske varer og vævede huer.¹⁾ I 1785 købte han og hosekræmmer Mads Nielsen Røyen en ejendom paa Købmagergade (nu nr. 31), hvor Røyen boede til slutningen af halvfemserne, mens Kierkegaard havde forretning og bolig noget længere oppe i gaden (nu nr. 43). Men allerede det første aar fandt silke- og klædehandlerne, at baade Kierkegaard og et par andre hosekræmmere drev ulovlig handel, og oldermanden lod foretage en razzia i deres forretninger, hvor man f. eks. fandt franske lærreder, multumer og barattesbaand. Hosekræmmerne blev idømt bøder; men de stædige jyder henvendte sig til kancelliet med klage over, at de ikke kunde indse, hvad de nu maatte handle med, og aktionen førte til, at de delvis fik oprejsning, idet kancelliet ved sin resolution af 30. juli 1787 gav hosekræmmerne ret til at handle med alle slags hjemmesyede uld- og linnedvarer saavelsom indenlandske filter og multumer. Sagen førtes saa videre til højesteret, dels af Andreas Tvermoes og Henrich Hansen Lund, dels af M. P. Kierkegaard;

og aaret efter, da Kierkegaard allerede havde faaet ret til at handle med kinesiske, ost- og vestindiske varer, faldt højesterets dom til hosekræmmernes fordel; og saa opgav klædehandlerne en ny sag mod Kierkegaard, skønt det var forargeligt at se, at han var begyndt at handle med silke og bomuld.¹⁾

Derefter gik det under gunstige konjunkturer stærkt fremad. I huset havde Kierkegaard nu den gamle Seding, der i 1788 havde indsat ham som universalarving, og ham arvede han derfor i 1796. Det var under indtryk af det held, han havde haft, at han samme aar af Christen Madsen Gade i Sædding købte »en ved Anders Nørregaards Hauge beliggende indlukket Jord med Diger, hvorpaa intet Hartkorn hviler«, og paa den lod bygge et hus af røde mursten med rødt egebindingsværk, hvad ellers var ukendt paa egnen, og her boede hans moder til 1813, søstrene *Karen* og *Sidsel Marie* og broderen *Peder*, der døde henholdsvis 1810, 1831 og 1834, mens faderen døde i 1799.

Kierkegaard havde ikke glemt sit barndomshjem. Selv om livet paa heden havde været strængt, og han ofte havde følt sig ene og forladt, var hans følelse af ensomhed sikkert ikke mindre i hovedstaden, og hans hjemve kan have haft sin væsentlige andel i det tungsind, der fulgte ham siden. I byen havde han imidlertid tjent sine penge, og dem anbragte han i faste ejendomme og var saa heldig, at han ikke blev ramt af den store brand i 1795. I tiaaret indtil 1802 havde han saaledes ejendom — eller andel deri — paa Købmagergade, i Peter Hvitfeldtsstræde, i Kalveboderne, Skt. Pedersstræde, Knabrostræde og Helsingørgade.²⁾ Alene det er et vidnesbyrd om, at han tidligt blev en velstaaende mand. Men uden ser vi af et regnskabsblad fra 1805, at han havde gode renteindtægter; og at han og hans slægtinge ikke blot følte sig som brave patrioter, men ogsaa som formuende, fremgaar deraf, at ved en indsamling i 1808 til flaaen lod M. P. Kierkegaard, M. N. Røyen, A. A. Kierkegaard, N. S. Aabye, M. A. Kierkegaard og C. Ager-skov for egen regning bygge en kanonchalup til flaaen.³⁾

I 1794 ægtede han Røyens søster, *Kirstine Nielsdatter Røyen*

(f. 1757 i Øster Høgild i Rind Sogn). Hun havde en tid tjent hos Seding, var ligesom Kierkegaard sidst i trediverne og ikke helt ubemidlet (ejede 568 rdl.). Men ægteskabet varede ikke længe, idet hun døde af lungebetændelse 23. marts 1796 uden at efterlade børn.

Kort tid efter indlod han sig i forhold til *Ane Sørensdatter Lund*, og da han paatænkte ægteskab — uden at trolovelse blev deklareret og bogført —, søgte han 10. marts 1797 ved prokurator Andreas Hyllested kongelig konfirmation paa en ægtepagt, som samme dag var oprettet. Heri udtaltes, at der ikke skulde være fælles bo. Ane Sørensdatter, der betegnedes som hans forlovede, skulde altsaa ikke have en hustrus sædvanlige rettigheder. Iøvrigt bestemtes det, at hvis manden døde, skulde enken have alt indbo og 200 rdlr. aarlig, mens der som mødrene arv skulde hensættes 2000 rdlr. til eventuelle børn. »Skulde det uventede Tilfælde indtræffe, at Gemytterne ikke kunne forenes, og det maatte blive os tilladte at leve adskilte fra Bord og Seng, da tager min tilkommende Kone hendes Gangklæder og Ganglinnet, dernæst giver jeg hende een Gang for alle 300 Rdlr. til nødvendig Indboes Anskaffelse og aarlig 100 Rdlr., saa længe hun lever.« Børnene skulde, naar de var fyldt tre aar, være hos faderen. Iøvrigt kunde hustruen, der ved indtrædelsen i ægteskabet kun ejede tarvelige gangklæder og ganglinned — hvilket gentagne gange betones — intet fordrø. Dokumentet var underskrevet af Kierkegaard, kompagnikirurg Wittus Bering og hosekræmmer Jens Jørgensen, hvortil kommer Anne Sørensdatter Lund, Lars Sørensen Lund (hendes broder) og kobbersmed, rodemester J. Henrik Hagen.

Denne kontrakt var af en saadan karakter, at den ikke uden videre kunde konfirmeres. Man fandt, naar hensyn blev taget til mandens formuesomstændigheder, at det var upassende, hvad der blev budt kone og børn. I den forbindelse er det værd at nævne overformynderiets erklæring:

»Rygtet gjør Michael Pedersen Kierkegaard til en formuende Mand og god Huusholder, hvilket endog bekræftes deraf, at han

nyelig har opgivet sin Handel og som der menes vil og kan leve af sine Midler, dem som han nok snarere vil forøge end forringe.

Besad altsaa K. paa sin Kones Dødsdag den Formue, han for nærværende Tid efter Rygte og Formodning skal eye, staar den Summa, han foran har bestemt Børnene som mødrene Arv, nok neppe dertil i noget Forhold.

Saa mueligt Tilfældet er, at Skilsmisse imellem Ægtefolk kan finde Sted, saa underligt forekommer det os, at Forlovede forud, og førend Ægteskabet er begyndt, setter sig dette Tilfælde i Hovedet, og der behøves vel kun et Skridt til førend man falder paa at forbedre Opsigelse fra enten begge eller een af Siderne til at udtræde af Samfundet.«

Under alle omstændigheder maa fastsættes visse regler, og saafremt ægtepagten konfirmeres (»da man i manglende Fald efter Indledningen til samme kunde frygte for, at Ægteskabet blev ufuldbyrdet«), maa der sikres overformynderiet det fornødne indskud til administration.

Resultatet blev 21. april, at børnenes arveforhold blev stillet i bero, og ægteskabet, der var fremtvunget af foreliggende omstændigheder, blev indgaaet faa dage efter.¹⁾

Ane (Anne) Sørensdatte Lund (1768—1834) var datter af husmand Søren Jensen (1725—98) af Lund (Brandlund) i Brande sogn, og han var formodentlig atter søn af Jens Christensen (c. 1701—75), der i 1743 arbejdede som tømrer og tækkemand og gentagne gange nævnes som den ene af de husmænd, der boede i Brandlund, hvor han og sønnen dog ikke var paa mandtalsliste i 1787, skønt de nævnes baade før og siden. Familien tog navn efter hjemstedet og havde i sin oprindelse ikke — som Troels-Lund mener — forbindelse med andre familier af navnet Lund. Tidligt kom hun i tjeneste hos husekræmmer Janus Pallisen Thorning, der i Øster Høgild var nabo til Røyens. I 1786 blev hun konfirmeret, og husbonden betegnede hende derefter som en ærlig, tro og flittig pige. Hun rejste til København, hvor hendes broder, Lars Sørensen Lund (c. 1755—1824), arbejdede som svend og omtales som et

»honet og ærkiært Menneske«. Her tjente hun først i 6½ aar hos brændevinsbrænderen Birgitte Justesen Faurholt (c. 1752—1825), der i 1889 ægtede broderen. Derefter kom hun i tjeneste hos Mads Røyen og i 1794 hos Kierkegaard, som hun altsaa ægtede tre aar senere.¹⁾

Før ægteskabet 26. april 1797 blev indgaaet, blev Kierkegaards forretning — vistnok efter lang tids overvejelse og paa grund af frygt for en kommende krise ²⁾ — overdraget 3. februar til M. A. Kierkegaard og C. Agerskov. Hvorvidt han dermed havde til hensigt at opgive al virksomhed er tvivlsomt, eftersom han endnu et par aar fortsatte med spekulationer i ejendomme. I 1794 havde han vistnok tænkt at optage sin broder i forretningen, men i stedet valgte han de to nævnte slægtninge, hvoraf M. A. Kierkegaard (1776—1867) var hans fætter, mens C. Agerskov (1783—1853) var Røyens søstersøn.

Den nævnte broder var P e d e r P e d e r s e n K i e r k e g a a r d (1763—1834), der 14 aar gammel var kommen til byen. Ogsaa han tjente hos Niels Andersen Seding, hos hvem han var i 8½ aar; men i det sidste halve aar var han syg; var 29. nov. 1786—10. januar 1787 indlagt paa Frederiks hospital, og fra den tid betegnedes han som »sindssvag« eller »afsindig«, hvad da ogsaa anføres i lægdrullen for 1790. Efter lægens raad blev han sendt til Jylland og gjorde i nogle aar indkøb af uldvarer til broderen.³⁾ Søren Kierkegaard fortæller, at da han en sommer var paa besøg i hovedstaden, gik han — trods varmen — med tre frakker paa. (P. X³, s. 181).

Naar han ikke blev optaget i forretningen, maa det velsagtens skyldes hans svigtende ævne. Helt nøje kan hans sygdom nu ikke beskrives. I journalen anføres mavebesværigheder (forstoppelse) og dermed sammenhængende psykiske forstyrrelser; men til slut erklæres det, at sygdommens aarsag var onani. I en saadan seksuel selvbetjening fandt man i hin tid roden til alt ondt, specielt til tungsind og megen sindssyge, og i en række naive skrifter, der meget vel kan have fremkaldt forvirrede tanker hos lægfolk, blev den

betegnet som aarsag til ufrugtbarhed eller ulykkeligt afkom og i alle tilfælde en tidlig død.¹⁾

Ogsaa M. P. Kierkegaard synes at have været syg omkring aarhundredskiftet. Af en række dokumenter (bl. a. ansøgninger til kongen og magistraten) fremgaar det, at hans haandskrift da, mens han endnu var i fyrrerne, forandredes fra en smuk og fast penneføring til en temmelig usikker skrivemaade, der efter den tid mere og mere blev til en rystende gammelmandsskrift. Det synes heraf at fremgaa, at han i en ret ung alder blev en mærket mand. At han selv gjorde sig alvorlige tanker, kan vi skønne deraf, at Sibbern 3. oktober 1863 skrev: »Kierkegaards Fader havde været Hosekræmmer og havde af et Slags Hypochondrie opgivet sin Handel, troende, at han ei vilde leve længe mere.« Det er ogsaa til faderen, der hentydes i Kierkegaards papirer (VIII¹, s. 313), hvor der staar: »tænk dig en viis Olding, der dog var blevet kraftfuldere og mere haardfør med Aarene og Aarenes Besindighed. Han havde gennemgaaet meget i Livet, var forsøgt i allehaande jordiske Gjenvordigheder; nu var hans Livs Vilkaar betrygget, sorgfrit, og som vi Mennesker kalde det lykkeligt.« Her siges ret tydeligt, at faderen i de yngre aar var svagelig, og at depressionen varede temmelig længe kan maa ske i nogen grad tilskrives dels den ulykkelige krigstilstand, dels den omstændighed, at faderen døde i 1799, uden at han havde talt med ham, den ældste broder døde ugift i foraaet 1802, og den sidste og yngste havde, som sagt, faaet det stempel paa sig, at han var sindssyg. Dertil kommer, at det ufrivillige ægteskab maa have voldt betydelige kvaler.

Der var jo ellers ikke nogen bydende nødvendighed for, at Kierkegaard saa tidligt tog afsked med forretningslivet. Der havde tilmed været en mulighed for at blive optaget blandt silke- og klædehandlerne. I 1799 søgte en del hosekræmmere — hvoriblandt Kierkegaard og hans slægtninge — optagelse i lavet; men straks mødte de modstand. Først i 1801 blev Henrich, Ole og Jens Lund, M. A. og A. A. Kierkegaard, C. Agerskov og N. Aabye optaget, idet man anerkendte, at de havde faaet en passende uddannelse.²⁾

Imidlertid gjorde Kierkegaard sit bo op, og 20. september 1802 skrev han testamente, der blev et passende supplement til ægtepagten. Tonen var her en anden end før. Der tales ganske vist endnu om eventuel skilsmisse, »som Gud forbyde«; men skulde den indtræde, tilbydes der hustruen 200 rdlr. aarlig mod forhen 100. Ved hans død skal der tilkomme hende $\frac{1}{3}$ af formuen, mens børnene skal arve $\frac{2}{3}$. Dog afskrives først et pengebeløb til et legat »Niels Andersen Sedings Minde« til støtte for skolevæsenet i Sædding. De nærmere regler om den sag blev fastsat 15. oktober 1821.¹⁾

Nogle dage efter at testamentet var oprettet, fik Kierkegaard (6. okt.) kongelig bevilling til at indkalde kreditorer; og han købte sammen med Røyen, der i begyndelsen af 1796 havde overdraget sin forretning til Anders Andersen Kierkegaard og Niels Sørensen Aabye (ogsaa fra Ø. Høgild) et par ejendomme i Hillerød, nemlig Slotskroen og gaarden Petersborg, og i foråret 1803 flyttede han derud med hele familien, »blandt andet ogsaa fordi han af de forandrede og smukke Naturomgivelser haabede paa Oplivelse for det saa tunge Sind.«²⁾ Han boede da i Slotskroen, der havde stor have ned til søen. Røyen derimod boede paa Petersborg.

I København havde hans hustru født tre pigebørn: *M a r e n* Kirstine (1797), *N i c o l i n e* Christine (1799) og *P e t r e a* Severine (1801), og derefter holdt hun pause i fire aar, men fødte saa sønnen *P e t e r* Christian (1805). I efteråret 1805 flyttede familien tilbage til København og tog bolig i Østergade; men i 1809 købte husherren den ejendom paa Nytorv, hvor han boede til sin død. I 1807 og 09 fødtes sønnerne *S ø r e n* *M i c h a e l* og *N i e l s* Andreas, og endelig kom efterfølgeren *S ø r e n* Aabye Kierkegaard i 1813.

Familiens omgangskreds var naturligvis for en stor del Kierkegaards slægtninge, hvoraf maa fremhæves fætterten *M i c h a e l* *A n d e r s e n* *K i e r k e g a a r d* (1776—1867), der havde haft sine lære-aar i hans forretning. Derimod synes der kun at have været ringe forbindelse med hustruens broder, der havde sit brænderi i Landemærket 172 (nu nr. 19). Denne broder nævnes kun en enkelt gang som fadder hos Kierkegaards, hvorimod Kierkegaard og Røyen

nævnes et par gange hos brændevinsbrænderen, som ved sin død havde børnene Lauritz Bertel Lund (1797—18—), der var snedker, og Ellen Sørine Lund (1789—1865), som blev gift med skolelærer Isaach Pedersen (1781—1855) i Ørslev ved Vordingborg. (Blandt deres seks børn kan nævnes fra 1825 Michael Kirkegaard Pedersen).

Pigebørnene i Kierkegaards familie blev konfirmeret i Helligaandskirken af den norske pastor J. Bull, og hos ham gik de voksne ogsaa i adskillige aar til alters. Hvilken betydning, præsten havde for dem, er det næppe muligt at fastslaa; men vi faar et lille indtryk af ham gennem hans tiltrædelsesprædiken i 1803. I den siger han, at hans opgave er ikke just at forkynde en fornuftreligion. Vel skal han være en tænkende mand; men hans kald er at prædike evangeliet i et simpelt og letfatteligt sprog. Han vil lægge vægt paa religionens etiske indhold, og han vil selv søge at leve derefter.

Helligaandskirken var dog ikke det eneste sted, hvor husekræmmeren søgte opbyggelse, idet han ogsaa sluttede sig til Brødre-menigheden i Stormgade, hvor han bl. a. fik nær tilknytning til familierne Boesen og Hammerich. Her agtede man i 1816 at bygge et nyt forsamlingshus, der skulde kunne rumme 600 tilhørere, og ledelsen af dette foretagende mente man bedst at kunne overdrage Kierkegaard. Forstander for brødrene var paa den tid (indtil 1835) Johannes David Reuss, der var født i Kristiansfeld.¹⁾

Faa aar efter fik Trinitatis kirke en kapellan J. O. Thisted (forfatteren Vald. Thisted's fader), der var ved kirken 1822—24. Han blev af rationalisterne spottende betegnet som mystiker, pietist, blodteolog, Herrnhuter og obskurant; men han samlede saa stort et antal af tilhørere, at færdslen til tider var farlig, og politiet maatte være til stede. Ved sin død ejede M. P. Kierkegaard hans opbyggelsesskrift »For Christne« I—VI (1823—25), og det maa da antages, at han ogsaa har overværet en del af hans prædikener.

Det er altsaa ganske klart, at han følte sig knyttet til Herrnhuterne. Men han fik forbindelse med endnu andre. Med den meget

talende pastor emer. J e n s H o r n s y l d, der ikke blot kom hos M. A. Kierkegaard, Boesen og Hammerich, men f. eks. ogsaa hos Lindberg, Grundtvig og Sibbern, fik han ofte en disput, og han ejede hans »Betragtninger over Biblen« I—III (1831—37), som P. C. Kierkegaard en tid læste korrektur paa. I dette skrift lægger man mest mærke til den omstændelige omtale af det gamle testaments hovedskikkelser (f. eks. Abraham og David). Ved sin omflakken paa gaden og sine samtaler med folk, han mødte, blev han en kendt person og betragtet som en original.

Af størst betydning for Kierkegaard blev imidlertid hans forhold til M y n s t e r, der allerede i 1811 fik ansættelse som kapellan ved Frue, men paa grund af kirkens brand i 1807 prædikede i Trinitatis. Hos ham blev Peter Christian konfirmeret i 1821 og Niels Andreas i 1823; men den nære tilknytning skete allerede nogle aar før, da Kierkegaard fik ham som skriftefader, hvad han vedblev at være til slutningen af tyverne. Ved sin død ejede hosekræmmeren Mynsters »Prædikener« I—III, der blev hans yndlingslæsning, og »Betragtninger over de Christne Troeslærdomme«.

For Kierkegaard blev det en alvorlig sag, at børnene lærte at bøje sig under religionens tugt. Selv var han en myndig mand, og hans belæring gjorde et uudsletteligt indtryk paa dem. Tungsindig, som han blev ved at være, dvælede han mest ved religionens mørke sider. Hans gud var det gamle testaments vældige herre, hans frelser den korsfæstede, hvis lidelser han ofte dvælede ved, ligesom han gerne læste om martyrernes liv og død. Idelig kredsede hans tanker om synd — hans egne synder —, og idelig pintes han af tvivl om, hvorvidt frelsen var til ogsaa for ham. »En stille tilbagetrukken Borger han kan faae Tid til at sørge over den mindste Synd.« (P. IX, s. 48). Senere, da sønnerne voksede til, var det ikke mindst denne grublen, der gjorde indtryk paa dem, saa ogsaa de betragtede selv den ubetydeligste synd med største alvor.

Helt henfaldt han dog ikke til religiøse spekulationer. Ogsaa det nærværende maatte han tænke paa, ikke mindst paa administration af formuen. Han førte sine regnskaber, og naar et eller andet af hans

papirer var forfaldet til udbetaling, maatte han tænke paa ny pengeanbringelse. Han gik paa torvet, og formodentlig foretog han ogsaa indkøb af tøj og andre fornødenheder til sig selv og sønnerne. Desuden er det rimeligt, at han ogsaa førte noget tilsyn med de forretninger, han før havde ledet eller haft nøje tilknytning til. Han havde interesseret sig for lærlinges uddannelse, og baade M. A. Kierkegaard og N. S. Aabye var en tid inspektører, senere forstandere ved de Massmannske søndagsskoler, hvortil han ogsaa indtil 1826 ydede bidrag. Endelig havde han sin ejendom at varetage, saa han behøvede ikke at henfalde til lediggang, særlig da studier og børnenes opdragelse nødvendigvis maatte kræve en del af hans tid.

Ikke blot i den nærmeste familie, men ogsaa overfor andre kunde han gøre sig saa stærkt gældende, at man forstod, hans ord havde vægt. Det indtryk faar vi da ogsaa gennem de forskellige beskrivelser, der er givet af ham. Den første har vi fra fætterten, der i halvfemserne var i hans tjeneste:

»Gamle Michel Pedersen K. var en akkurat og yderst bestemt Mand. Hver Ting skulde ske til sin Tid og ikke til nogen anden, ligesom ogsaa hver af hans Husfolk havde sine bestemte Forretninger, der kun i Nødsfald kunde overtages af Andre. Mærkeligt nok tilkom det efter dette Princip Hosekræmmersvenden at børste den Gamles Sko og Støvler samt — såvidt mindes, — ej alene at feje Butikken, men ogsaa Gadestrækningen udenfor (Fortovet). Med Skoenes og Støvlernes Blankpudsning var den Gamle yderst nøjeseende, ingen matte Pletter, ikke et Sandskorn måtte der findes; og han var ikke at spøge med, når han blev vred; ikke at han skjændte overlydt eller brugte Ukvemsord, men den Alvor, hvormed hans Bebrejdelser blev givne, trængte bedre ind end stort Spektakel. Det var knap nok, at den lille Pidsk i Nakken kom i mærkelig Bevægelse, selv om Yttringerne faldt hvassest. — Hans Costume var iøvrigt det da almindelige, så temmelig uden Forandring: grå Frakke, Vest eller Camisol, Fløjels eller Manchesters Knæbuxer, sorte eller hvide, Rasmager eller Silkestrømper, Sko med store Spænder eller ungarske Støvler med Kvast foran.«¹⁾

Den næste beskrivelse er fra trediverne. Den er givet af Brøchner, som blev student i efteråret 1836 (Br., s. 340):

»Ham har jeg kun set én Gang, hos min gamle Onkel Kierkegaard. Det var en betydelig Personlighed, hvis Ydre indprægede sig levende i min Erindring. Han gik med min Onkel op og ned ad Gulvet i Onkels Spisestue, i Samtale med ham. Han gik noget bøjet; hans Holdning svarede til hans Ansigts tænksomme, alvorlige Udtryk; det graa Haar var strøget tilbage bag Øret, hvorved Ansigtsformen traadte skarpt frem.« — — — »Den Gamle var en meget punktlig, i Pengesager nøjagtig Mand, sparsommelig til dagligdags, men ved given Lejlighed rundhaandet.« — — — »Om Faderens Punktlighed brugte S. K. engang i en Samtale med Mag. Adler det Udtryk: »min Fader er født i Terminen.««

En tredie beskrivelse har vi fra Henriette Lund (s. 21 f), og den er naturligvis ogsaa fra hans sidste leveaar:

»Meget levende erindrer jeg Bedstefaders gamle ærværdige Skikkelse i den lange drapfarvede Frakke, Benklæderne stoppede ind i de snævre Skaftestøvler, en solid Stok med Guldknop i Haanden, og, hvad der ikke mindst interesserede os Børn, Lommerne fulde af Pebernødder. — Hans Bygning var kraftig, Ansigtstrækkene faste og sluttede, Hovedets Holdning lidt bøjet, medens Øjnene havde et Udtryk, som om de endnu drømmende stirrede ud over Jyllands Heder, dér hvor han som Barn havde vogtet sine Faar. Dog gik vist Drømmene nu langt videre, ud over denne Jords snævre Grændser, for at naa deres Længsels Maal, det Evighedens Land, hvortil Oldingen med hele sin Sjæls Attraa stundede. Det var som en stille Hjemve, der beherskede ham, og gjorde især hans sidste Dage til en Pilgrims Vandring i fremmede Lande. Dog maa deraf ingenlunde sluttes, at Indtrykket af hans Personlighed var trist eller sygeligt; dertil var hans Tale for livlig og klar, hans hele Fremtræden for kraftig. Snarere kunde hans Ro i Sorgen undre de Mange, som var fremmede for hans Tankegang, eller han kunde maaske forekomme mindre deltagende, fordi han havde vænnet sig til at betragte Livets Sorg og Smerte med andre Øjne end mere verdsligsindede Naturer,

paa samme Tid som han dog altid var parat til at hjælpe med Raad og Daad, hvor han paa nogen Maade kunde.« — —

»Ved at tænke paa Livet, som det rørte sig i Bedstefader Kierkegaards Hus, forekommer jeg mig rigtignok at blive ført saa langt tilbage ad Tidens Strøm, at end ikke den fjærneste Lyd fra vore Dages Hastværk og hele jærnbaneagtige Fart naaer dertil. Nei, Hastværk kjendtes ikke i det Hus. Man ordnede sig tværtimod med Sindighed, hvorfor Onkel Søren drillende Bemærkning, at de i hans Hjem købte det fine Brød fjorten Dage forud for Selskabet, nok kunde finde Anvendelse. Det fortælles ogsaa til Belysning af den herskende Forsynligheds og Ensformigheds Aand, at Klæderne til det næste Barns Konfirmation blev købte og skaarne samtidig med, at det første Barn gik til Præsten.« — —

Om moderen hedder det: »Hende husker jeg slet ikke; men hun blev omtalt i Familien som en rar lille Kone med et jævnt og fornøjet Sind. Sønnernes Udvikling gik hende lidt over Hovedet; deres høje Flugt forekom hendes bekymrede Hjerte som en Flugt bort fra det Stade, hvor hun følte sig hjemme, og hvor hun saa gjerne havde beholdt dem. Derfor var hun aldrig mere i sit Es, end naar en forbigaaende Upasselighed tvang dem lidt tilbage under hendes Regimenter. Især var hun tilfreds, naar hun kunde faae dem i Ro til Sengs; thi da svingede hun Scepteret med Fryd og hyggede for dem og fredede om dem som Hønen om sine Kyllinger. Børnebørnene i Slægten befandt sig ogsaa vel ved hendes moderlige Tilbøjeligheder. Den lille buttede Skikkelse behøvede ofte kun at vise sig paa Dørtærskelen til Barnekammeret, for at Graad og Skrig forstummede, og den rebelske Yngling eller Pige slumrede kort efter sødelig i hendes bløde Favne.« (H. L., s. 18 og 19 f).

Det er ellers kun lidt, vi ved om moderen. Søren omtaler hende saa godt som aldrig, og den ældre broder nævner hende kun enkelte gange. Hendes lærdom maa have været særdeles ringe. Hun kunde ikke skrive, hvad vi kan skønne deraf, at hendes underskrift paa offentlige dokumenter kun forefindes med ført pen. Derimod kunde hun maaske nok læse lidt. I hvert fald meddeler den ældste søn,

at han den 1. januar 1832 forærede hende Lindbergs sangbog »Zions Harpe«, og hun »veed at sætte Priis derpaa«; og i december gav han hende desuden L. C. Hagens »Historiske Psalmer og Riim til Børnelærdom«. Men tage del i mandfolkenes højlerde samtaler kunde hun naturligvis ikke.

Af forældrenes udseende faar vi et indtryk ikke blot af de citerede beskrivelser; men desuden faar man en forestilling gennem forskellige billeder. Af ham findes der to portrætter, et fra de unge aar (af nyere dato) og et fra de ældre. Paa dem bægge er ansigtet skægløst, haarvæksten frodig, næsen lige, munden ikke bred og blikket tænksomt. Søren Kierkegaard siger om ham, at skønt han var gift to gange, blev han ikke fed. (P. X⁵, s. 162). Hans hustru synes, efter et portræt at dømme, at have været trind og veltilfreds, hvilket jo er i overensstemmelse med Henriette Lunds beskrivelse. — Disse tre billeder er nok de eneste, der findes af det højst ulige ægtepar, hvis sønner fik plads blandt vore mest navnkundige mænd.

BARNDOM OG SKOLEGANG

Den yngste af flokken, Søren Aabye Kierkegaard, blev født den 5. maj 1813 og døbt 3. juni i Helligaandskirken. Moderen bar barnet, Abelone Aabye, f. Røyen stod hos, og fadderne var Anders Andersen Kierkegaard, Niels Sørensen Aabye, Christen Ager-skov, Johan Otto C. Møller, Peter Røyen Aabye og faderen selv.

Forældrene var nu 56 og 45 aar, aldrende folk, hvad sønnen senere tillagde afgørende betydning. Han var opkaldt efter den nylig af-døde Søren Aabye (1700—1812), der var født i Aaby ved Aulum, men flyttede til Ø. Høgild, hvor han blev gift med den nævnte Abe-lone Nielsdatter Røyen, som blev M. P. Kierkegaards svigerinde, og flyttede derefter til København. — Drengens navn var sikkert tænkt som et hædersnavn; men Søren Kierkegaard lærte aldrig at forstaa den gode hensigt. Han blev tværtimod meget utilfreds med sit Søren, hvad vi ser af forskellige steder i hans papirer (IX, s. 213, X¹, s. 126, X², s. 192 og X⁴, s. 54). Han siger f. eks. i 1851, at »skulde det i Kiøbenhavn være troligt, at jeg var Tænkter, da maatte jeg rigtignok have haft et pænere Navn«. I skolen behagede det ham sikkert heller ikke at blive kaldt »Søren Sok«, og senere ærgrede det ham meget, naar han saa latterlige personer ved navn Søren paa det kongelige teaters scene.

Han blev født netop, da pengekrisen stod paa. Han siger selv, at i »1813 blev jeg født i det gale Pengeaar, da saa mangan anden gal Seddel blev sat i Cirkulation« (P. V, s. 5). For forældrene var bar-nets fødsel sikkert ikke, hvad man tør betegne som en lykkelig be-givenhed, i særdeleshed da det straks viste sig svagt og skrøbeligt. Men ellers havde faderen kun ringe aarsag til at klage, eftersom

hans økonomiske stilling var god. Rig blev han ganske vist ikke ved statsbankerotten, saadan som Henriette Lund mener. Det var han længe før den tid. Dog var tiden fuld af spænding, og fri for spekulationer var han ikke.

Da Søren kom til verden, havde han, ligesom Holberg ved sin fødsel, tre søstre paa 16, 13 og 11 aar; men medens Holberg havde to brødre paa 4 og 2, havde Kierkegaard tre paa 7, 5 og 4. Desuden kan nævnes den betydelige forskel, at mens Holberg meget tidligt mistede forældrene, havde Kierkegaard den lykke at beholde sine, til han var voksen. Han var nu ogsaa den, der trængte mest til støtte, da han var den svageste af de to, selv om Holberg — som bekendt — heller ikke hørte til de stærke.

Det er ikke uden tanke om egen skrøbelighed, at han sammenlignede sig selv med de gale pengesedler. Tit hentyder han til sine legemlige mangler, og mange gange siger han, at svagheden havde han kendt fra den tidligste barndom. Han kalder sig f. eks. selv:

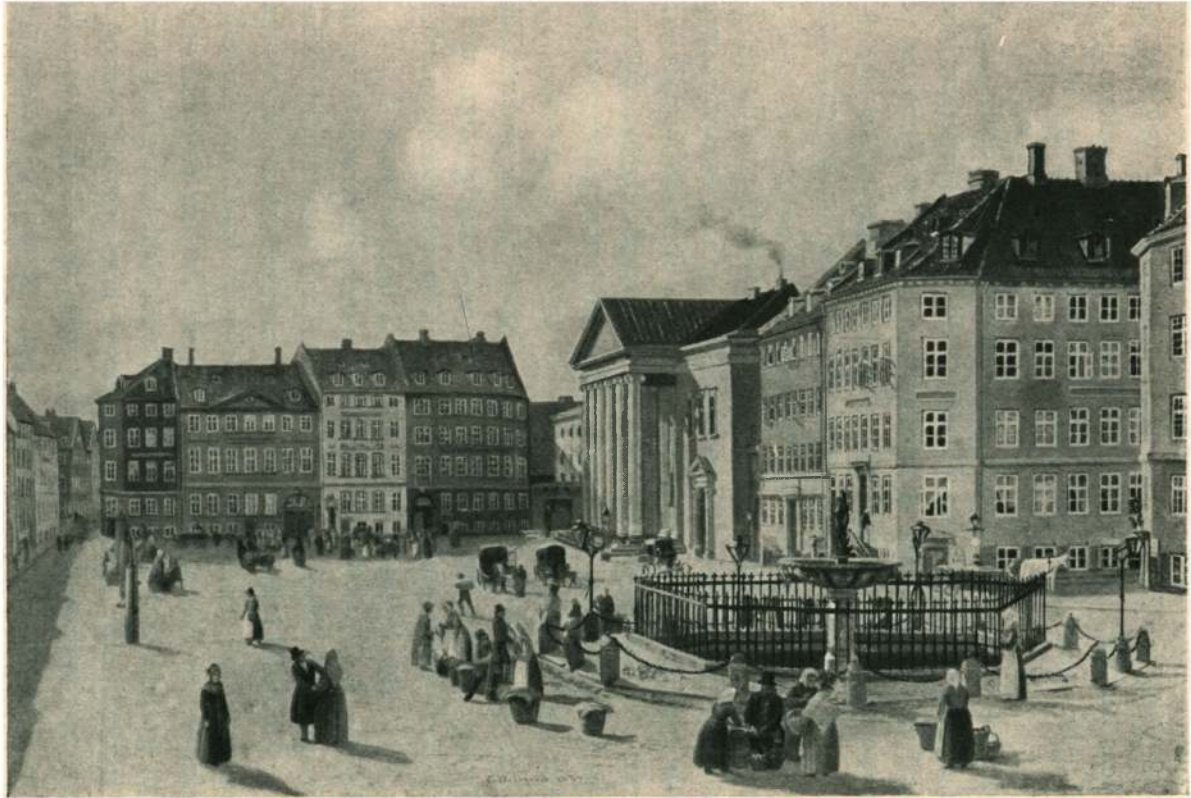
»Et spædlemt, spinkelt, sygeligt stakkels Menneske, saa fiint bygget næsten som et Barn, en saadan Skikkelse, som ethvert Dyr-Menneske næsten finder latterligt qua Menneske.« (P. XI¹, s. 216).

»Spæd, spinkel og svag, næsten i enhver Henseende legemligt negtet Betingelserne for ogsaa at kunne gjælde for et heelt Menneske sammenlignet med Andre; tungsindig, sjelesyg, paa mangfoldig Maade dybt og inderligt forulykket: blev der saa givet mig Eet: en eminent Klogskab, formodentlig at jeg dog ikke skulde være ganske værgeløs« (s. 221).

»Det jeg egentlig mangler er Legeme og legemlige Forudsætninger.« (P. VIII¹, s. 89).

»betragtet under Dyrebestemmelsen, som Plougbæst eller Slagteqvæg staaer jeg langt tilbage« — — — »jeg har hverken Muskler og stærke Been, eller fedt Kjød.« (S. 267).

»Det at være et sundt stærkt Menneske, der kunde deeltage i Alt, der havde legemlig Kraft et sorgløst Sind: o, hvor ofte har jeg i tidligere Tid ønsket mig dette. I Ungdommens Tid har min Qual været frygtelig.« (P. IX, s. 41).

Prospekt af Nytorv (1839). Maleri af C. Balsgaard. Til højre for domhuset er Kierkegaards hjem. I det brede hus til venstre døde Poul Møller og i samme ejendom boede Henrik Hertz 1835–37.

»Hvorfor trivedes jeg ikke som andre Børn, hvorfor blev jeg ikke svøbt i Glæde, hvorfor kom jeg tidlig til at skue ind i hiint Sukkenes Rige, hvorfor fødtes jeg med en medfødt Angst.« (P. IV, s. 327, sml. S. V. VI, s. 278).

Mens han var i Berlin i 1846, skrev han om den vanføres liv og tænkte her sandsynligvis paa sin egen skæbne. Han siger bl. a. om barnet:

»Lad os dog tænke os en saadan Ulykkelig fra Fødselen af. Ak, han havde ingen lykkelig Barndom; thi vel er Moderkjerlighed trofast og øm, men selv en Moder er et Menneske: han laae ved Moderens Bryst og saae hende bedrøvet; hun saae sig ikke glad paa ham, men han saae hende sørgmodig — naar han vaagnede saae han hende stundom grædende.« (P. VII¹, s. 85).

Han udvikler videre, at et saadant menneske faar aldrig lige for lige. For kærlighed faar han medlidenhed; og naar evangeliet særlig vender sig til de skrøbelige, maa det være, fordi de i særlig grad har sans for det evige, mens de andre kan glæde sig over det nærværende. Kierkegaard søger her at give forklaring paa, at netop han maatte søge ind til religionen.

Hans svaghed var en af aarsagerne til, at han fik en særstilling indenfor familien. Men desuden var han jo adskilligt yngre end de andre børn, saa han allerede af den grund maatte indtage en plads, der var næsten ligesaa isoleret som det rigtige enebarns.

Selv om moderen vedblev at have en ganske underordnet position i hjemmet, maa hun nødvendigvis have haft en væsentlig andel i hans opdragelse i de første aar; men saalænge søstrene var hjemme, er det naturligt, at ogsaa de fik betydning for ham. Særlig følte han sig knyttet til Petrea, der var den yngste. At han tidligt blev forkælet og fik et frispog, som hans søskende ikke havde haft, ved vi fra forskellig side. Brøchner fortæller, at hans søster Hansine, der var Sørensen jævnaldrende, c. 1826 var paa besøg i København hos M. A. Kierkegaard, hendes onkel. »Vore kusiner havde en Dag, da S. K. skulde komme der, givet hende det Raad, ikke at indlade sig med ham, da han var »en forskrækkelig forkælet og uartig Dreng,

der altid hang i sin Moders Skørter.« (Br., s. 371). Noget tilsvarende har M. A. Kierkegaards søn sagt: »Søren var temmelig arrig som Barn. Han var ikke afholdt af sine Fætre og Kusiner, og disse flygtede i Reglen, naar han kom paa Besøg med en af Forældrene. Ganske fri for at være drillesyg har han ikke været, og denne Syge udviklede sig, da han kom i Skole og især efter at han var kommen i Borgerdydskolen.«¹⁾

Noget afvigende fra disse beretninger er den, der er givet af Fr. Hammerich, der siger, at »hos Boesens legede vi også og snakkede vort pemål med Søren Kierkegaard, ret en lille vildkat.«²⁾ Det er muligt, at det betyder, at Søren ikke med samme alvor som de ældre drenge kunde gaa op i legen; men i alle tilfælde viser de afgivne beretninger, dels at han havde en forholdsvis fri stilling, dels at han var irriteret og vanskelig i andre børns selskab.

At han ikke forstod paa sædvanlig maade at omgaas andre, hænger formodentlig ikke blot sammen med den omstændighed, at hans legemlige svaghed hindrede ham i fuldt ud at tage del i deres leg, men han var hjemmefra vant til at være hovedfigur i legen og havde derfor ondt ved at indordne sig under kammeraterne. Han nævner senere, at hans eneste legetøj var moderens vindepind:

»Naar man er Barn, og intet Legetøj har, saa er man vel forsørget, thi da tager Phantasien sig af Een. Endnu tænker jeg med Beundring paa min Barndoms Vindepind, det eneste Legetøj jeg havde — hvilket Bekiendtskab var saa interessant som dette. Og dog tilhørte den mig end ikke ganske. Den havde, saa at sige, sine Embedsforretninger som virkelig Vindepind, og da først i dens otium blev den min Moro.« (P. V, s. 5).

Hvad han oplevede var i det væsentlige begrænset til hjemmet. Gennem ruderne kunde han se færdslen paa gade og torv. Paa Gammeltorv og en del af Nytorv havde bønder og slagtere deres boder. Størst indtryk gjorde de festlige begivenheder. F. eks. kunde man, naar vejret var mildt, paa kongens fødselsdag (28. januar) se guldæblerne danse i springvandet. Naar det var frost, maatte drengen nøjes med at beundre isblomsterne paa vinduet. Paa herredagen saa

man to herolder ridende i fløjelskapper midt paa torvet, mens hestgarden dannede halvcirkel om dem, og næste dag kørte kongen forbi i guldkaret og med stadseligt optog for at aabne Højesteret. (H. L., s. 25 f).

Tidligt var faderen med i drengens lege og satte derved hans fantasi i bevægelse. I et brev til Henriette Kierkegaard f. Glahn fortæller Søren senere, at det »ofte hændte mig i min Barndom, at jeg ikke fik Lov af min Fader at gaae ud til Frederiksberg, men ved hans Haand gik op og ned af Gulvet — til Frederiksberg.«¹⁾ Noget tilsvarende finder vi i de adskillige gange citerede optegnelser fra 1842—43: »Johannes Climacus eller De omnibus dubitandum est.« (P. IV, s. 106):

»Hans Hjem tilbød ikke mange Adspredelser, og da han saa godt som aldrig kom ud, blev han tidlig vant til at sysselsætte sig med sig selv og med sine egne Tanker. Hans Fader var en meget stræng Mand, tilsyneladen tør og prosaisk, medens han under denne Vadmelsfrakke skjulte en glødende Phantasie, som end ikke hans høie Alderdom formaaede at sløve. Naar Johannes stundom bad om Til ladelse til at gaae ud, da fik han oftest et Afslag; hvorimod Faderen en enkelt Gang til Vederlag foreslog ham ved hans Haand at spadserere op og ned af Gulvet. Dette var ved første Øiekast en fattig Erstatning, og dog gik det med den ligesom med den Vadmelsfrakke, der skjulte noget ganske Andet i sig. Forslaget blev antaget, og det blev ganske overladt Johannes at bestemme, hvor de skulde gaae hen. De gik da ud af Porten, til et nærliggende Lystslot, eller ud til Strandkanten, eller om i Gaderne, alt eftersom Johannes vilde det; thi Faderen formaaede Alt. Medens de da gik op og ned af Gulvet, fortalte Faderen Alt hvad de saae; de hilste paa de Forbigaaende, Vognene larmede dem forbi og overdøvede Faderens Stemme; Kagekonens Frugter vare mere indbydende end nogensinde. Han fortalte Alt saa nøiagtigt, saa levende, saa præsentisk indtil den ubetydeligste Detail, der var Johannes bekjendt, saa udførligt og anskueligt hvad der var ham ubekjendt, at han, efter en halv Time at have spadseret med Faderen var saa overvældet og træt som om

han en heel Dag havde været ude. Faderens Trolddomskunst lærte Johannes ham snart af. Hvad der før foregik episk, det skete nu dramatisk; de samtalede paa Touren. Gik de ad bekjendte Veie, da passede de gjensidigen paa hinanden, at Intet blev overseet; var Veien Johannes fremmed, da combinerede han, medens Faderens almægtige Phantasie var istand til at danne Alt, at bruge ethvert barnagtigt Ønske som en Ingredients i det Drama, der forgik. For Johannes var det som blev Verden til under Samtalen, som var Faderen vor Herre, og han selv hans Yndling, der fik Lov at blande sine taabelige Indfald deri ligesaa lystigt som han vilde; thi han blev aldrig afviist, Faderen aldrig forstyrret, det kom Alt med og altid til Johannes's Tilfredshed.«

I denne beretning har Kierkegaard villet give en antydning af, hvordan hans fantasiliv udfoldede sig, og til samme formaal benytter han en anden lille beretning:

»Faderen havde lært ham at see det Store i det Smaa. Tæt ved det Huus hvor de boede var der en lille Jord-Forhøining, paa hvilken der voxede frodigt Græs. Han var netop saa høi, at han, naar han stod paa den flade Jord, kunde skue derind. Det havde Faderen ofte viist ham. Græsset var da en uhyre Skov, et lille Dyr der løb derinde, han selv blev saa lille at han saae sig selv gaee derinde.« (P. IV, s. 156 og 108).

Naar fantasien udvikledes saa stærkt, maa det dog ikke blot tilskrives faderens vejledning; men han var i sin ensomhed henvist til at leve paa erindring. Et særligt indtryk fik han af sommeropholdene paa landet, bl. a. ved Hillerød. Faderen skriver 29. juli 1826 til den ældste søn: »Søren tilbringer, som sædvanlig, sine Ferier i Fride-riksborg.« Her levede han det friere liv, som han maatte tære paa det meste af aaret. Her lærte han naturen at kende, marken, skoven og dyrene. Den 16. december 1837 skriver han: »Jeg erindrer netop igaar Aftes, hvor levende mine Barndoms-Erindringer traadte frem for mig fra Frederiksborg, hvor Hanens Galen forkyndte en ny Glædesdag, hvorledes jeg havde Alt igjen: den lidt kolde Morgenluft, det duggede Græs, som forhindrede i ganske at tumle sig som

man vilde.« (P. II, s. 99). Og han fortsætter 30. juli 1838, da han netop var paa landet: »Naar jeg saaledes staaer og seer ud over Røyens gl. Sted dybt ind i Hestehaven, og Skoven mægtigt fortætter sig i Baggrunden og gjør det Dunkle og Hemmelighedsfulde i Tykningen endnu mere fremtrædende ved de enkelte isolerede kun med Krone bevoxede Stammer — saa synes jeg livagtigt at see mig selv som lille Dreng i min grønne Trøie og graae Buxer løbe afsted — men desto værre jeg er ældre. Jeg kan ikke indhente mig selv. Det gaaer med Opfattelsen af Barndommen som med Opfattelsen af en skjøn Egn, naar man kjører baglænds, man bliver først ret det Skjønne i den vaer i det Øieblik i samme Nu, som den begynder at forsvinde, og det eneste af hiin lykkelige Tid jeg endnu har tilbage er at græde som et Barn.« (S. 109 f).

Han bevarede erindringen og drog mange gange senere til Frederiksborg, den tur som hans Fader havde taget i sin ungdom, naar han med sine varer drog til marked, og hvor han søgte fred og rekreation i en vanskelig tid. Her i denne egn havde Kierkegaard haft en del af sine skønneste timer. Men om sommeren besøgte han ogsaa Agerskovs, der i mange aar boede dels paa Buddinge mark, dels paa Blegdamsvejen, senere ved Lyngby. Maaske har han ogsaa — ligesom broderen — en enkelt gang været som gæst paa Torpe Ladegaard i Horns herred, hvor Niels Thomsen boede. Han var en slægtning af M. A. Kierkegaard og plejefader til Julie Kierkegaards mand.

— Imidlertid blev Søren saa stor, at han maatte lære at læse. Den 21. april 1818 blev der udstedt en daabsattest, og 25. april blev han vaccineret, rimeligvis fordi han skulde i skole; og hans første skoletid svarer nok til den, hvorom assessor Wilhelm fortæller i »Enten- eller« (S. V. II, s. 288 f):

»Da jeg var fem Aar gammel, blev jeg sat i Skole.« — — — »Jeg mødte i Skolen, blev fremstillet for Læreren, og fik nu min Lecture for til den følgende Dag, de første ti Linier i Balles Lærebog, som jeg skulde kunne udenad. Ethvert andet Indtryk var nu udslettet af min Sjæl, kun min Opgave stod levende for den. Som Barn havde

jeg en saare lykkelig Hukommelse. Snart havde jeg da læst min Lectie. Min Søster havde hørt mig flere Gange og forsikkert, at jeg kunde den. Jeg gik i Seng, og førend jeg faldt i Søvn, overhørte jeg endnu engang mig selv; jeg faldt i Søvn med det faste Forsæt, den følgende Morgen at læse over paa den igjen. Jeg vaagnede Klokken 5 om Morgenen, jeg klædte mig paa, fik fat i min Lærebog og læste igjen. Alt staaer endnu i dette Øieblik saa levende for mig, som om det var skeet igaar. Det var mig, som maatte Himmel og Jord falde sammen, hvis jeg ikke lærte min Lectie, og paa den anden Side var det mig, som om, hvis selv Himmel og Jord faldt sammen, denne Omvæltning ingenlunde vilde fritage mig for, hvad der eengang var foresat mig, at lære min Lectie. I den Alder vidste jeg jo saare lidt Besked om mine Pligter, jeg havde jo endnu ikke lært dem at kjende af Balles Lærebog, jeg havde kun een Pligt, den, at lære min Lectie, og dog kan jeg derivere hele mit ethiske Betragtning af Livet fra dette Indtryk.« — — —

»At denne Begivenhed gjorde det Indtryk paa mig, skylder jeg min Faders Alvor, og om jeg ikke skyldte ham Andet, saa var dette nok til at bringe mig i en evig Gjæld til ham. Det er det, det kommer an paa ved Opdragelsen, ikke at Barnet lærer Dit og Dat, men at Aanden modnes, at Energien vækkes.« — — — »I den Henseende var jeg nu som Barn lykkelig, thi jeg havde aldrig mange Pligter, men i Almindelighed kun een, men denne var det ogsaa til Gavns.«

— — — »Da jeg var blevet to Aar ældre, blev jeg sat i den lærde Skole. Her begyndte et nyt Liv, men Hoved-Indtrykket var atter her det Ethiske, om jeg end nød den største Frihed. Jeg kom mellem de andre Disciple, hørte dem med Forundring klage over deres Lærer, saae det Vidunderlige skee, at en Discipel blev taget ud af Skolen, fordi han ikke kunde komme ud af det med Læreren.« — — — »Forøvrigt nød jeg min Frihed, jeg kjendte kun een Pligt, den, at passe min Skole, og i denne Henseende var jeg selv aldeles ansvarlig. Da jeg var sat ind i Skolen, da de forordnede Skolebøger vare indkjøbte, saa overrakte min Fader mig dem, og sagde: W i l-

h e l m, Du er, naar Maaneden er ude, Nr. 3 i Din Classe. Jeg var fri for alt faderligt Vrøvl. Han spurgte mig aldrig om min Lectie, hørte mig aldrig i den, saae aldrig mine Stile, erindrede mig aldrig om, at nu var det Tid at læse, nu Tid at høre op, kom aldrig Discip-lens Samvittighed til Hjælp, som man ofte nok seer det, naar ædle Fædre klappe deres Børn paa Kinderne og sige: Du kan vel nok Dine Ting. Skulde jeg ud, spurgte han mig først, om jeg havde Tid, det afgjorde jeg selv, ikke han, og hans Spørgsmaal indlod sig aldrig paa Vidtløftigheder. At han forøvrigt bekymrede sig meget om, hvad jeg foretog mig, det troer jeg ganske vist, men han lod mig aldrig mærke det, for at min Sjæl kunde modnes ved Ansaret. Her var atter det Samme, jeg havde ikke mange Pligter, og hvor mange Børn forkvakles ikke derved, at man overvælder dem med et heelt Ceremoniel af Pligter. Jeg fik saaledes ret dybt et Indtryk af, at der var Noget til, der hed Pligt, og at denne havde evig Gyldighed.«

Det er muligt nok, at Kierkegaard har givet en idealiseret fremstilling; men uden forbindelse med hans egne oplevelser i skoletiden er den her givne skildring dog næppe. Den eneste alvorlige kritik, der kan fremføres, er den, at faderen, trods sin alvor, ikke her fremstilles som en stræng mand, der passede paa, at sønnen saa lidt som muligt fjærnedes sig fra hjemmet, og det indtryk faar man dog gennem andre optegnelser. At der iøvrigt ikke var tid til mange fornøjelser, naar den daglige skoletid var 8—9 timer, siger sig selv. Kun lørdag eftermiddag (senere blev det onsdag) og søndag var der fritid, som ret kunde nydes:

»Jeg kan huske fra min Skoletid, vi fik altid Boghvedegrød om Onsdagen, og Onsdag Eftermiddag havde vi frie i Skolen. Jeg erindrer hvor glat og hviid Grøden var anrettet, hvor Smørret smilede mig imøde, hvor varm den var, hvor utaalmodig jeg efter at faae Lov at begynde. Jeg gav Alt i dette Øieblik for en Tallerken Boghvede Grød.« (P. III, s. 193 og S. V. I, s. 12).

Det var et af de lyse øjeblikke; men dagens gærning var ellers drøj, og selv om Kierkegaard senere fremhævede den betydning, som i særdeleshed undervisningen i latin havde haft for ham, var

det næppe med ubetinget glæde, han tænkte paa skoletiden. Der var i hvert fald mange, der betragtede skolen som en trædemølle. F. eks. skriver Frederik Hammerich i sin dagbog 3. juli 1832: »Martensen var hos os om Aftenen. Vi kom paa Tale om hele Opdragelses-Systemet nutildags, hvorved de stakkels Børns Ungdomsglæder ynkeligt kues, og, hvad der er det Allerværste, intet Talent ledes til at erkjende sig selv før det, idetmindste for Mange er det for sildigt, nemlig før Underviisningen ei længer meddeles af Skolen, men af Livet.« — At talenterne dog ikke gik til grunde, har vi erfaret. Skolen var ganske vist langt haardere end i vor tid; men alligevel var der dem, der kom til at fylde en plads i livet.

Hvilken betydning Søren Kierkegaard tillagde studiet af grammatikken, ser man i »Enten-Eller« II (S. V. II, s. 291 f.), hvor assessor Wilhelm fortæller videre om sin skoletid:

»Vi læste i min Tid latinsk Grammatik med et Fynd og Klem, som man i vor Tid ikke kjender. Ved denne Underviisning fik jeg et Indtryk, som paa en anden Maade virkede eensartet hermed paa min Sjæl. Forsaavidt jeg tør tiltroe mig Evne til at betragte Noget filosofisk, da skylder jeg den dette Barndommens Indtryk. Den ubetingede Respect, med hvilken jeg betragtede Reglen, den Ærbødighed, jeg nærede for den, den Foragt, med hvilken jeg skuede ned paa det kummerlige Liv, Undtagelsen fristede, den i mine Øine retfærdige Maade, paa hvilken denne blev forfulgt i min Stilebog og altid brændemærket, hvad er det Andet end den Distinction, der ligger til Grund for enhver filosofisk Betragtning? Naar jeg nu saaledes paavirket betragtede min Fader, da forekom han mig en Incarnation af Reglen, hvad der kom andetstedsfra, det var Undtagelse, forsaavidt det ikke var i Overensstemmelse med hans Bud.«

»Den barnagtige Rigorisme, hvormed jeg dengang adskilte mellem Regel og Undtagelse, saavel i Grammatiken som i Livet, er vel bleven formildet, men endnu bestandig har jeg Adskillelsen i mig, jeg veed at kalde den frem, især naar jeg seer Dig og Dine Lige, der synes at foredrage den Lære, at Undtagelsen er det Vigtigste, ja at Reglen kun er til for at Undtagelsen kan tage sig ud.«

Ligesom grammatikken her fremhæves som en lære for livet, finder vi i »Johannes Climacus eller De omnibus dubitandum est« (P. IV, s. 107) nogle sætninger, der supplerer det, der her er sagt, og det, der siges om faderens betydning for fantasiens udvikling:

»Den latinske Grammatiks ophøiede Myndighed, Reglens guddommelige Værdighed udviklede et nyt Sværmerie. Især tiltalte dog den græske Grammatik ham. Over den glemte han at læse Homer høit for sig selv, som han ellers pleiede for at glæde sig ved Dig-tets Rythmer. Den græske Lærer foredrog Grammatiken paa en mere filosofisk Maade. Naar det da blev forklaret ham, at Accusativ f: Ex: er Udstrækningen i Tid og Rum, at Præpositionen ikke styrer Casus, men at Forholdet gjør det, da udvidede Alt sig for ham. Præpositionen forsvandt, Udstrækningen i Tid og Rum blev som et uhyre indholdsløst Billede for Intuitionen. Hans Phantasie var atter sysselsat men paa en anden Maade end før.«

Saadanne overvejelser har Kierkegaard naturligvis ikke gjort, mens han gik i skole; og man kan gøre den indvending mod hans fremstilling, at det, der gav ham respekt for reglen, var ikke selve grammatikkens sætninger, men rektor Nielsens autoritet og hans ævne til at fastslaa reglen; og det, der gav grammatikken et filosofisk indhold, var heller ikke de tørre normer, men Frederik Langes filosofiske metode. Men iøvrigt er det jo nok rigtigt, at grammatikken ikke blot optog ham i drengesaarene, men ogsaa var med til at udforme hans tænkemaade.

— Da Søren kom i skole, var de to brødre langt fremme. De var jo store drenge, da han begyndte. Først kom han til forberedelse hos dertil skikkede lærere, og i 1821 blev han optaget i Borgerdydskolen i Klareboderne paa 1. sal i Gyldendals hus. Samme aar blev Peter student, Niels var højt oppe i klasserne, men blev senere til sin sorg udskrevet, da faderen ønskede, at han skulde til handelen. Søren Michael var død i 1819, efterat han i skolegaarden ved et uheld havde løbet hovedet mod en af de andre drenge.

Fra skoletiden har vi ikke saa faa udtalelser om Kierkegaard som elev og kammerat. Blandt hans jævnaldrende var F. L. Liebenberg,

der i sine »Optegnelser« (1894, s. 11) skriver: »Af mine Klassekammerater vil jeg som senere bekendte Personer nævne Lægen August Thornam, Præsten Edvard Anger, Dr. philos. Adolf Adler — og den berømte Søren Kierkegaard, hvis Berømmelse dog ikke begyndte i Skolen, hvor han — i al Fald mens vi gik dér i Trædemøllen sammen (Febr. 1823 til Febr. 1827) — som en stille, fredssommelig, jævnflittig Dreng gjorde sig lidet bemærket.« Nogen sympati for skolens rektor, M i c h a e l N i e l s e n, der fik væsentlig betydning for Kierkegaards opdragelse, havde Liebenberg ikke. Han mente vel, at rektors »barbariske Strængthed« (s. 13) var en levning fra fortiden; men hans vilkaarlighed og partiskhed var hans egen. — N. C. L. Abrahams, der var af langt ældre dato, betegner i sine »Meddelelser« (1876, s. 186) rektor Nielsen som en tyran og pedant, og Orla Lehmann, der blev student i 1827, taler i sine »Efterladte Papirer« I (1872, s. 20) om Nielsens »plumpe Personlighed«, hvis opdragelseskunst »var mere avende end opelskende, mere respektindgydende end sjælfuld«. Ogsaa han fandt, at Nielsen paa utilbørlig maade begunstigede nogle af eleverne. En tilsvarende kritik møder vi ogsaa i et brev fra Kierkegaards klassekammerat E. J. Anger, der siger: »Han lærte os kun at lyde, tie ligeoverfor den blodigste Uret og skrive latinsk Stil«; og P. Munthe Brun fortæller, at han var stedse udsat for hans Chicaneren; »især maatte jeg døie meget, fordi jeg var nærsynet«.

Blandt dem, der har givet en særlig omstændelig beskrivelse af skolen, er J. H. Lorck, der blev student i 1828. Hans »Femoghalvfjerdsindstve Aar« (1885, s. 14 ff.) giver et ret stærkt indtryk af dagliglivet. Skoletiden varede fra klokken 9 til 19 med frikvarterer paa ti minutter, og hver af de tre dage i ugen var der en pause paa to timer (kl. 13—15), hvorimod der paa to dage, da der var sangundervisning, kun var én time (kl. 14—15). Om lørdagen (senere onsdag) var der fri om eftermiddagen. Før og efter skoletid maatte anvendes en del timer til lektielæsning.

Klokken 9 maatte alle være paa plads; da gik professoren — Nielsen var professor — gennem alle klasseværelser, og var en en-

kelt af eleverne forsinket, fik han en dobbelt kindhest (først med bagsiden, saa med inderfladen af haanden) og et skældsord som »Slubbet« eller »Æsel«. Undskyldninger tog han ikke imod. Skete der i løbet af dagen noget ureglementeret, hvad enten det skyldtes mangel paa flid eller drejede sig om uro i timen, skulde det optegnes i klassens anmærkningsprotokol, og forseelserne blev afsonet ved eftersidning om lørdagen (eller onsdagen), og de største syndere fik af spanskrøret af Nielsen selv. Dog maa det bemærkes, at han blev mildere med aarene.

Ogsaa Lorck, der selv fik en ret uheldig omtale, klager baade over Niensens partiskhed og lunefuldhed. Havde han faaet øje paa en synder, blev han ved at forfølge ham. — Det er altsaa ikke godt alt, hvad der siges om skolens leder; men til hans fordel anføres, at han tilstræbte en god disciplin, han interesserede sig for gymnastikken, hvor han sørgede for, at der vistes de svage et særlig hensyn, han fulgte selv med disciplene til badning, og Edv. Collin oplyser, at rektor, der var en god spiller, tog med paa fælleden, naar der blev spillet langbold.

Hans væsentlige indsats gjaldt dog latinen: »Som Lærer i Latin fortjener Nielsen vistnok den højeste Anerkjendelse, og det ikke blot fordi han forstod at indprænte os Grammatikens og Syntaxens Regler saa grundigt, at vi ikke let glemte dem igjen, men ogsaa fordi han indpodede os Sans for de karakteristiske og elegante Vendinger i det latinske Sprog og havde et eget Greb paa at vække vor Interesse for de digteriske Skjønheder i de klassiske Værker.«
— — — »Ligeledes søgte han at vække vor Fantasi ved at udmale de Scener og ligesom at portrætere de Personer, om hvilke vi læste.«
— — — »Den allerstørste Vægt lagde Nielsen paa den latinske Stil, og det vistnok med fuld Føie, forsaavidt det upaatvistelig af Stilen fremgaar, om man har formaaet at tilegne sig Sprogets rette Aand og Væsen.«

Trods disse indrømmelser var Lorcks fremstilling ikke helt smigrende. Den fremkom først i »Illustreret Tidende«; og kort tid efter udsendte P. E. Lind en protest i »Dagbladet« (8. febr. 1878). Han

ønskede særlig at fremhæve, at »Nielsen besad en ganske ualmindelig Viljesstyrke. Ved den unddrog han sig de Vilkaar, som han fra Fødselen var undergiven; og ved den var han en Hersker i sin Skole, baade over Lærerne, som nu og da vel kunde behøve det, og over Disciplene. Hvem kan have kjendt ham og har ikke tænkt og ikke, naar han var sammen med ham, altid følt: »det er en Mand«.«

Det var dette mandfolk, der indgød Kierkegaard respekt. Ganske vist kan man gennem smaabemærkninger skønne, at heller ikke han betragtede Nielsen som en blid mand. Naar han citerer rektors ord: »Dreng, jeg skal hjælpe Dig« (P. X⁵, s. 44), saa kan man nok skønne, at hjælpen var ret haandfast; og en helt blid tone har han vel heller ikke anvendt, naar han sagde: »Sludder og Vrøvl!« (P. XI², s. 237). Ammundsen henviser ogsaa (s. 75) til de ord, der staar i »Stadier paa Livets Vei« (S.V. VI, s. 307), hvori rektor betegnes som »en Heros, et Jern-Menneske, vee, vee vee! den Dreng, der ikke kunde svare ja eller nei paa et ligefrem Spørgsmaal«; og det er ogsaa Nielsen, som sagde til Orla Lehmann, da han havde udtalt sig noget frit: »kommer Du saaledes næste Gang, faaer Du virkelig En under Øret, og jeg troer virkeligen Du faaer den strax«. (S.V. VI, s. 290).¹⁾

Naar Kierkegaard mindedes dette »Jern-Menneske«, da var det tydeligt nok med beundring. Det viser sig ogsaa et andet sted i papirerne (VII¹, s. 8): »Prof. Nielsen sagde til Sager, da denne, i Anledning af at han havde seet paa Værelser hos ham paa Frederiksberg (Smallegade 13), yttrede, at det var saa skjønt for Prof. at kunne leve derude og studere i sit Otium: »nei, (sinne, sinne) Sager, nu skal jeg ikke læse mere, nu skal jeg døe«. I Modsætning til Directeur Sagers vistnok galante Forestilling om at studere, gjør gl. Mikkels »læse« et herligt Indtryk; den hele Historie er en ypperlig Betegnelse af Prof. Niensens ædle Simpeltid — og nu det Resignerede: »nu skal jeg blot døe«.«

Kierkegaard følte sig bevæget ved at tænke paa rektors ægte, jævne væsen, hans alvor og fasthed. Hvor stor pris han satte paa

sin gamle lærer, kan vi skønne af den dedikation, han i 1843 skrev paa »Tre opbyggelige Taler« til »Borgerdydens udmærkede Bestyrer, min Ungdoms uforglemmelige Lærer, mine senere Aars beundrede Paradigna taknemligst og kjerligst fra Forfatteren;« og i et brev fra 1844 slutter han med ordene: »I Taknemlighed og Kjerlighed Deres ganske hengivne S. Kierkegaard«. — At Nielsen var jyde, han var fra Koldingegnen, har for ham ikke været et minus. — Blandt særegenheder i hans sprog bemærker man det gentagne »sinne, sinne«, der nævnes af flere af hans elever. Saafremt der er mening i udtrykket, maa det formodentlig betyde »rolig, rolig! sindig, sindig!« I saa fald er det god jysk talemaade.

— Hvilke lærere, Kierkegaard havde, kan ikke saa nøje bestemmes, da skolens protokoller er gaaet til grunde; men Barfod nævner følgende: S. C. W. B i n d e s b ø l l (dansk og religion, blev biskop over Laaland-Falster), E. F. C. B o j e s e n (latin og græsk, siden rektor i Sorø og Roskilde), V. A. B o r g e n (latin, senere skoledirektør og minister), D. V. F r i e d e n r e i c h (historie og geografi, blev bestyrer af Efterslægtens skole), R. J. F. H e n r i c h s e n (hebraisk og latin, rektor i Odense), C. F. I n g e r s l e v (græsk, rektor i Aarhus), P. C. K i e r k e g a a r d (græsk, biskop i Aalborg), F r. O. L a n g e (græsk, rektor i Vordingborg), C. C. B. L i e b e n b e r g (matematik, højesteretsadvokat), G. J. M a r t e n s e n (matematik, kontorchef), B o y M a t h i e s e n (tysk, professor), L u d v i g K r. M ü l l e r (religion og hebraisk, historiker og sprogmand), P. S. N e e r g a a r d (fransk, amtsforvalter), T. W. O l d e n b u r g (fransk, præst og salmedigter), J. C. R i i s e (tysk og skrivning, tidsskriftudgiver), C. E. S c h a r l i n g (latin, professor), J. F. S t o r c k (dansk og religion, præst), L. H. W a r n c k e (historie og geografi, professor).¹⁾

Om Kierkegaard og hans forhold i skolen skriver stiftsprovst F r. W e l d i n g, der blev student sammen med ham: »Navnligen har Professor Nielsen og Bindsbøll havt Indflydelse paa ham, idet han tidlig i Lat. Stiil som i Danske Udarbejdelser leverede Arbejder, der bar Præg af en usædvanlig Modenhed, megen Omhu i Ud-

arbejdelsen og saadan, at vi andre fandt dem besynderlige og aparte, uden at kunne vurdere dem. Jeg undrede mig ofte over dem, men forstod ikke, hvorfor Lærerne egentlig vare tilfredse med hans skriftlige Arbejder. De vare mig og flere, ligesom hans Haandskrift, som Dreng og Yngre noget Curieust. Der var sikkert Faae af hans Classefæller, der forstod S. K. eller kom ham nærmere, saaledes som med Andre i den Alder. Gemyt, saadan som Dreng og unge Mennesker i Skoletiden lægge det for Dagen, kom ikke frem hos S. K. Han gik sin egen Gang, næsten indesluttet, talte aldrig om Hjemmet, førte aldrig nogen Kamerat ind i sit Hjem, men kom heller ikke hjem til Kamerater. For os Andre, der kjendte og levere et mere ægte Drengeliv, var S. K. en Fremmed og en Gjenstand for Ynk, især paa Grund af hans Dragt, altid eens, af sortmeleret grovt Klæde, af et særegent Snit, Trøien med nogle korte Skjøder, altid med Sko og Uldstrømper, aldrig Støvler, saavidt jeg mindes. Dette skaffede ham Øgenavnet Chordrengen, paa Grund af hans Beklædnings Lighed med Kirkeskolernes — Chordrengenes. Dette Navn vexlede ogsaa med Navnet: Søren Sok med Allusion til Faderens tidligere Stilling, som det antages — Hosekræmmer. S. K. ansaaes af os Alle som Een, hvis Hjem stod for os i et mystisk Halvdunkel af Streng-
hed og Særhed. S. K. levede sin Skoletid stille og, saa syntes det, glædeløs — mere kuert og tvungen til Flid, end flittig med Glæde og af Lyst. Han hjalp ikke Kamerater, men forlangte aldrig Hjælp af dem; han saaes ikke sjælden benyttende sig af sin Plads bag Cathedralen, som stod foran de øverste 2 eller 3 Pladser, til at snyde eller kige — som det heed i Skolesproget. Det var især i Historie og Geographi, han brugte denne Udvei. Han satte stor Priis paa Charakterer. I Drengevenskabs Forbindelse stod han, saavidt jeg mindes, ikke med Nogen. Uagtet han og jeg ofte fulgtes ad og S. K. holdt meget af det Bagværk, jeg stundom kunde tractere ham med paa Skolen — min Fader var Bager — kom jeg ham aldrig nær som Dreng ellers og som Tilfældet var med Andre i Classen. De fleste Berøringer med ham viste ham saa fremmed for vore Interesser, at man slap ham. Snart og oftest kom der noget overseende

og drillende frem, der røbede, at han ikke stod paa anden Fod med Een, end at det uventet kunde komme frem. Uagtet det ofte indbragte ham, den spinkle og altid flygtende Dreng, alvorlige Knubs, saa kunde han dog ikke Andet end give sit Lune frit Løb og drille meest ved Øgenavne, som han ikke selv just opfandt, og ved sin Latter og Miner; egentlig vittig og skjærende med Ord mindes jeg ikke han kunde være, men tirrende og æggende, hvor han mærkede det virkede, om end Virkningen ofte gik ud over ham selv.

Disse Udbrud af en Lyst til Drillen syntes slet ikke at hænge sammen med hans ellers lydløse og stille Gang iblandt os, med det tilbagetrukne og indadvendte Væsen, han ellers bar tilskue. Hans fremtrædende Gave under disse Udbrud var at kunne latterliggjøre sin Gjenstand, det var især de lange og store, sværlemmede Dreng, han paa den Maade gav sig ilav med. I øverste Classe blev han en Anden i dette Stykke og derved blev han end mere Fremmed og uden Forbindelse med de fleste af os. Jeg tvivler om, at hans Lærere — det skulde da være Bindsbøll som Lærer i Religion og Dansk — har set hos ham som Dreng og Yngre de mægtige Kræfter, han senere udfoldede; det var os Alle — hans Jævnlig — en Overraskelse, da han paa eengang fremstod fuldfærdig og saa underlig begavet.

Den mægtige poetiske Gave, han senere udfoldede, havde han ikke som Dreng Spor af. Naar H. P. Holst, vor Classéfælle, stundom vilde oplæse sine Forsøg som Digter, eller oplæse en dansk Stiil, hvori hans Digtergave kom frem, var S. K. altid med og een af de Første til at afbryde Oplæsningen ved at sende ham en Bog i Hovedet.

I 2den Classe B havde S. K. sin Broder, Biskoppen, til Lærer i Græsk. Det var kjendeligt, og os ofte paafaldende, hvilke Vanskeligheder han beredte denne ved forskellige Leiligheder, idet han bragte Broderforholdet ind i Lærerforholdet og syntes os at drille ogsaa ham.

Det særligt fremtrædende hos ham som Dreng og Yngre indtil han blev Student, var det Besynderlige, det Usædvanlige i den

aparte Klædte, spinkle og efter sin Alder i den Tid lille, blege og fregnede Dreng. Men ogsaa det Usædvanlige i et stille Væsen, der bar sit Hjemms Sædvaner og sit eget Indre som en Hemmelighed, der aldrig kom frem — Dette i Forening med en Dygtighed, der dog ikke viste sig fremragende, men altid jævn og eens, har sikkert imponeret Lærerne, tilmed da han overfor dem altid var den stille og ikke gjorde Brud paa Skoledisciplinen. Det vilde være interessant at høre om det Indtryk, som S. K. har gjort paa Bindsbøll (Scharling, Prof. theol., var ogsaa en Tid vor Lærer i Latin). Professor Warnecke, der var en flittigt med os arbejdende Mand, men en svag Personlighed, der anstrengte sig for at gjøre sig giældende, kunde S. K. ypperligt spøge over — naar han var fraværende — som S. K. som Dreng i det Hele synes mig, naar jeg seer tilbage, fornemlig at have havt Øje for de løse Fuger i Personlighederne, det Usammenhængende og Stødende i Eens Fremtræden. Derfor kastede han sig over de Lange med Aandens Undermaal, de Tykke, der blot havde denne Dimension paa Kroppen, i det Hele over dem, der vare legemligt tidligt paa Færde, men senere i den aandelige Væxt. Jeg hørte selv til disse sidste, der først efter Artium egentlig voxede aandelig, medens jeg som 16 à 17 Aars Dreng havde min fulde Højde. Men derfor har jeg sikkert ogsaa kun slet været istand til at bedømme S. K.

I mine Candidataar besøgte S. K. mig oftere om Sommeren i Frederiksborg. Paa disse Toure, han pludselig bestemte sig til, kjørede han her ud med en Kulsvier. Hans Moerskab paa disse Toure ved at faae sin medrejsende Bonde til at lægge sit Indre frem, fremtræder i en Yttring til mig engang: »Bønder og Børn ere de eneste fornuftige Mennesker, som der er Hvile ved at omgaaes.«

De nævnte ture maa have fundet sted i fyrreterne, da Welding var huslærer og medhjælper hos provst J. T. Neergaard.

Weldings optegnelser er den vigtigste kilde til belysning af skoletiden, og de mange oplysninger viser, at han har haft en ret god iagttagelsesævn og en god hukommelse; men det er ikke desmindre rigtigt, at han i skolen selv var noget tilbage i udvikling. Det ser

vi af Nielsens vidnesbyrd: »Har middelmaadige Evner mangler ikke Villie, er godmodig og uden Anstød i sin Opførsel, men i høi Grad phlegmatisk magelig og Realist af Anskuelser; han kjender ikke til Begeistring eller Følelsens Styrke og gjør aldrig Fordring paa at træde uden for den gyldne Middelmaadigheds Kreds.«¹⁾

Hist og her kan man gøre nogle indvendinger mod Weldings fremstilling. Naar talen er om Kierkegaards overholdelse af disciplinen, er han ikke konsekvent, eftersom han senere fortæller om en ret grov spøg overfor Lærer Mathiesen; og P. E. Lind fortæller, at »Afdøde L. C. Müller, Lærer i Hebraisk, irettesatte ham engang med strænge Ord; og S. K. slog da en høi Latter op. Müller, der kendte ham fra Hjemmet, sagde da i stor Vrede, idet han knappede sin Frakke: »Enten gaar Du eller jeg«. Efter et Øiebliks Betænkning svarede S. K.: »Saa er det bedst, jeg gaar«; og derpaa gik han.«

Om Sørens drilagtighed overfor kammeraterne er der flere, der har fortalt; men hertil kan føjes, hvad der er sagt i familien Munthe-Brun: En dag sad en af de store drenge og græd. Læreren spurgte, hvad der var i vejen og fik det svar: Søren driller! Men læreren gav ham kun en daarlig trøst, idet han sagde: Hvad saa; du kunde jo let putte ham i din bukselomme!

Til Weldings fremstilling kunde gøres endnu andre tilføjelser og rettelser. At Søren Kierkegaard ikke modtog hjælp fra klassekammeraterne er saaledes ikke i overensstemmelse med, hvad andre fortæller. Vi ved, at professoren havde for skik at lade eleverne arbejde sammen to og to, naar der skulde skrives latinsk stil. Kierkegaard og H. P. Holst havde paa den maade et arbejde sammen, eftersom Holst fortæller, at han skrev de danske stile, mens Kierkegaard skrev de latinske. Hvad Holst her fortæller, tør dog ikke opfattes som en fast regel. Naar der skulde skrives dansk stil i skoletimerne, klagede Bindsbøll over, at Søren altid blev saa hurtigt færdig, og P. E. Lind fortæller, at en af hans stile var, efter Bindsbølls mening, et plagiat af Mynsters prædikener. Det er da ogsaa utænkeligt, at Kierkegaard skulde have afskrevet Holsts poetiske

udgydelser. Holst var jo af en helt anden natur. Det kan man ogsaa skønne af det skudsmaal, han fik, da han forlod skolen: »Ikke uden Hoved eller Sands for Videnskabelighed, men forfængelig og fordærvet ved alskens let Læsning, der uden for Skolen optog hans Tid, paa Skolen drog hans Opmærksomhed fra Undervisn: og hans Bestræbelse gik meer ud paa at erhverve sig Lærernes øieblikkelige Bifald, end at tilegne sig det Foredragne eller gjennemgaae det. Hans Kundskaber er derfor overfladiske. — Hans Character er godmodig, noget irritabel og uden Alvor eller Fasted.»

Holst, der dog blev student allerede i 1829, mener, at Kierkegaard i særlig grad knyttede sig til ham: »I Skoletiden sluttede han sig mest til afdøde I. E. D a m k i e r (Landsoverrets-Procuratoren) og mig. Han var dengang en god og gemytlig Natur, uden Forfatter-Symptomer, uden Lyst til at disputere eller philosophere og uden Spor af den skarpe Dialektik, der siden blev hans Force«. — Den nævnte Damkier, der boede i Fiolstræde, omtales af professoren som noget tilbage i kundskab, en godmodig karakter, der trængte til opmuntring. Naar der siges om ham, at han bestandig var temmelig svag paa legem og sjæl, henledes tanken paa, hvad Anger siger om Kierkegaard: »Det var et Spørgsmaal, der aldrig blev afgjort trods de mange Tvekampe, om han eller jeg var den Svageste i Klassen og den daarligste i Gymnastik.« Der var altsaa mindst tre svagelige elever i klassen.

Holst har senere skrevet et mindedigt over Damkier:

»Ja, mod det Høie gik hans Flugt.
Hvad der var ædelt, stort og smukt
Laa aabent for hans Blikke;
Det fatted han paa Timen grant —
Kun Tomhed, Usselhed og Tant,
Kun det forstod han ikke.«¹⁾

Til de nævnte indvendinger kan endnu føjes en. Naar der fortælles, at Kierkegaard ikke tog sine kammerater med hjem, skal ogsaa det tages med forbehold. F r e d e r i k H a m m e r i c h fortæller

bl. a. følgende: »En enkelt gang tog han os med hjem, og vi saa hans forunderligt begavede forældre. Den gamle jydsk husekræmmer var en mand, der ideligt læste, han kunde arbejde sig gennem filosofiske systemer, og alligevel gjorde han daglig selv sit indkøb paa torvet; jeg ser ham endnu komme hjem derfra med en god, fed gås i hånden.«¹⁾

Ogsaa om Kierkegaards klassekammerat, P. M u n t h e B r u n, der boede i Vester Voldgade (nu Raadhuspladsen) fortælles der: »Peter kom jævnlig i den gamle Husekræmmeres Hjem og følte sig stærkt tiltrukket af den gamle alvorlige Særling og af den hele alvorlige og dog kjærlige Tone, der herskede mellem Faderen og de tre Sønner. Han erindrede tydeligt i 14 aars Alderen, da den Gamle klagede over Søvnløshed, at han da med Stolthed havde ytret: »naar jeg saadan ikke kan sove, saa ligger jeg og snakker med mine Dreng, og bedre Samtaler føres der ikke her i København.«²⁾

Vi kan deraf skønne, at fader og sønner i tyverne havde fælles soveværelse, og formodentlig har det været i den toværelses lejlighed, der var beliggende paa første sal tilvenstre, mens et par af de tre værelser tilhøjre kan have været opholdsstuer.

De nævnte samtaler maa nødvendigvis have gjort et stærkt indtryk paa sønnerne, ikke mindst paa Søren, der tidligt blev gammelklog. Maaske kan man ogsaa henføre bestemte oplevelser til disse natlige scener. Det gælder den kendte beretning om *Salomos drøm*. I »Stadier paa Livets Vei« fortælles der om Salomo: »I Natten vaagner han ved at høre Bevægelse, hvor Faderen sov. Rædsel griber ham, han frygter, det er en Nidding, der vil myrde David. Han lister sig nærmere — han ser David i Hjertets Sønderknuselse, han hører Fortvivlelsens Skrig fra den Angrendes Sjæl.

Afmægtig søger han atter sit Leie, han slumrer ind, men han hviler ikke, han drømmer, han drømmer at David er en Ugudelig, forkastet af Gud.« — —

»Som David laae paa Jorden med sønderknust Hjerte, saa stod Salomo op fra Leiet, men hans Forstand var sønderknuset.« — — —

»Han anede, at den Helliges Fortrolighed med Gud, den Renes Oprigtighed for Herren ikke var Forklaringen, men at lønlig Skyld var den Hemmelighed, der forklarede Alt.

«Og Salomo blev viis, men han blev ikke Helt; og han blev Tænker, men han blev ikke en Beder.» — — —

»Er der nogen Sympathiens Qval, da er det at maatte skamme sig ved sin Fader, ved Den, man elsker høiest og skylder mest, at maatte nærme sig ham baglænds, med bortvendt Ansigt, for ikke at se hans Skjendsel.« (S. V. VI, s. 265 f., sml. P. IV, s. 45).

Det er som sagt muligt, at Kierkegaard tænker paa en oplevelse fra tyverne, og det er muligt, at sønnerne, naar faderen om natten i søvne talte med sig selv, har ligget, rystende af angst, og lyttet til hans klage; i alle tilfælde er det klart, at Søren paa en eller anden maade fik en anelse om, at der i faderens liv var et mørkt punkt. Noget senere har han røbet det paa en anden maade:

»Et Forhold mellem Fader og Søn, hvor Sønnen skjult opdager Alt bag ved, og dog ikke tør vide det. Faderen er en anselig Mand, gudsfrygtig og streng, kun en enkelt Gang, i beruset Tilstand lader han nogle Ord falde som lader det Forfærdeligste ahne. Anderledes faaer Sønnen det ikke at vide, og tør aldrig spørge Faderen eller noget Menneske.« (P. V, s. 43).

Endnu et tredje stykke hentyder formodentlig til samme begivenhed:

»Jeg kunde maaskee reproducere min Barndoms Tragoedie, den forfærdelige hemmelige Forklaring af det Religieuse som (bange) Ahnelser spillede mig i Haanden, som min Phantasie udhamrede, min Forargelse paa det Religieuse i en Novelle kaldet: den gaadefulde Familie. Der skulde begyndes aldeles patriarchalsk idyllisk, saa Ingen ahnede det før pludselig hiint Ord lød ind deri og forklarede Alt til Forfærdelse.« (P. IV, s. 54).

Hvordan det nu end er gaaet til, at sønnen har faaet forstaaelse af, at der var noget galt fat, saa er det værd at nævne, at Kierkegaard flere gange omtaler frygten for at røbe noget i søvne (P. IV,

s. 20 og VI, s. 27 f.), og da broderen i juli 1826 havde tyfus, hvilket indtraf flere gange siden, skrev han i sin dagbog: »Gud sparede mig for, hvad jeg frygtede, mere end Døden, phantasere.« Der maa aabenbart have været erfaring for, at en saadan fantaseren kan røbe alvorlige hemmeligheder.

FADER OG SØN. — AFGANG FRA SKOLEN

Skønt Søren var kommen i skole, var han ikke frigjort fra faderen, hans alvor og hans tungsind; og selv om vi har det indtryk, at han som barn havde en ytringsfrihed, som hans søskende ikke havde haft, og han med hensyn til lektielæsning ikke var stærkt under kontrol, mente han dog senere, at han fik en meget stræng opdragelse, hvad man faar et indtryk af gennem hans papirer:

»Min Fader var en Olding, anderledes har jeg aldrig kjendt ham. Og hvad der er mit Livs Grund-Ulykke, at jeg skjøndt Barn blev forvexlet med det at være Olding: det viste sig ogsaa i min Paa-klædning. Jeg husker meget godt fra Barn af, hvorledes det be-
drøvede mig, at jeg skulde have saadan korte Beenklæder, jeg husker ogsaa min Svoger Christians idelige Vittigheder.« (P. X¹, s. 156).

»Det er et meget farligt Forhold naar Faderen tillige skal være Barnets Legekammerat, naar Barnet slet ingen anden Omgang skal have end med Faderen.« (P. IX, s. 138).

»Jeg er af en Olding opdraget uhyre strængt i Chrstd., derfor er mit Liv mig rædsomt forvirret, derfor er jeg blevet bragt ind i Col-
lisioner som Ingen tænker paa, mindre taler om.« (P. VIII¹, s. 315).

»Den Glæde at være Barn har jeg da aldrig havt. De frygtelige Qvaler jeg leed forstyrrede den Ro, som det maa være at være Barn, at have det i sin Magt ved at være flittig o:s:v at glæde sin Fader; thi Uroen i mit Indre gjorde, at jeg altid, altid var udenfor mig selv.« (P. X¹, s. 8).

»Det farligste er ikke, at Faderen eller Opdrageren er en Fritænker; end ikke, at han er en Hykler. Nei, det Farlige er, at det er

en from og gudfrygtig Mand, at Barnet inderligt og dybt er forvisset derom, og at det saa dog mærker, at der skjuler sig dybt en Uro i hans Sjel, som formaaede altsaa dog endog ikke Guds frygt og Fromhed at skjenke Fred. Det Farlige ligger just i, at Barnet i dette Forhold foranlediges til at gjøre en Slutning næsten i Retning af Gud, at Gud dog ikke er den uendelige Kjerlige.« (P. X², s. 323).

»Forbarmende Gud, hvor dog ogsaa min Fader i sit Tungsind har gjort rædsom Uret mod mig — en Olding der læsser hele sit Tungsind af paa et Stakkels Barn, for ikke at tale om det end Forfærdeligere og dog med alt dette den bedste Fader.« (P. VIII¹, s. 89).

»At opfatte et Barn strængt under Bestemmelsen »Aand« er Grusomhed er som at slaae ham ihjel, og har aldrig været Chrstds Mening.« (P. VIII¹, s. 316).

»Det er dog forfærdeligt, naar jeg saaledes et enkelt Øieblik kommer til at tænke paa mit Livs mørke Baggrund lige fra det Tidligste. Den Angest med hvilken min Fader fyldte min Sjel, hans frygtelige Tungsind, det Meget, som jeg i den Henseende end ikke kan optegne. En saadan Angest fik jeg for Christendommen, og dog følte jeg mig saa stærkt dragen til den. Og saa i en senere Tid hvad jeg leed ved Peter, da han var blevet sygelig grebet af det Religiøse.« (P. IX, s. 238).

»Ingen har dog gjort saaledes Uret, mod et Menneske som Den, der opdrog et Barn i den meest ideale Anskuelse af Livet og paa det Strengeste, og derpaa sendte Barnet med dette evig uforglemmelige Indtryk ud i Verden. Ikke Den, der forledte et Barn til at spille og svire gjorde menneskelig talt saa megen Uret mod det — thi derfor forfølges man dog ikke. Men see den strengt Opdragne, opdraget som var et Menneske i Slægtskab med Guderne, og nu sendt ud i den Dyre-Slægt Mennesket: han vil komme til at lide.« (P. VIII¹, s. 224).

»Jeg elsker et saadant Msk., fordi jeg føler Kjerlighed i ham; men det at han gjorde mig ulykkelig ved Noget han mente til mit

Bedste, vækker min Sympathie — og jeg elsker ham endnu engang høiere.« (P. VIII¹, s. 325).

Ved et saadan lille uddrag faar man forstaaelse af, hvilket tryk der hvilede paa drengen. Faderen vilde presse religionen ind i ham, skønt den ikke bragte ham selv glæde, men tværtimod uro og angst. Faderen synes tilmed at have aftvunget ham højtidelige løfter, hvor-

Søren Kierkegaards forældre.
Portrætmalerier ved F. C. Camradt (Frborg).

ved han allerede som barn forpligtede sig til Kristendommen (P. X³, s. 40). Der er i »Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift« (S.V. VII, s. 224) givet en fremstilling, der tyder i samme retning, selv om her er indgaaet et digterisk element. Den gamle er her fremstillet som bedstefader, og han siger til drengen, da de aflægger besøg paa kirkegaarden:

»stakkels Dreng, Du er kun et Barn, og dog staaer Du snart ene i Verden; lover Du mig da ved Mindet om din afdøde Fader, der, hvis han nu kunde tale til Dig, vilde tale saaledes, og taler ved min Stemme: lover Du ved det hellige Steds Høitidelighed, ved den Gud, hvis Navn Du dog har lært at paakalde, ved Jesu Christi Navn, hvori der alene er Frelse: lover Du mig, at Du vil holde fast ved denne Tro i Liv og Død, at Du ikke vil lade Dig bedrage af noget

Blendværk, hvorledes saa end Verdens Skikkelse forandres, lover Du mig det?« Overvældet af Indtrykket kastede den Lille sig paa Knæe, men Oldingen reiste ham op, og trykkede ham til sit Bryst.« — Saadan kan det gaa, naar »en Olding har i et Barn sin eneste Fortrolige, og at der bliver affordret et Barn et helligt Løfte, en Eed.«

Noget tilsvarende er sandsynligvis foregaaet i virkeligheden. I hvert fald er det rimeligt at antage, at faderen talte alvorligt med Søren, da han den 20. april 1828 blev konfirmeret af Mynster. En saadan anledning kunde han næppe lade gaa ubenyttet hen; men ogsaa til andre tider gav han ham alvorlige paamindelser: »Det var hans Bøn til mig, naar han tungsindig som han var, saae mig tungsindig: see, at Du ret kan elske Jesus Christus.« (P. IX, s. 38).

— Faderens sortsyn og hans stærke paamindelser blev dog ikke det eneste, der tyngede ham. Tit maatte han tænke den pinlige tanke: Hvorfor er jeg saa meget ringere end alle mine kammerater? Hvorfor kan jeg ikke lege som de? Og hvorfor tænker de paa helt andre ting, end jeg gør? — Tidligt begyndte han at reflektere. Han siger ofte (f. eks. P. VIII¹, s. 296), at barnets umiddelbarhed har han aldrig haft. Han ikke blot tænkte paa sin egen elendighed; men alt opløstes i refleksion.

Overfor kammeraterne kunde han søge kompensation ved spydige bemærkninger og drillerier, og han kunde føle nogen tilfredsstillelse ved at gøre sig gældende paa den maade; men den form for selvhævdelse var ham ikke nok. Lidelsen pinte ham stadig. Han maatte haabe paa hjælp; men efter den opdragelse, han havde faaet, kunde hjælpen kun søges ét sted:

»Tag et saadant Barn. Lad det nu, som jo kan hænde ethvert Barn, støde paa een eller anden Vanskelighed i sig selv, et Punkt, hvor det lider. Hvad er saa naturligere for et Barn end deels at haabe paa, at dette dog vel nok kan afhjælpes, at der vel gives Midler derimod og deels at henvende sig til, fortroe sig til en Anden eller Andre desangaaende.

Men ikke saaledes med dette Barn. Ham er det jo lært, at Gud

er den eneste Hjælp — hvilket aabenbart er meget for høit for et Barn; paa den anden Side, ham er det lært, at Paulus havde en Pæl i Kjødet, at alle Fromme maa lide saa overordentlig.« (P. XI¹, s. 334).

Faderen maa vel have ment, at her var lægehjælp forgæves, og det eneste, der saa var at gøre, var at trøste med de talemaader, der for ham kunde anses for passende. Men hvad han end sagde, maatte drengen overveje faderens ord og først og fremmest den mærkelige tale om pælen i kødet. Derved forstod han sandsynligvis i drengeaarene selve den legemlige skrøbelighed med dens funktionelle ulemper; men tanken maa tidligt — ogsaa ved betragtning af faderens lidelser — være henledt paa de psykiske virkninger: tungsindet, ængsteligheden, isolationen og selvoptagetheden. Han definerede senere pælen i kødet som misforholdet mellem sjæl og legeme og de dermed forbundne lidelser (P. VII¹, s. 67), et misforhold han mente vilde fortage sig med aarene. Man kunde ogsaa definere pælen som de hindringer, der var for, at han kunde følge sin trang til paa normal maade at tage del i livet. Til disse hindringer kom efter nogle aars forløb anger over, at han i sin ungdom — ligesom Paulus — havde gjort modstand mod Kristendommen.

Den trang, der her er tale om, kunde han ikke faa tilfredsstillet, og det blev ogsaa forhindret ved faderens altfor store omhu. Han vilde i sit tungsind drive ham over mod, ofre ham for religionen, ofre ham, fordi han selv stod i et pinligt gældsforhold til guden. Han berøvede ham paa den maade barnets naturlige glæder og forøgede hans ulykke:

»Menneskelig talt, kunde man sige, at det er min Ulykke, at jeg er saa strengt opdraget i Christendom.

Fra tidligste Tid har jeg været i et oprindeligt Tungsinde Vold. Havde jeg været opdraget paa almindeligere Viis — ja, det forstaaer sig, saa var jeg vel neppe blevet saa tungsindig — saa var det vel i en tidligere Tid blevet Opgaven for mig at gjøre Alt for at trænge ud af dette Tungsind, der næsten vilde forhindre mig i at være Menneske, at gjøre Alt, enten at sprænge det eller selv at sprænges.

Men fortrolig som jeg var fra min tidligste Tid med det Christe-

lige: om Pælen i Kjødet, at Sligt just hører med til at være Christen — fandt jeg at derved kunde ikke være Noget at gjøre, og i hvert Fald fandt mit Tungsind et Medhold i hele denne Anskuelse.

Saa forligte jeg mig religieust dermed — det har gjort mig, menneskelig talt, saa ulykkelig som mulig: men paa Basis af denne Smerte udfoldede sig saa en eminent Aandsexistents qua Forfatter.

Jeg forstod mig selv i dette Liv. Qualen var frygtelig — men Tilfredsstillelsen var ogsaa desto større: jeg kan aldrig noksom takke Gud for hvad der forundtes mig.« (P. X², s. 443).

Det fremgaar heraf, at Kierkegaard i sin ulykke netop fandt grundlaget for sin livsgærning; og meget tidligt havde han vistnok en følelse af, at han nok var ringere end andre, men hans ulykke var samtidig noget, der gav ham et fortrin. Han havde et fantasiliv, et tankeliv, der var mere rigt, end det han følte hos kammeraterne; og dette, at faderen turde sidestille ham med dem, der nævnedes blandt de største, det maa ogsaa have gjort sit til, at han kunde betragte sig selv som noget bemærkelsesværdigt og usædvanligt. Lidelsen blev, hvad han senere betegner som sin »Distinction«. (P. XI¹, s. 247).

Men før Kierkegaard indsaa, at hans ulykke skulde blive hans lykke, havde han opmærksomheden stærkest henvendt paa de pinsler, som den særlige stilling medførte. Han skulde, ligesom de helige, ofres for at bringe andre paa rette vej:

»Der er to Tanker, der ere saa tidlige i min Sjæl, at jeg egentlig ikke kan eftervise deres Opkomst. Den første er: at der gives Mennesker, hvis Bestemmelse er at offres, paa en eller anden Maade at offres for Andre, for at faa Ideen frem — og at jeg ved mit særlige Kors var en Saadan. Den anden Tanke er, at jeg aldrig vilde blive forsøgt i at arbejde for Udkommet, dels fordi jeg meente, at Gud i Betragtning af mit særlige Kors vilde holde denne Lidelse og Opgave fra mig. Hvorfra man har slige Tanker, ja det veed jeg ikke; men det veed jeg, læst mig dem til har jeg ikke, ei heller har jeg faaet dem fra et andet Menneske.« (P. X⁵, s. 151).

Den sidste tanke er naturlig hos én, der legemligt er slet udstyret

og i økonomisk henseende sikret ved faderens velstand. Men den første maa have haft sin oprindelse i faderens forkærlighed for de kristnes lidelseshistorie. Tidligt havde sønnen hørt, at »der gives Mennesker, hvis Bestemmelse er at offres for de Andre,« (P. XI¹, s. 338), »der maa slagtes Mennesker for at bringe Mennesker videre« (P. X⁴, s. 323). »Det at være Christen er hverken mere eller mindre end det at være Martyr, enhver Christen ∴ enhver sand Christen er en Martyr« (P. IX, s. 29); »det at være Christen er og skal være en foragtet Sag i Verden, som han min Herre og Mester, hvem man spyttede paa« (P. IX, s. 31). Kristus blev ikke blot korsfæstet; men medens han levede, blev han forhaanet, og det blev fortalt drengen saa indtrængende som muligt, at »M æ n g d e n spyttede ad ham« (P. X¹, s. 180).

En saadan lære var det vanskeligt at tilegne sig for et barn, der samtidig fik indprentet, at guden var uendelig kærlighed. Men faderens alvor og hans egen lidelse bevirkede, at den gjorde indtryk paa ham, og selv om han til tider maatte gøre oprør mod en grusomhed, som maatte synes ufattelig, saa blev den belæring, han modtog, saa rodfæstet, at han ikke senere var i stand til at løsrive sig fra den. Til sin død fastholdt han den tanke, at sandheden maa lide, og han forstod, at han selv havde pligt til at meddele sandheden. Kun i nogle faa studenteraar var han paa flugt fra denne lære.

At han var udset til noget særligt, er altsaa en tanke, som ret tidligt var opstaaet. Han havde da ogsaa allerede som dreng en følelse af, at han var i besiddelse af særlige ævner, og denne bevidsthed om aandelig overlegenhed blev ikke mindre med aarene. Han siger det bl. a. i »Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed«:

»Saa gik jeg ud i Livet, begunstiget paa enhver Maade i Henseende til Aands-Ævner og ydre Vilkaar; der var og blev gjort Alt for at udvikle min Aand saa rigt som muligt. Freidigt — dog med en afgjort Sympathie og Forkjerlighed for det at lide, og for hvad der paa den ene eller paa den anden Maade er fortrykt og lidende — kan jeg i en vis Forstand sige gik jeg ud i Livet, med en næsten

dumdrstig-stolt Reisning; jeg har aldrig noget Øieblik i mit Liv været forladt af den Tro: man kan hvad man vil — kun Eet ikke, ellers alt Andet ubetinget, men Eet ikke, ikke hæve det Tungsind, i hvis Magt jeg var«. (S. V. XIII, s. 605).

Netop fordi han følte denne overlegenhed, taalte han ikke at blive gjort til genstand for medlidenhed. Han kunde betro papiret, hvor stor en lidelse han følte, uden dog nogen sinde at sige rent ud hvori den bestod; men betro sig til andre kunde han ikke. Det pinte ham at forstaa, at der bag venlighed kunde være skjult medynk; Jeg »gyser for at blive Gjenstand for andres Medlidenhed«. (P. X², s. 309).

»O, der er maaskee af alle Lidelser ingen saa martrende som den at være udseet til Gjenstand for Medlidenhed, Intet der saadan frister til at oprøre sig mod Gud.« (P. VIII¹, s. 79).

»Ubeskrivelig Uret har man bestandig gjort mig ved bestandigt at troe at det var Stolthed det som kun er beregnet paa at frelse mit Tungsinds Hemmelighed. Men det forstaaer sig, jeg har rigtig nok naaet hvad jeg vilde; thi Medlidenhed har næppe Nogen nogensinde følt med mig.« (P. VIII¹, s. 90).

»Et Liv, som var mig selv til Byrde, hvor meget jeg end stundom forstod alle de lykkelige Anlæg, men som Alt forbittrede mig ved det sorte Punkt, som fordærvede det Hele; et Liv, hvorom jeg selv forstod, at hvis andre Mennesker kjendte dets Hemmelighed, da var jeg fra tidligste Tid anviist at være en Gjenstand for Ynken og Medlidenhed, en Byrde for mig selv«. (P. VIII¹, s. 297).

»Al min Særhed o, den er ikke Andet end et snildt opfundet Bedrag, hvorunder jeg skjulte min Elendighed.« (P. X², s. 47).

Da han var forlovet, var Reginde saa ubesindig at sige, at hun havde taget ham af Medlidenhed (P. X⁵, s. 161); og da han efter forlovelsen tog fat paa arbejdet med »Enten-Eller« og deri søgte at stille sig selv i et uheldigt lys, skyldtes det bl. a., at han ikke vilde være genstand for medlidenhed. (P. X², s. 81).

Det er da heller ikke mærkeligt, at Kierkegaard i sine værker antyder noget lignende. I »Frygt og Bæven« (S. V. III, s. 168 f.)

skriver han om Gloster, saadan som Shakespeare har beskrevet ham, den pukkelryggede konge:

»Gloster (siden Richard den Tredie) hvad gjorde ham til Dæmon? Aabenbar det, at han ikke kunde bære Medlidenhed, som han fra Barn af var priisgiven til.« — — »Den stolte, ædle Natur kan taale Alt, men een Ting kan den ikke taale, den kan ikke taale Medlidenhed.«

Denne frygt for medlidenhed havde sin andel i, at Kierkegaard tidligt viste en sky tilbageholdenhed. Han lærte forstillelse, hvad han i høj grad selv fremhæver som noget ejendommeligt for ham. Han søgte at give det udseende af, at han ikke følte sig forpint af de særlige vanskeligheder, han havde. Mens han var barn kunde man i hjemmet more sig over hans smaa paahit, og efterhaanden lærte han at gøre sig interessant. Som voksen fortsatte han i samme spor: »Hver tager sin Hævn over Verden. Min bestaaer deri, at jeg bærer min Sorg og min Kummer dybt indesluttet i mig selv, medens Latteren underholder Alle. Seer jeg En lide, da beklager jeg ham, trøster ham saa godt jeg kan, hører rolig paa ham, naar han forsikrer mig, »at j e g er lykkelig«. Kan jeg gennemføre dette til min Dødsdag, saa er jeg hævnnet« — — — »Jeg er en Janus bifrons. med det ene Ansigt leer jeg, med det andet græder jeg«. (P. II, s. 235 og 238).

Fortrolighed overfor andre kunde han ikke have. Han kunde meget vel have venner; men der var ingen, til hvem han kunde fortælle, hvad der tyngede ham: »Aldrig har jeg til noget eneste Menneske sagt eet eneste Ord, om hvad jeg egentlig lider — jeg kan ikke. Gud er mit eneste Tilhold. See derfor har han mig saa frygtelig i sin Magt.« (P. X³, s. 326). — Først da han havde faa dage tilbage, kunde han sige til Emil Boesen, den af alle der stod ham nærmest: »mit Liv er en stor, Andre ukendt og uforstaaelig Lidelse.«

End ikke overfor faderen synes han at have haft fuld fortrolighed, skønt faderen foreholdt ham, hvor godt det vilde være at have »en gammel ærværdig Skriftefader«. (P. II, s. 23). Men han forstod, at ingen mente ham det saa godt som han, selv om det mange

gange kunde være vanskeligt at tilegne sig oldingens tungsindige betragtninger.

Faderen var for ham noget nær Vorherre selv. Hans ord havde vægt. Drengen lyttede andægtigt til dem og bøjede sig for dem. I »Synspunktet for min Forfattervirksomhed« (S. V. XIII, s. 609) fortæller han, at han »oplært var fra Barn i Lydighed, absolut Lydighed«; men det betyder dog ikke, at han aldrig gjorde indvendinger. Han havde, som sagt, et frisprog. Han fortæller da ogsaa: »Eet har jeg aldrig kunnet, jeg kunde ikke gjøre Kunster for at skjule, ikke lade som jeg gjorde det Fordrede, uagtet jeg vidste med mig selv, at jeg ikke gjorde det. Nei, jeg fandt ikke Ro, jeg følte en uimodstaelig Trang til at sige Læreren eller min Fader eller hvo det nu var den sande Sammenhæng, det var mig, for at faae Fred, mere magtpaaliggende, at jeg ligefrem, aldeles uforbeholdent havde sagt ham, hvor langt det var fra, at jeg gjorde det Fordrede.« (P. X⁶, s. 386).

Mens han var barn, lovede faderen ham en rigsdaler for at læse en af Mynsters prædikener højt for sig og fire rigsdaler, hvis han vilde skrive den prædiken op, han havde hørt i kirken: »Jeg gjorde det rigtignok ikke; jeg erindrer endogsaa, at jeg foreholdt ham det urigtige i, at ville lokke mig paa den Maade, fordi han vidste jeg vilde gjerne have Penge«. (P. X¹, s. 103).

Sønnens protester blev dog ikke altid taget til følge. Han nævner selv et eksempel: »Jeg erindrer fra min Barndom og Ungdom, hvad der just i dette Forhold ofte er faldet mig paa Sinde som noget, der har hjulpet mig. Det kjedede mig saa meget at copiere Faders Breve, saa sagde han blot til mig: ja, ja, saa skal jeg selv gjøre det. Saa blev jeg strax villig. O, havde han skjendet, ak saa var der vel blevet Skjenderi; men dette var Rørende.« (P. X⁵, s. 58).

Selv om faderen kunde tage det paa den maade, betyder det ikke, at han slet ikke kunde blive vred, naar Søren havde forset sig. Vi ser det af den kendte beretning om det væltede saltkar: »En Dag veltede jeg et Saltkar ved Middagsbordet. Lidenskabelig som han var og heftig som han let kunde blive, begyndte han at skjende

efter en saadan Maalestok, at han endog sagde, at jeg var en forloren Søn og Deslige. Da gjorde jeg Indsigelse, og erindrede om en gammel Historie i Familien at min Søster Nicoline en Dag havde tabt en meget kostbar Terrin og Fader havde ikke sagt et Ord men ladet som ingenting. Han svarede: ja seer Du, det var saa kostbart et Stykke, at man ikke behøvede at skjende, hun følte nok selv at det var forkeert; men naar det er en Ubetydelighed, saa skal man just skjende.« (P. X³, s. 64).

I faderens holdning i dette tilfælde har Kierkegaard set noget stort; men heri har han sandsynligvis uret. Det er i hvert fald muligt, at den gamle mand var behersket af fortidens tro paa, at spild af salt er et varsel om tab af penge; men denne overtro vilde han dog, da det kom til stykket, ikke røbe. Til forklaring af fænomenet kan desuden tjene den oplysning, at faderen havde samme ejendommelighed som senere sønnen, nemlig den, at han let lod sig paavirke af smaating, mens han i højere grad forstod at beherske sig overfor de store. (Sml. P. I, s. 150).

Overtro var der ikke saa lidt af i hjemmet. Af P. C. Kierkegaards dagbøger ser vi en række eksempler derpaa. Naar han fandt fuglen død i sit bur eller et portræt faldet ned fra væggen, saa han deri varsler om alvorlige begivenheder i familien. Han troede ogsaa paa varsler gennem drømme. Det gælder forøvrigt bægge brødrene (se f. eks. P. X⁴, s. 168 og 172). Hvad der i særdeleshed var herskende i familien — ikke mindst for Søren Kierkegaards vedkommende — var den naive tro paa, at man kan tage varsel af skriftsteder, man ser eller hører. Tit medførte saadanne formodede vink alvorlig uro eller til andre tider kærkommen beroligelse. Kendt er ogsaa baade faderens og sønnernes tro paa, at et menneske er i stand til at afgøre, hvad der er »guds mening«, »guds vilje«, »guds straf« o. s. v. — Man paadutter simpelthen guden de hensigter, man under givne omstændigheder anser for passende for en gud.

Man kan undres over, at sønnerne ikke senere kunde løsrive sig fra en saadan folkelig overtro; men dels var den tids tænkemaade en anden end vor, dels havde faderen et mærkeligt herredømme over

sønnerne. Til trods for at han var en ulærd mand, forstod han at gendrive enhver modsigelse. Herom har vi atter en udtalelse i »Johannes Climacus«:

»Med en almægtig Phantasie forbandt Faderen en uimodstaelig Dialektik. Naar da ved en eller anden Leilighed Faderen indlod sig i en Disput med en Anden, da var Johannes lutter Øre, og det saa meget mere som Alt foregik med en næsten festlig Orden. Faderen lod altid Modparten tale heelt ud, spurgte ham for en Forsigtigheds Skyld, om han havde mere at sige, førend han begyndte sit Tilsvar. Johannes havde fulgt Modpartens Foredrag med spændt Opmærksomhed, var paa sin Maade medinteresseret (i) Udfaldet. Pausen indtraadte, Faderens Replik fulgte, og see! i en Haandevending var Alt anderledes. Hvorledes det gik til, blev Johannes en Gaade, men hans Sjæl forlystede sig ved dette Skuespil. Modparten talte igjen, Johannes var endnu mere opmærksom for ret at holde Alt fast; Modparten perorerede, Johannes kunde næsten høre sit Hjerte banke, saa utaalmodigen ventede han, hvad der vilde skee. — Det skete; i et Nu var Alt vendt om, det Forklarlige gjort uforklarligt, det Visse tvivlsomt, Modsætningen indlysende. Naar en Hai vil gribe sit Bytte, da maa den kaste sig om paa Ryggen, da dens Mund sidder paa dens Bug; den er mørk paa Ryggen, sølvhvid under Bugen. Det skal være et herligt Syn, at see denne Afvexling i Farve; den skal stundom blinke saa stærkt, at det næsten gjør ondt i Øiet, og dog forlyster det at see derpaa. En lignende Afvexling blev Johannes Vidne til, naar han hørte Faderen disputere. Han glemte igjen det Sagte, baade hvad Faderen og hvad Modparten havde sagt, men denne Gysen i Sjælen glemte han ikke.« — — —

»Jo ældre han blev, jo mere Faderen indlod sig med ham, jo mere opmærksom blev han paa hiint Ubegribelige, det (var) som om Faderen stod i en hemmelig Forstaaelse med det, Johannes vilde sige, og derfor ved et eneste Ord kunde forvirre ham Alt. Naar Faderen ikke blot opponerede, men selv foredrog Noget, da saae han, hvorledes han bar sig ad, hvorledes han successivt kom hen til det han vilde. Han ahnede nu, at Grunden hvorfor Faderen med et Ord

kunde vende Alt om, maatte ligge i, at han (selv) i den Succession, i hvilken han havde Tanken, maatte have glemte Noget.« (P. IV, s. 108).

At talen her er om Kierkegaards fader, og at Johannes er Kierkegaard selv er ganske utvivlsomt. Vi ved ogsaa fra anden side, at husekræmmeren var en betydelig dialektiker. Eline Heramb, der blev P. C. Kierkegaards svigerinde, har fra en senere tid fortalt, at »det var interessant at høre den Dygtighed, hvormed den gamle Kierkegaard kunde tage det op med sine to begavede Sønner og ikke blev dem Svar skyldig, skjønt Samtalerne drejede sig baade om Himmel og Jord og alt, hvad der kan tænkes derimellem; den gamle Moder hørte beundrende til, men undertiden faldt hun dog beroligende ind, naar hun syntes, at det blev altfor hidsigt«.1)

Den samme ævne kom stærkt til udfoldelse hos bægge sønnerne, først naturligvis hos Peter. Han fik øvelse i et disputatorium hos vennen Carl Nielsen (søn af kgl. kammertjener paa Kristiansborg). Men ogsaa paa Universitetet fik han god træning, hvad man faar indtryk af ved læsning af professor Jens Møllers anbefaling:

»Candidatus Theologiæ Hr. Pet. Chr. Kierkegaard, som i denne Maaned har absolveret sin Embeds-Examen med bedste Character, har i flere Aar bivaanet mine Forelæsninger og i tvende Semestre tillige mine Disputere-Øvelser. Saavel ved disse sidste som ved Examinationer har jeg lært at kjende i ham eet af vore ypperste Hoveder ved vort Universitet. Aldrig har jeg hørt nogen Candidat med større Færdighed at vertere de opgivne Steder af det Gl. og Nye Testament; og aldrig har jeg troet, at et ungt Menneske kunde disputere med den Skarpsindighed, Aandsnærværelse og Elegants, som han oftere har gjort. Da han nu tillige i enhver anden Henseende ikkun til sin Fordeel er bleven mig bekjendt, tør jeg paa det aller varmeste anbefale denne talentfulde, grundige og kraftig fremtrædende Candidat i det faste Haab, at han engang vil gjøre Fædrelandet megen Ære.

Kjøbenhavn, d. 28. April 1826.

I. Møller.«

Søren var paa den tid mindre dreven i kunsten og stod ganske naturligt i anden retning langt tilbage for den ældre broder; men det er rimeligt at antage, at han meget tidligt — om end paa modersmaalet — søgte at gøre sig gældende, forsigtigt overfor faderen, men respektløst overfor broderen. Henriette Lund fortæller, at han af faderen betegnedes som »Gaffelen« paa grund af den tidligt udviklede tilbøjelighed for satiriske bemærkninger. (H. L. 17).

For faderen har det uden tvivl været en lyst at være vidne til sønnernes udvikling. De blev — i modsætning til saa mange andre — gjort til tænkende væsner; og for Sørenes vedkommende skete det jo paa et usædvanligt tidligt tidspunkt. Meget maa han have lært under den slags samtaler, og han maa selv have følt glæden derved; men det er naturligt, at han, ligesom overfor kammeraterne i skolen, i høj grad anvendte satiren.

Man forstaar, at faderen ikke blot var alvorsmand. Han kunde glæde sig med sønnerne i livlig passiar. I »Skyldig?« — »Ikke Skyldig?« skriver sønnen: »Min Fader« — — — »var det tungsindigste Menneske, jeg har kjendt. Men den hele Dag var han glad og rolig, han brugte en Nattetime til ligesom Lokes Hustru at udtømme Bitterhedsskaalen, saa var han igjen helbredet.« (S. V. VI, s. 209).

Faderen var vittig, men trods alle vittigheder gik dagen ikke altid hen uden en tungsindig bemærkning:

»Det var en Fader og en Søn. Begge meget aandeligt begavede, begge vittige især Faderen. Enhver, der kjendte deres Huus og kom der, fandt vist, at det var meget underholdende. I Almindelighed disputerede de kun sammen, og underholdt hinanden som to gode Hoveder, uden at være Fader og Søn. En sjelden Gang, naar Faderen saae paa Sønnen og saae han var meget bekymret, da stod han stille foran ham og sagde: Stakkels Barn Du gaaer i en stille Fortvivlelse. (Men han spurgte ham aldrig nærmere ak! og det kunde han ikke; thi han gik ogsaa selv i en stille Fortvivlelse.) Ellers blev der aldrig vexlet to Ord om den Ting. Men Faderen og Sønnen var

maaskee to af de tungsindigste Mennesker, der har levet i Mandsminde.« — — —

»Og Faderen troede, at han havde forskyldt Sønnens Tungvind, og Sønnen troede, at han havde forskyldt Faderens Tungvind, derfor talede de aldrig sammen. Og hiint Udbrud af Faderen var et Udbrud af hans eget Tungvind, saa han naar han sagde det, mere talte til sig selv, end til Sønnen.« (P. V, s. 16).

Noget tilsvarende finder vi i »Stadier paa Livets Vei«:

»Der var en Gang en Fader og en Søn. En Søn er ligesom et Speil, hvor Faderen seer sig selv, og for Sønnen er igjen Faderen som et Speil, hvori han seer sig selv i den tilkommende Tid. Dog betragtede de sjeldent hinanden saaledes, thi en oprømt livlig Samtales Munterhed var deres daglige Omgang. Kun hændte det faa Gange, at Faderen standsede, stod for Sønnen med sit sørgmodige Aasyn, betragtede ham og sagde: stakkels Barn Du gaaer i en stille Fortvivelse. Videre blev der aldrig talet om, hvorledes dette var at forstaae, hvor sandt det dog var.« (S. V. VI, s. 212).

De alvorlige ord, som ofte gentages, har Kierkegaard særlig lagt mærke til; men vi ved, at den gamle mand ogsaa kunde fortælle helt gemytlige historier:

»I gamle Dage da Herredsfogeder og Birkedommer vare det naadige Herskabs forhenværende Kudske eller Tjenere, brugtes dog at disse underkastedes en Slags Examen, hvor Amtmanden examine-rede — og gik det Hele løs paa »Bestikkelse«. Ved en saadan Examen sagde Examinator til Candidaten: hvad forstaaer man ved Samvittighed? Candidaten svarede med sagte Stemme: jeg har en Fjerdingsmør i Vognen. »Godt nok« svarede Examinator »ganske rigtigt, men dog ikke udtømmende«. »Jeg har . . .« »Meget godt, meget godt, dog endnu ikke aldeles udtømmende«. »Jeg har 10 rd i Penge«. »Særdeles brav«.« (P. XI², s. 8).

— Ogsaa i det ydre var familielivet præget af begivenheder, der snart kunde medføre en alvorlig, snart en lettere tonart. Økonomisk var husfaderen ikke helt fri for sorger, selv om han havde sit gode udkomme. I 1809 havde A. A. Kierkegaard og Niels Aabye

(Mads Røyens efterfølgere) anlagt et stort bomuldsvæveri med blegeri paa Buddinge mark, og til de to nævnte sluttede sig Christen Agerskov, der boede i blegeriet, og dertil kom ogsaa J. O. C. Møller og P. R. Aabye (altsaa de samme som var faddere ved Søren Kierkegaards daab); men virksomheden gik stærkt tilbage, da der senere ikke kunde konkurreres med udlandet, og den fallerede i tyverne. Hovedbygningen blev nedrevet i 1830, og de resterende nybygninger ejedes nu af H. F. Lund (Henriette Lunds fader). I 1807 havde M. P. Kierkegaard indskudt 12000 rdlr. i firmaet. De gik, saavidt det kan skønnes, for en stor del tabt. A. A. Kierkegaard var da død i 1816, Niels Aabye i 1826 og i 1827 desuden M. P. Kierkegaards nære ven Mads Røyen.

Kierkegaard mistede to børn: Søren Michael, der — som nævnt — døde i 1819, 12 aar gammel, og den ældste datter Maren i 1822, knap 25 aar. Stor glæde vakte det derimod, da de to døtre blev viet til sønner af Henrich Hansen Lund. Nicoline blev i 1824 gift med silke- og klædehandler Johan Christian Lund (1799—1875), og Petrea blev i 1828 gift med bankassistent Henrik Ferdinand Lund (1803—75), og begge familier blev velsignet med børn, der ikke blot var en lykke for forældrene, men ogsaa for bedste-forældrene.

Blandt de ulykkelige begivenheder, der indtraf, maa fremhæves en ildebrand, der opstod i et kemisk laboratorium i Frederiksberg-gade nr. 4 natten mellem 1. og 2. april 1826. Der blev klemtet klokken $1\frac{1}{4}$; men allerede da havde ilden grebet stærkt om sig, og da brandvæsnet kom til stede, var det umuligt at redde huset. Branden varede til klokken $3\frac{1}{2}$, da der afkimedes, og da var huset nedbrændt. Beboerne havde maattet flygte halvnøgne og fik meget lidt reddet, og ogsaa hos Kierkegaards havde man hurtigt maattet flygte ud paa torvet. Ganske vist laa apoteket paa hjørnet mellem de to huse, saa der kun var forbindelse over gaarden; men alligevel tog ejendommen paa Nytorv en del skade, hvad man bl. a. kan skønne deraf, at en del af P. C. Kierkegaards papirer gik til grunde. Mange mennesker var kommen til stede i foraarsnatten. Ogsaa kongen

mødte frem, og Henrik Hertz har beskrevet den sørgelige begivenhed i »Stemninger og Tilstande«, hvortil der findes optegnelser i studiebog B, s. 10 (sml. »Dagen« og »Berl. Tid.« 3. april).

At der i familien senere udvistes ængstelse overfor brandfare er naturligt, særlig da forældrene ogsaa havde oplevet de brande, hvorved store dele af byen var ødelagt; og gennem de meddelelser vi fra Levin har om Søren Kierkegaard, ved vi, at hans frygt kunde give sig ret paafaldende udslag.

En begivenhed, som ofte er omtalt i Kierkegaardbiografier, er første gang berørt i Henriette Lunds »Erindringer« (s. 51 f), hvor der fortælles, at Søren i sine drengaar paadrog sig en alvorlig skade:

»Da Moder og hendes Søskende vare jævnaldrende med Børnene i det Agerskovske Hus, have de vist omgaaedes en Del. Men især var det dog Onkel Søren, som i Drengaaarene jævnlig gjæstede Huset, ligesom det ogsaa var under et Ophold dør, medens de boede paa Buddinge Mark, at han ved at falde ned fra et Træ fik et saadant Slag i Ryggen, at han idetmindste selv tillagde det Betydning for hele sit senere Befindende — og dermed da i Grunden for hele Livet — som første Led maaske i den Kjæde af Smærter, der skulde føre ham paa hans ensomme Veje. Han har selv engang fortalt mig, hvorledes den gamle Mad. Agerskov ved den Lejlighed havde imponeret ham, idet hun paa sin sindige Maade inderlig bedrøvet havde sagt:

»Kjære Barn, skal Du nogensinde i Livet gjøre mig saa stor en Glæde, som Du idag har gjort mig Sorg!«

»Moder var som ung Kone tilstede ved Begivenheden og maatte kjøre fra den blege, lidende Dreng, hvis Taarer randt langsomt men ustanseligt som af et uudtømmeligt Væld. Hun trykkede en lille Pengepung i hans Haand som Balsam paa Saaret. Øjeblikkelig og virksom Lægehjælp havde vist været bedre paa sin Plads. Dog — dét tænkte Ingen paa dengang.«

Det har ikke været muligt at kontrollere denne beretning. Blot maa det bemærkes, at hvis Petrea Lund som ung kone har overværet

begivenheden, der altsaa maa være indtruffet efter Kierkegaards konfirmation, saa kan man ikke have tillagt sagen stor betydning. For det første nævner professor Nielsen i sine testimonier saadanne alvorlige tilfælde; f. eks. meddeler han, at Peter Munthe Brun efter et fald havde haft en tids sygeleje; men for Søren Kierkegaards vedkommende siger han intet. For det andet kan det bemærkes, at saafremt faldet var sket paa den angivne tid, vilde det være omtalt i den korrespondance, der blev ført med P. C. Kierkegaard, medens han opholdt sig i udlandet; men heller ikke her findes nogensomhelst antydning. Derfor kan der, dette enkelte sted, være grund til at mene, at Troels-Lund har ret, naar han henfører begivenheden til sommeren 1825.¹⁾

Senere gjorde Kierkegaard sig andre tanker om sin skrøbelighed og dens aarsag. Han vendte ofte tilbage til den kendsgerning, at han var en »Alderdoms Søn«, og da han ansaa det for udelukket, »at en Olding havde Avlekraft« (P. X¹, s. 240), var han af den mening, at faderen ved i en ret høj alder at have avlet ham havde begaaet et alvorligt fejltrin.

Maaske var den sag i sin tid paa tale mellem fader og søn; men hvorvidt sønnen da rettede bebrejdelser mod faderen, eller denne under et alvorligt opgør rettede bebrejdelser mod sig selv, faar staa ubesvaret. Det eneste, vi ved, er, at mange aar senere anklagede sønnen sin fader for den ubesindighed, han havde udvist, og gjorde det med en ubehersket voldsomhed. Først hentyder han til de mennesker, der fremstiller det som en velgerning at avle børn og besmykker saadanne handlinger med kristelige talemaader og fortsætter saa: »Den store Velgerning at skjenke et andet Menneske Livet. Ja, bevares! En svækket Liderlig, en Olding, som neppe har den sandelige Kraft — Sandheden er de kunne ikke styre Lystens Brynde; men hykkelsk udtrykkes dette saaledes, at det er den store Velgerning de agte at øve, at skjenke et andet Menneske Livet. Tak! Og hvilket Liv, en ussel jammerlig kvalfuld Tilværelse som gjerne bliver saadan Afkoms Lod. Er det ikke fortræffeligt!« — — — »Men dog opretholdes dette Hykkelske: om den store Velgerning;

Barnet skal aldrig noksom takke derfor, — istedetfor at Faderen nok aldrig vil kunne afbøde, ikke om han i Taarer laae paa Knæ for Barnet, hvad Skyld han androg.« (P. XI¹, s. 173 f).

Hvorvidt Kierkegaard talte indgaaende med faderen om sagen, ved vi, som sagt, ikke; men givet er det, at han mangfoldige gange var inde paa spekulationer over det, der havde gjort livet til en lidelse for ham, og det er naturligt, at han fik den opfattelse, at køns-livet var noget syndigt. Faderen kan direkte have belært ham om det paa forskellig maade. Han kan have advaret mod seksuel selvbetjening, idet han henviste til sin broders ulykkelige skæbne; og sønnerne kan ikke have været helt uvidende om den gamles egne forseelser. Vi tør derfor antage, at de tidligt fik en abnorm angst overfor det seksuelle, en angst, der ikke mindst for den ældstes vedkommende kan have haft virkninger for hele livet.

— Da Peter i 1826 havde taget attestats, begyndte han at undervise ved Borgerdydskolen, studerede filosofi, var et par gange i Vesterborg hos biskop P. O. Boisen, med hvis datter han senere blev gift, og derefter en tur i Jylland. I maj 1828, efter Søren's konfirmation, rejste han til udlandet og opholdt sig først et aar i Berlin. Derefter tog han til Göttingen, hvor han i 1829 tog doktorgraden paa en afhandling om løggen, og videre tog han til Paris, hvor han var vidne til Julirevolutionen. Saa gik turen til Holland og Tyskland, og i slutningen af september 1830 kom han hjem. Fra denne udenlandsrejse foreligger en samling breve, der viser os, hvordan faderen trods sin mangel paa lærdom ikke blot med interesse, men ogsaa med indsigt kunde følge sønnens studier; og desuden foreligger der et par breve fra Søren, breve, som Ammundsen har gen-givet, men alligevel bør gentages:

»Kjære Broder!

Dersom Du skulde slutte Dig til af hvad jeg skrev, hvorledes jeg levede, kunde Du gjerne falde paa at jeg var død og borte, dog den Tanke tillade Faders Breve ei at opstaa hos Dig. Havde jeg blot skrevet saa hyppigt, som Du har paamindet mig derom, var der dog

kommet noget derud af; men Du har endnu ei sporet nogen Frugt af Dine Opmuntringer, og den med Dine Opmuntringer forbundne Belønning. De fleste af Faders Breve fra Dig have gjerne endt med en Paamindelse om at skrive til Dig. Du maa i Sandhed besidde en stor Taalmodighed, da Du ei er bleven kjed af at paamine mig. Da Du mærkede, at de Opmuntringer til at skrive, der stode i de Fader tilsendte Breve, ei hjalp, besluttede Du, at lade mig erindre om min Pligt gennem en anden nemlig Oldenburg, som ogsaa bragte mig den Efterretning, at Du hver Postdag ventede et Brev fra mig. Tillige erindrede han mig om, at Fengers Brødre skrev til Fenger. Jeg besluttede da ogsaa, at skrive Dig til om ei for andet saa dog, for at lade Dig vide, at jeg var til. Dersom jeg her vilde fremsætte nogle Undskyldninger fordi jeg ei saa længe har skrevet Dig til, vilde jeg spille Dig Din Tid. Thi ordentlige Undskyldninger kunne de aldrig blive. Jeg kunde sige Dig at jeg har været lidt syg; men hvad vilde det bevise, hvad vilde det udvirke ei andet en Fritagelse for at skrive de Dage jeg havde været syg, som ei overskride 5 a 6 i Antal. At jeg ei har havt Tid, kan heller ei udrette mere, da Du kan slutte fra Dig selv, fra den Tid Du gik i Skole, at der altid maa være nogen Tid, hvor jeg ei har noget nødvendigt at bestille. Jeg vil altsaa slet ingen Undskyldninger fremføre; men bede Dig ligefrem om Forladelse, fordi jeg har undladt at opfylde min Pligt.

At Henrichsen har forladt Borgerdydsskolen, og er kommen til Helsingør, er Du vel allerede for lang Tid siden bleven underrettet om. Ved hans Afreise forærede Klassen ham en Snuustobakdose, da vi havde erfaret, at han ønskede en saadan. For denne Foræring, som just ikke var af de største, lod han os sin Tak bevidne den følgende Dag igjennem Hr. Warncke. Det var den første af Borgerdydsskolens Lærere, der er falden fra i Din Fraværelse. Ludvig Møller har faaet hans Timer i Hebraisk, hans Timer i Latin har Bojesen faaet.

Professoren har i nogen Tid været plaget af et daarligt Been, som skadede ham meget, da han ei selv kunde have Opsigt med Skolens Gang; men maatte overlade samme til Her Bang. Vi maatte

i al den Tid, han ei kunde gaa, indfinde os hos ham, hvor vi bleve hørte i alle vore Lectier, og desuden forsynede med en saadan Mængde latinske Stile, at han tilsidst ei selv kunde finde Rede i dem. Omsider kom han da igjen paa Benene og læste en tidlang med os, da han igjen blev syg i samme Been. Der var nemlig kommet Ild i hans Kakkellovn, og idet han ilede til, for at standse Ilden, kom han til igjen at støde sit Been, som da blev meget værre. Dog fandt han for godt, at læse i 1 B, hvis Dør støder op til hans Værelse, og han altsaa i et Skridt eller to kunde komme ind til os. Han kom da ind af Døren hver Dag med een Tøffel og een Støvle. Dog den Efterretning, at han ved at slukke Ilden i sin Kakkellovn er kommen til Skade, veed jeg blot igjennem hans Karl Peer, som ell. er meget paalidelig.

Om Professor Thune har man i den senere Tid flere Gange fortalt, at han var død, dog er det endnu ei gaaet i Opfyldelse. Dog beviser disse Rygter, at han maa være meget syg. Hver Gang et saadant Rygte udbredte sig, vakte det almindelig Bedrøvelse iblandt de unge Mennesker, som ønskede at dimitteres næste Gang, af Frygt for at Ursin skulde komme i hans Sted, hvilket der er al Rimelighed for, og han har Ord for at være en Chicaneur. De ønske idetmindste heller at have en, der for at faae bestemte Svar paa sit bestemte Spørgsmaal gjendtager det, end en, der ei gjendtager sit Spørgsmaal og fremsætter det ubestemt.

Jeg sagde i det Foregaaende, at Henrichsen var den første Lærer, der forlod Skolen, og deraf kan Du indsee, at der maa være flere, som der ogsaa er. Den anden er nemlig Friedenreich, som er bleven ansat som Inspecteur ved Efterslægtens-Skole i Bentzens Sted, som igjen er bleven Præst; men i et Kald, som ei bringer ham saa meget i Lommen, som hans Embede ved Efterslægten, som giver 800 Daler af sig om Aaret, saavidt jeg veed. I hans Sted ere tre andre Lærere komne til Skolen, nemlig Krøyer, en lille Person der ei er større end jeg (jeg er ei større end jeg var da Du rejste). Desuden Zager og Bergenhammer. Det er vistnok et stort Tab for Skolen, da Friedenreich har de meest udstrakte Kundskaber i Historie og Geo-

graphie af alle Lærerne ved Skolen; thi Warncke praler vel af, at Skolen ei kunde bestaa uden ham; men det er nok blot Pralerie, og jeg idetmindste troer, at det snarere er sandt, at Warncke ei kan bestaae uden Skolen. Fader har et Brev til Dig under Arbeide, men Du kjender jo nok Fader og veed nok, hvor lang Tid han behøver for at skrive et Brev, da han kun een ell to Timer om Formiddagen kan skrive. Jeg haaber Du befinder Dig vel. Nicolines Arm kommer sig; men Fingeren som har knuset, smerter hende meget og vil formodentlig blive langsom. Skriv hende et Brev til, at hun kan have lidt Trøst i sin Modgang. Henrich er rask; men Michael skranter. Fader, Moder, Nicoline, Petrea, Christian, Ferdinand, Md. Lund, Niels alle hilse Dig; men selv være Du kjærligst hilset

af
din hengivne Broder
S ø r e n.«

Kbh.: d. 8de Martz 1829.

»Kjære Broder!

Længe før end jeg havde ventet, modtog jeg Svar fra Dig. Ikke saa længe som Du maatte blive efter mit Brev tøvede jeg efter Dit, og det er mig kjært, at Du har fundet Behag i det. Hvad det angaaer, at Du troer, at jeg har læst Ciceros Breve, saa er det slet ikke Tilfælde, jeg har ikke læst et eneste af dem. Næste Aar kommer jeg formodentlig til at læse dem. Endnu er vel Artium ei saa vanskelig; men den kan maaskee blive det til den Tid jeg skal op; thi der er en Mand ved Navn Asp, cand. theolog et juris, som har skrevet en Bog om Artiums Forstrængelse. Han forlanger saaledes, at der skal gives op til denne Examen Stereometrie og Trigonometrie, han forlanger, at der skal skrives tydsk og fransk Stiil, og at det engelske Sprog ikke burde saaledes forsømmes, som det hidtil er bleven; men, at det skulde læres og at der ogsaa i dette Sprog skulde skrives Stiil. Han foreslaar ogsaa, at den, der fik 0 i nogen Ting, skulde tage en ny Examen i denne Videnskab til Foraaret. En Ting, han i sin Bog klager over, er at de latinske Medicinere blive tilsidesatte

for Barbersvende. Dog vil jeg ikke haabe, at hans Forslag gaaer igjennem, da det vilde være i høi Grad ubehageligt for mig, dersom jeg skulde til at tage fat paa det engelske Sprog, det sidste Aar jeg er i Skolen. Allerede fra sidste Examen er det bestemt, at jeg først kommer op i Aaret 1830, da jeg er vel ung. Religion og Ny Testamente læser Bingesbøll, Historie læser naturligviis Warncke med mig. Mathematik læser Marthensen med mig, Ursin har gandske forladt Skolen. Græsk læser jeg med Professoren, noget, som jeg ei troede vilde finde Sted, da han forrige Aar blev meget kjed af, at læse Græsk med 1ste A.

At Professorens Sygdom har været meget farlig maa Du heller ei troe, da han allerede i lang Tid har læst med os og hans Been er fuldkommen helbredet. Naar Du skriver ham til, skal Du ikke udlade Dig for fuldstændig angaaende Aarsagen til denne Sygdom, da Du veed, at jeg kun har den igjennem hans Karl.

Kan Du skaffe mig noget at vide om Fritz Lange, om hans Øine forbedre sig, eller endog blive slettere, skal det være mig meget kjærkomment. Her har jeg hørt, at han der, hvor han opholdt sig havde taget store Brillen paa efter Doctorens Raad, og at han er falden paa Gaden og faaet Stumperne ind i Øinene, og deraf er bleven gandske blind, dette troer jeg dog ikke og haaber det heller ikke.

Jeg har meget rigtig funden den Bog, som Du forlangte og Fader har ligeledes opfyldt dit Ønske, at kjøbe en Dansk Bibel, hvilke Bøger efter dit Forlangende følge med i en lille Kasse indsyet i Læret snøret og forsejlet.

Til Fru Fenger er den i Brevet anmodede Hilsen overbragt, og hun bad at hilse ham meget kjærligt. Den ene Bog: nemlig P. Halds Disputats, havde hun modtaget og den er allerede afsendt. Den anden (Bispernes Hyrdebrev af 1817), lovede hun, at ville see, at faae fat paa og den kunde da i dette Tilfælde sendes med de øvrige.

Jeg haaber, at Du befinder Dig vel som de Fleste hos os paa Petrea nær, der har skrantet i nogen Tid. Nicoline er i god Bedring, Fingeren er saavidt kommen sig; men den er endnu noget øm.

Alle hilse Dig, Fader, Moder, Nicoline, Lund, Petrea, Niels, Md.
Lund, Ole Lunds Døttre; men fornemlig være Du hilset

fra

Din hengivne Broder

Søren.¹⁾

Khavn 25 Martii 1829

Ferdinand skriver formodentlig et Par Ord paa den anden Side.«
Det er forstaaeligt, at Søren omtaler forholdene i skolen med størst interesse. Lange var indtil efteraaret 1829 med kongelig understøttelse i udlandet, bl. a. for at søge helbredelse for sit svækkede syn. P. C. Kierkegaard havde paa en del af sin rejse J. F. Fenger som følgesvend. Fenger havde før sin afrejse taget licentiatgraden; i 1834 giftede han sig med Emil Boesens søster. — Fra udenlandsrejsen er bl. a. bevaret et langt brev fra P. C. Kierkegaard til professor Nielsen. Heri fortalte han om de filosofiske og teologiske lærere i Berlin. Senere skrev han ogsaa til Mynster.

Brevene fra den gamle Kierkegaard omhandler rejseudgifter og familieforhold; men det er bemærkelsesværdigt, at han ogsaa omtaler nogle af sønnens mange venner, hvoriblandt Andreas Rudelbach, der nu var superintendent i Glauchau, samt Oldenburg, Hahn, Hornsyld, Professor Nielsen og Mynster, der alle sendte hilsen, og han viger ikke tilbage for at give gode raad med hensyn til studier og disputats.

Foruden disse breve er bevaret andre, der er sendt fra frøknerne Rudelbach til deres broder Andreas. Ogsaa i dem hører vi om familien.

Den 5. januar 1830 skriver Christiane: »Den gamle Kierkegaard har været saa god at komme selv op til os flere Gange, saavel for at lade os vide, da han havde faaet Brev fra Andreas og endog indbyde os til at læse samme, som ogsaa at lade os vide, at han besvarede samme og tilbyde os at faae Efterretninger til Eder i hans Brev, om vi ønskede det. Han afnødte os ret indstændigt det Løfte

at besøge dem venskabeligt den Aften og forloed os ikke, førend vi gave Ham Haanden paa at ville holde dette Løfte, som vi da ogsaa gjorde igaar og bringe Eder hermed de oprigtigste Ønsker for Eders Vel og de kiærligste Hilsener fra disse vakre, gamle Folk, og med saamegen Kiærlighed drak paa Eders sande Velgaaende i det nye Aar.«

23. marts 1830: »Inderlig Tak for Eders sidste, kiære Brev, som jeg modtog d. 20. d. M. med Vexelen. Jeg henvendte mig med denne til den gamle Kierkegaard for at udbede mig hans Raad, hvorledes jeg skulde forholde mig med at faae Penge istedetfor den, og han var da saa god paa Stedet at udbetale mig disse gandske efter Din Beregning, kiæreste Andreas. — Den gamle Kierkegaard med Kone bleve meget glade ved at høre noget fra Eder, de lade Eder paa det aller-venskabeligste hilse og sige, at de Dagen i Forvejen havde faaet Brev fra deres Søn. Han var da ankommen fra Göttingen til Bonn ved Rhinen og havde paa denne Vei haft en temmelig ubehagelig Reise, som en Følge af de hyppige Oversvømmelser, men var dog sund og rask ankommet til Bonn. Moderen begynder nu at længes alvorligt efter Ham. Faderen venter Ham ikke hjem førend til det sildige Efteraar.«

9. juli 1830: »Mange Hilsener fra gamle Kirkegaard og Kone. Vi have nylig tilbragt en Aften hos disse gode gamle Folk. Ved Bordet blev Eders Skaal drukkert med de bedste Ønsker for Eders Vel. Hans sidste Brev fra Sønnen var endnu fra Løven. I Utræcht havde han fundet en Deel til sine Studiers Fremme, men i Leiden kun Lidet; der var en Deel gamle hebraiske og arabiske Haandskrifter, som da ikke kunne nytte ham meget. Den Gamle længes meget efter at vide om Sønnen har skrevet til Dig, kiære Andreas. Han vil ikke gierne troe andet, da han paastaar, at det ikke er mere end Sønnens Pligt. Deres ældste Datter har i disse Dage faaet en Søn og har saa tre Sønner og een Datter. Deres yngste Søn bliver dimitteret til October, og Moderen kan ikke lade være med at være lidt urolig, til den Examen er overstaet, især da hun siger: »at det unge Menneske er lidt for rask paa det.«

3. august 1830: »Ogsaa ønskede gamle Kierkegaard at høre om Du senere havde faaet Brev fra hans Søn. Imidlertid hilses I paa det allervenligste fra disse kiære, gode, gamle Folk, som vi nyligt har tilbragt en Aften hos, hvorved I og Eders kiære Børn bleve mindede med de varmeste Følelser. Eders Skaal blev allerførst drukket og dernæst Lindbergs, fordi han Dagen før havde vundet sin Proces, som ogsaa glædede disse christelige Mennesker overordentlig. —

Ellers var de gamle ikke fornøiede over, at de fra Paris af intet havde hørt, og K. var næsten vis paa at 2 af hans Breve, som i Paris skulde indtræffe før Sønnen, maatte være gaaet forloren. Læsningen af Dine Prædikener har fornøiet den gamle meget, han har ladet dem brilliant indbinde hos Falk og læser eller rettere indstuderer een af dem hver Uge.«

20. august 1830: »Kierkegaard lader Eder mange Gange hilse. De have været yderst bekymrede i denne Tid for deres Søn, som er i Paris under den skrækkelige Revolution, I vist vide, finder Sted. — — Dog nu have de faaet Efterretninger fra ham, nemlig fra Fenger, som ogsaa er i Paris.«

1. september 1830: »Kierkegaards glædede sig meget over at høre, at deres kiære Søn var hos Eder; vel gjorde dette et lille Ophold i hans Reise, dog var det dem uendelig kiært at vide ham i saa gode Menneskers Kreds som Eders. Din Geburtsdag, kæreste Lise, vare vi hos Kierkegaards og drak med disse gode gamle Folk Din Skaal i ægte Burgunder, med de kjærligste Ønsker for Dit og Dines Vel. Kierkegaards Søn, Kræmmeren er paa den nærværende Tid i Hamburg. Der er Oprør, som I vel vide.«¹⁾

Disse brevuddrag, der først er offentliggjort af Carl Weltzer, giver et fornøjeligt indblik i familielivet. Kræmmeren er identisk med broderen Niels, som ogsaa tidligere havde været i Hamburg, hvorfra han skrev et lystigt brev af 14. november 1828. — Nogen stærk anledning til at nære frygt for Sørenses eksamen kan der vel ikke have været. Han havde i hvert fald gennemgaaet en god skole, og resultatet blev da ogsaa tilfredsstillende.

Et særligt forhold er værd at bemærke. Man faar her, ligesom

andre steder, bekræftet den formodning, at naar der kom gæster til huse, blev der ikke sparet, skønt husfaderens helbred — mest dog med hensyn til mad — fordrede et stærkt maadehold. Et par gange nævnes det, at han havde kolik, som maatte afhjælpes ved vomitiver. Søren Kierkegaard udtaler da ogsaa (P. II, s. 6 og 222) forundring over, at ellers strænge kristne lader sig friste af smaaing, af mad og drikke.

— Til eksamen paa Universitetet blev indstillet 7 elever. Anger var vistnok den bedste, selv om rektor nøjes med at sige, at han har »ikke noget udmærket, men et lyst Hoved og godt Nemme«. »Han staar paa et hæderligt Trin, men kunde dog have bragt sin Uddannelse endnu videre«. Den unge mand havde imidlertid svækket sit helbred ved »Nattevaagen paa Baller o:s:v«.

Efter ham fulgte Søren Kierkegaard, der 29. juli 1830 fik følgende testimonium:

»Et godt Hoved, aabent for Alt, hvad der gjør Fordring paa fortrinlig Interesse, men han var længe i høj Grad barnagtig og uden al Alvor, og en Lyst til Frihed og Uafhængighed, der ogsaa i hans Opførsel viser sig i en godmodig, undertiden pudseerlig Ugeneert-hed, hindrede ham fra at inllade sig videre i nogen Ting og omfatte den med større Interesse end at han i tide kunde drage sig tilbage igjen. Naar hans Letsindighed, der sjeldent tillod ham at bringe sine gode Forsætter til Modenhed eller stadigt at forfølge et vist Maal, med Tiden tager af, der kommer mere Alvor i hans Charakter, hvortil der især i det sidste Aar er gjort en kjendelig Fremgang, og hans gode Aandsevner faae Raadighed til mere frit og ugeneert at udvikles ved Universitetet, vil han sikkert blive blandt de dygtige, og i Meget komme til at ligne sin ældste Broder. Hans Charakter er, som Angers, levende og endnu muntre, og skjønt mildere, dog aaben og ufordærvet. Blandt flere Sødskende, der alle have nydt en meget fortrinlig Opdragelse, er han den yngste; et Par Aar før han kom i Skolen, mistede han sin næst yngste Broder, hvis Sygdom maaske foranledigedes ved et Stød med Hovedet paa en anden Drengs Hoved i Leg i Skolegaarden. Dette, i Forbindelse

med, at han var liden af Væxt, kan vel have havt nogen Indflydelse paa hans Opdragelse i flere Aar derefter.«

Man vil lægge mærke til, at Kierkegaard har vist en tydelig trang til at rive sig løs fra ethvert tryk. Han har altsaa ikke gjort indtryk af at være forkuet. men har, hvor det var muligt, reageret mod et saadant tryk. Den ugenerthed, hvormed han kunde opføre sig, svarer til, hvad kammeraterne siger om hans trang til drillerier og brug af øgenavne og til hans slægtninges udsagn om ham som en uartig dreng, man ikke skulde komme i nærheden af. Altsammen kan meget vel være udslag af hans følelse af, at han ikke hjemme havde tilstrækkeligt raaderum, og af, at han nu trængte til at gøre sig gældende paa en særlig maade.

Om hans forhold i skolen og hans opdragelse faar vi yderligere besked i en latinsk indstilling, der i oversættelse lyder omtrent saadan:

»Rector magnificus!

Navnkundige og højærværdige professorer!

Cicero siger, at borgerne først og fremmest maa have den overbevisning, at guderne behersker og styrer alt, at det, der sker, sker i kraft af deres magt og efter deres vilje og befaling, og at de er menneskeslægtens velgørere, de ser, hvorledes enhver er, hvad han stræber efter, hvad han fejler i, og de ser det sindelag og den fromhed, hvormed han dyrker religionen, og de belønner de fromme og straffer de ugudelige. At aander, som var gennemtrængt af saadanne tanker, ikke let har ladet sig lede bort fra en nyttig og sand overbevisning, og at alt har faaet et heldigt udfald for dem, der følger guderne, men et uheldigt for dem, der ringeagter dem, derom taler det romerske folks aarbøger og oldtidens mindesmærker.

Paa den maade at søge ophavet til alt og til det at henhøre ethvert resultat, det har den agtværdige unge mand Søren Aabye Kierkegaard fra barnsben af vænnet sig til. Først fik han nemlig ved strænge forældres gode eksempel indpodet den mest bræn-

dende følelse for religionen, for gudsfrygt og retskaffenhed, en følelse som senere ved undervisning blev vedligeholdt af hans første barndomslærere, der omhyggelig var udvalgt med det maal for øje. Da han derefter i en alder af ni aar var bleven betroet til vor omsorg, godtgjorde han for os alle (uden at lade sig paavirke af de mennesker, der ikke ved, hvad de gør, men tværtimod ved en uheldigt opstaaet vanes magt lader sig rive med ligesom af en stærk strøm) naturlig begavelse og lærelyst og ikke mindst en ærlig vilje til at adlyde og en af beskedenhed og dyd præget livsførelse, saa der er sikkert haab om, at han kan naa sin broder, eftersom han er ham lig i anlæg. Kilden til disse gode egenskaber er en sand gudsfrygt, der fra den tidligste tid er nedlagt i hans sjæl. Hans fader, der forstandigt har ledet en købmandsforretning, har beskæftiget sig med læsning af bøger af religiøst, filosofisk og skønlitterært indhold, og hans visdom og fromhed træder klart frem i alle forhold, i særdeleshed i børnenes opdragelse, hvorved han selv har draget stor fordel med hensyn til sjæleligt udbytte og aandelig nydelse. Saaledes har da faderen, hvis hjem er et mønster paa flid, taalmodighed og nøjsomhed og er gennemtrængt af en levevis, hvorved børn opelskes til dyd og sandheds erkendelse, opdraget sin søn til at indordne alt under gudsfrygt og pligtfølelse, og hos gud som visdommens eneste kilde at søge ophavet til alt; han har lært ham, at gud ikke bønhører de ugidelige, og at skarpsindighed uden bøn fører til vildfarelser, og han har gjort sit til, at kærlighed til studium, forudsætningen for al flid og ros, kunde indpodes drengen.

Den unge mand, som saaledes er opdraget og undervist i fædrenes aand og i borgerdyd (ikke i overensstemmelse med tidens letsind og trods), og hos hvem der findes adskilligt, der kan gøre ham elsket og afholdt af alle, ham, højlærde mænd! anbefaler vi derfor paa det bedste til eders bevaagenhed.

København den 29. september 1830.

Under haand og segl

M. Nielsen

bestyrer af Borgerdydskolen.«

I dette testimonium lægger man mærke til den hyldest, som bringes faderen, der ikke blot betragtes som en forstandig og alvorligt kristelig mand, men ogsaa som en mand, der selv søger ved studium at erhverve sig kundskaber og med alvor søger at paavirke sønnerne, saa de forstaar betydningen af retsindighed og gudsfrygt, lydighed og pligtfølelse, flid og nøjsomhed. Selv om M. P. Kierkegaard var en ulærd mand, havde han aabenbart behaget professoren, der selv var af jysk bondefamilie, selv hørte til Mynsters menighed og netop dyrkede de egenskaber, som han fremhævede som hosekræmmerens dyder.

Mens det i det første testimonium fremførtes, at disciplen længe havde udvist mangel paa alvor og paa ævne til at indordne sig under de krav, som skolen maatte stille, saa fremhæves i det andet udelukkende det maal, der var naaet, og de forventninger, man stillede, og disse forventninger var ikke smaa. I oktober 1830 opnaede han da ogsaa en særdeles god første karakter, og derefter kunde studiet ved Universitetet begynde i november. Dog følte han sig stadig knyttet til skolen. Allerede som ung student hjalp han professoren med at rette latinske stile og lærte derved en del af de yngre elever at kende. F. eks. siger F. Schiødte, der blev student i 1833: »Naar han i denne Egenskab var paa Skolen, talte jeg undertiden med ham, og han behagede mig meget ved den udsøgte Jævnhed og Ligefremhed, hvormed han, Studenten, taledede med Skoledisciplen.« Senere hjalp han ikke blot med stileretning, men ogsaa med undervisningen, et bevis for, at han var en dygtig latinere.

DE FØRSTE STUDENTERAAR

Da Peter var vendt tilbage fra udlandet i 1830, fik han værelse hos forældrene paa 1. sal, og i april 1831 flyttede Søren fra stuen op i samme etage. Den 2. april 1834 fik Søren et gadeværelse ved siden af broderens, og da en ombygning var tilendebragt, flyttede de bægge ind i to værelser i stueetagen, hvor de saa logerede de følgende aar.

Som det var sædvane, meldte den unge student sig 1. november ved vintersemestrets begyndelse til kongens livkorps; men allerede den 4. november blev han slettet som utjenstdygtig. Desuden begyndte han at læse til filologikum og hørte professorerne Sibbern, F. C. Petersen, Madvig og Hohlenberg, og 25. april 1831 bestod han med et smukt laud. Saa kom sommersemestret (1. maj—30. september), hvor han hørte Sibbern, Ursin og Poul Møller, og han bestod da filosofikum med præ.

Efter den indledning tog han fat paa de teologiske studier. Den ældste af professorerne var Jens Møller, der dog døde i slutningen af 1833. Langt yngre var H. N. Clausen og M. H. Hohlenberg; men i 1834 blev ogsaa Ch. T. Engelsstof og C. E. Scharling (hans tidligere lærer) udnævnt til professorer. Gennem de ufuldstændige tilhørerlister og gennem Kierkegaards optegnelser har Ammundsen søgt at fastslaa, hvilke forelæsningsrækker han fulgte; og ikke mindst har det haft betydning at se, hvilke problemer der trængte sig paa. Af dem er det naturligt at fremhæve forsoningen og prædestinationslæren, hvoraf den sidste ikke blot frembyder særlige vanskeligheder for tanken, men for ham havde en speciel interesse, prædestineret, som han var, ved det særlige kors.

Broderen fik stor betydning for ham, men ganske vist paa den maade, at Søren oftere vakttes til modsigelse end til billigelse. Nogen tid efter udenlandsreisen sluttede P. C. Kierkegaard sig til Grundtvig og Lindberg. Grundtvig havde som bekendt allerede i tyverne rettet voldsomme angreb paa kirken, og først og fremmest blev angrebet rettet mod stiftsprovst H. G. Clausen, H. N. Clausens fader, der af den ny bevægelses mænd blev betragtet som en led rationalist. I trediverne fortsattes kampen, og særlig blev den stridbare Lindberg stærkt indviklet i diskussioner og processer. Søren, der formodentlig i sommersemestret 1834 deltog i H. N. Clausens samtaler og øvelser vedrørende »den Augsburgske Confession og Confessionens Apologie«, kom flere gange ind paa omtale af Grundtvig, og i 1835 nedskrev han i sine papirer en hel afhandling om hans syn paa trosbekendelsen, og dermed opponerede han ikke blot mod ham, men ogsaa mod den ældre broder. Senere blev de betragtninger, han gjorde gældende, i det væsentlige optaget i »Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift« (P. I, s. 26 og S.V. VII, s. 277 ff).

Fra udlandet blev han paavirket af Schleiermacher og Hegel. I september 1833 var Schleiermacher paa besøg i København og blev hyldet paa Skydebanen og i Studenterforeningen, og blandt de studenter, der da gjorde sig bemærket, var H. L. M a r t e n s e n, som Kierkegaard meget vel kendte fra de forelæsninger, de bægge havde fulgt. I foraaet 1834 blev Martensen hans manuduktør, og derom fortæller Martensen selv: »Han havde en egen Maade, paa hvilken han lod sig manuducere. Han tog intet Pensum, men ønskede kun at jeg skulde holde Foredrag for ham og samtale med ham. Jeg valgte da at foredrage ham Hovedpuncterne i Schleiermachers Dogmatik og derom at samtale. Jeg saae strax, at her var en ikke almindelig Begavelse, men ogsaa et uimodstaaeligt Hang til Sophistik, til et Spidsfindighedens Spil, der ved alle Lejligheder kom frem og ofte var trættende. Særlig mindes jeg, at det kom frem da vi gennemgik Læren om Naadevalget, hvor der jo ogsaa, saa at sige, er en aaben Dør for Sophister. Forøvrigt var han mig paa hiin Tid meget hengiven. Min Moder har fortalt mig, at da jeg var i Ud-

landet, kom han oftere til hende for at spørge om Efterretninger fra mig. Tillige fortalte hun, hvad jeg her ikke vil forbigaae, at han stundom blev siddende hos hende, og at hun fandt stort Behag i hans Samtale.«¹⁾ (Sml. P. I, s. 2).

Vor Frue Kirke 1829
ved G. F. Hetsch og J. Holm.

I de aar, der her er tale om, fik han en lille forsmag paa filosofien, men han fordybede sig ikke i den, som han senere gjorde. Den fremstilling, der er givet af Johannes Climacus (P. IV, s. 112), svarer vel nogenlunde til, hvad der kan siges om den sag:

»Skjøndt Student i et Par Aar havde Johannes, især for en Student, forholdsviis liden Læsning. De Classikere, han havde lært at kjende i den lærde Skole, vidste han særdeles god Beskeed med, og det glædede ham af og til at gennemgaae dem igjen, uden at dog

deres Indhold kom i Berøring med den indre Bevægelse i ham. Leilighedsviis kom vel et og andet nyere Skrift ham tilhænde, men han kunde ikke blive klar over, hvilken Betydning dets Læsning skulde have for ham. Historiske Skrifter beskjæftigede ham ikke; thi den overveiende Udvikling af hans Aand havde berøvet ham Sandsen for den empiriske Virkelighed, og som det til daglig Brug var ham ligegyldigt, hvad andre Mennesker sagde eller gjorde, naar det ikke stod i Forhold til Tænkningen, saaledes var han ogsaa indifferent mod enhver Efterretning om, hvad Mennesker, der havde levet tidligere, havde sagt eller gjort.«

»Den strænge dialektiske Bevægelse fandt han ikke altid; Dialektikens vidunderlige Forlystelser, dens gaadefulde Overraskelser savnede han med Bedrøvelse. Efter at have gjort nogle enkelte Experimenter, opgav han igjen at læse. Han overlod sig atter til sin egen Tænken, om den end ikke førte ham til Noget.«

»Ved at agte paa Andres Tale, mærkede han nok, at han heller ikke var truffen paa Skrifter af de store Tænkere blandt de nyere Philosopher. Disses Navne hørte han atter og atter nævne med Begeistring, næsten med Tilbedelse. Dette glædede ham ubeskriveligt, om han end ikke vovede sig til at læse dem, da han hørte, at de var meget vanskelige, saa Studiet af dem krævede Aar og Dag. Det var ikke Feighed eller Magelighed, der standsede ham, men en smertelig Følelse, der havde ledsaget ham fra hans tidlige Barn-dom, at han ikke var saaledes som andre Mennesker. Han var langt fra at føle Glæde i denne Forskjellighed, tvertimod han følte den som et Tryk, hvorunder han vel ikke vilde komme til at lide hele sit Liv.«

Det er rigtigt nok, at Kierkegaard følte sig mere tiltrukket af abstraktioner end af det konkret-historiske. Dog lærte han at vurdere betydningen af de træk, der hentes fra selv livet. Det ser vi bl. a. i »Enten-Eller«, og det ser vi endnu tidligere, nemlig af hans optegnelser fra begyndelsen af 1837:

»Det er ret interessant med den Episode, Poul Møller har lagt ind i sin Afhandling om Sjælens Udødelighed i det sidste Maaned-

skrift, maaskee vil en saadan Afløsen af den strængere videnskabeligere Tone med lettere Partier, men hvor tillige Livet langt fyldigere træder frem blive almdl.; og paa Videnskabens Gebet være noget tilsvarende til Choret, til de comiske Partier i de romantiske Dramaer.« (P. II, s. 21).

Netop i teatret fik han forstaaelse af den livsbelysning, som fremkommer ved de optrædendes handlinger. Men selv i den forbindelse viser det sig dog, at det er ideen, der for ham er det afgørende. For ham bliver skuespillet udtryk for en tankebevægelse. Det er ganske vist ikke saa meget digterens intentioner, han er opmærksom paa; han søger derimod noget, der kan give hans egne tanker næring. Det forstaaer han ogsaa meget godt selv. Idet han stiller sig i klasse med genierne, siger han, at: »store Genier kunne egentlig ikke læse en Bog, de ville nemlig bestandig under Læsningen mere udvikle sig selv end forstaae Forfatteren.« Senere genoptager han æmnet og gør en lille tilføjelse, idet han siger, at der er to slags læsere: »de dumme og de genialeste, som begge have det tilfældes, at de ikke kunne læse en Bog, de første af Tomhed de sidste af Rigdom paa Ideer.« (P. II, s. 26 og 40; sml. Br. s. 351).

En saadan tilbøjelighed passer sig for en digter eller en filosof, men ikke for en teologisk student; og denne stræben efter at leve sit eget liv og tænke sine egne tanker gjorde da ogsaa sit til, at studierne blev forsømt.

Han var naaet den alder, da kravet om selvstændighed gør sig gældende. Det viste sig ogsaa i forholdet baade til faderen og broderen. Allerede i skoletiden var der rimeligvis stærke tendenser i den retning; men klart fik det udtryk i begyndelsen af trediveerne, da han var cirka tyve aar.

De tre brødre havde haft meget forskellige udviklingsbetingelser. Peter var følgelig overfor faderen og lydig og havde derfor haft nogen bevægelsesfrihed. I skole- og studietiden havde han haft et intimt samliv med kammeraterne: Th. W. Oldenburg, L. K. Müller, Hahn, Rudelbach o. s. v., og han havde ikke været afhængig af en ældre broder, hvilket naturligvis gav ham en særstilling. Efterat

have taget eksamen havde han været medlem af forskellige disputereselskaber og havde haft undervisningen at passe, hvilket atter maatte styrke hans stilling som storebror; og endelig kom han paa sin lange udenlandsrejse. Derefter begyndte han igen paa undervisning og kom samtidig ind i det kirkelige røre.

Helt anderledes gik det med N i e l s. Teologiske problemer tyngede ham ikke. Da han kom til handelen, maatte han nødvendigvis komme noget sammen med ligesindede, og hans lystige gemyt førte han derved i Selskab med venner, hvis tanker kun i ringe grad var vendt mod det hinsidige; men i hjemmet blev han holdt i ave. Da han omsider rev sig løs og drog til Amerika, var aarsagen den, at han fandt forholdene for trykkende.

Efter hans død i 1833 skrev P. Munthe Brun i sin dagbog, at han rejste »egentlig fordi han ikke kunde holde det ud med sin Familie«; — »hans Liv var just heller ikke for rigt paa Glæder; Faderen tvang ham til at staae i en Boutik, skjøndt han ønskede at studere som hans Brødre; han maatte ikke have nogen Fornøielse, ikke have Omgang med Nogen, kort blev behandlet som Skumpelskud, og døde netop, da han først syntes at have kunnet føre et behageligt Liv. Nu fortryder hans Familie det, men for sildigt! Fred med ham! Det var en munter Selskabsbroder, og jeg følte mig tiltrukken af ham, som det lod til, han ogsaa blev af mig; jeg havde ret ønsket, han var bleven her, han havde mangefold erstattet mig Selmer, og var, som jeg, næsten udelukket fra alt Selskab.«¹⁾

S ø r e n havde igen haft en helt anden stilling. Dels var han stadig blevet behandlet som barnet i familien, hvad han ikke i længden kunde finde sig i, dels havde han paa grund af sin legemlige svaghed ført et mere ensomt liv end brødrene; men nu, da studentlivet stod aabent, følte han trang til at tage del i det, trang til at faa erstatning for alt det, han hidtil havde maattet undvære. Han maatte nu føle, hvad det er at leve. Han maatte løsrive sig fra faderens tungsindige tanker, han følte sig oprørt, naar den ældste broder — efter faderens anvisning — vilde føre kontrol med hans handlinger,

og i særdeleshed maatte han rive sig løs, da ogsaa broderen henfaldt til religiøse grublerier.

Det blev da heller ikke muligt at gennemføre en saadan kontrol. Peter havde i trediverne meget at gøre. Han underviste i latin, græsk og religion i skolen, fra 1834 holdt han forelæsninger ved Universitetet, manuducerede til teologisk embedseksamen, og mange kom til ham —særlig naar der skulde disputeres — for at faa lektioner i latin. Det gælder f. eks. i april 1835 Sørens studenterkammerat D. G. Monrad og i marts 1836 N. L. Westergaard. Ogsaa vennen Andr. L. Casse hjalp han, og da Casse den 14. marts 1835 havde forsvaret sin afhandling »om psykologiske Aarsager til Forbrydelser«, var de to brødre hos ham om aftenen for at lykønske.

Blandt de mange manucenter kan fra 1833 nævnes Vilhelm Birkedal, der senere fortæller, at han mindedes disse timer, hvor Søren »gerne sad i Værelset ved Siden af og læste, men jeg talte den Gang ikke med ham«. ¹⁾ — Blandt de yngre, der modtog undervisning, var den senere distriktslæge H. E. Matthiessen, der 19. maj 1878 fortæller, at han i skoleaarene — han blev student i 1834 — kom paa P. C. Kierkegaards studereværelse. Det var beliggende i stueetagen i huset paa Nytorv og rummede bl. a. en skrivepult, som stod ved vinduet. Her fik han den latinske stil rettet eller diskuterede kristelige trossager med læreren, mens Søren laa paa sofaen, hvorfra han en enkelt gang gav sin mening til kende. Fra hjemmet mindedes han den gamle Kierkegaard, Ludv. Kr. Müller, Th. Oldenburg og Peter Rørdam.

Ludvig Kr. Müller var blandt de hyppigste gæster, og P. C. Kierkegaard var ogsaa stadig gæst ved hans soireer. En tid var han Sørens manucenter, men rystede paa hovedet og sagde: »Hvad i al verden skal vi dog gøre med den Søren?« ²⁾ Det skortede nemlig paa flid. Broderen havde hurtigt taget sin eksamen, og hvis Søren skulde følge i hans spor, maatte han have attestats i 1834. Alle ydre betingelser var til stede; men der var ingen tegn paa, at Søren vilde naa maalet. Han var da heller ikke selv sikker paa, at han vilde fortsætte. Den 1. juni 1835 skrev han et brev (afsendt 27.

juni) til naturforskeren *Wilhelm Lund*, der nu opholdt sig i Brasilien, men havde været hjemme i 1829; og her gjorde han rede for sine tanker. Naturvidenskaben tiltalte ham, hvad han allerede 22. november 1834 havde sagt (P. I, s. 14); men ogsaa andre studier kunde virke tillukkende. Med hensyn til teologien siger han:

»Det synes at være det, jeg nærmest har grebet; men ogsaa her møder store Vanskeligheder. Her staaer i Christendommen selv saa store Modsætninger, at det idetmindste meget forhindrer det frie Blik. Orthodoxien er jeg saa at sige voxet op i, som De nok veed; men saasnaart jeg selv begyndte at tænke, begyndte efterhaanden den uhyre Colos at vakle. Jeg kalder den med Flid en uhyre Colos, thi den har virkelig i det Hele taget megen Consequents, og de enkelte Dele ere i de mange henrundne Aarhundreder smeltede saa tæt sammen, at det er vanskeligt at komme den tillivs. Jeg kunde nu vel være enig med den i enkelte Puncter, men disse bleve da at betragte som de Spirer, man ofte kan finde i Klipperifter. Paa den anden Side kunde jeg vel ogsaa see det Skjæve, der laae i mange enkelte Puncter, men Hovedbasis maatte jeg for en Tid lade staae in dubio.«

— — — »Hvad smaa Ubehageligheder angaaer, vil jeg kun bemærke, at jeg er ifærd med at læse til theologisk Attestats, en Beskjæftigelse, som slet ikke interesserer og som derfor heller ikke gaaer synderlig rask fra Haanden. Jeg har altid holdt mere af det frie, maaskee derfor ogsaa lidt ubestemte Studium end af den Beværtning ved sluttet Bord, hvor man veed forud, hvilke Gjæster man træffer, og hvilke Retter Mad man faaer hver Dag i Ugen. Da det imidlertid engang er en Nødvendighed, og man knap faaer Lov at komme ind paa de videnskabelige Fællede uden at være indbrændt, og jeg saavel anseer det med Hensyn til min nærværende Sindstilstand for noget Gavnligt for mig, som ogsaa veed, at jeg dermed kan gjøre Fader en stor Glæde (han mener nemlig, at det egenlige Canaan ligger paa den anden Side af theologisk Attestats, men bestiger derhos ligesom Moses for dum Thabor og beretter, at jeg aldrig kommer derind — dog vil jeg haabe, at det ikke ogsaa denne Gang gaaer i Opfyldelse), saa faaer jeg vel at gribe mig an.«

1. august fortsætter han sine betragtninger under et ophold i Gilleleje:

»Saaledes som jeg har søgt at vise det paa de foregaaende Sider, stode virkelig Sagerne for mig. Naar jeg nu derimod søger at bringe mig selv paa det Rene om mit Liv, forekommer det mig anderledes.« — — — »Men for saaledes at finde hiin Idee eller rettere sagt at finde mig selv, nytter det mig ikke at styrte mig endnu mere ind i Verden. Og det var netop det, jeg før gjorde. Derfor troede jeg, at det vilde være godt at kaste mig ind i *J u r i s p r u d e n t s e n*, for at jeg kunde udvikle min Skarpsindighed i de mange Livets Forviklinger. Her tilbød sig netop en stor Masse af Enkeltheder, hvori jeg kunde fortabe mig; her kunde jeg maaske fra de givne Facta udconstruere en Totalitet, en Organisme af Tyve-Liv, forfølge det i hele dets dunkle Side (ogsaa her er en vis Associations-Aand i høi Grad mærkelig). Derfor kunde jeg ønske at blive *A c t e u r*, for at jeg ved at sætte mig ind i en Andens Rolle kunde faae, saa at sige, et Surrogat for mit eget Liv, og ved den udvortes Afvexling finde en vis Adspredelse. Det var det, der manglede mig, at føre et *f u l d k o m m e n m e n n e s k e l i g t* Liv og ikke blot et Erkjendelsens, saa jeg derved kommer til ikke at basere mine Tanke-Udviklinger paa — ja paa Noget, man kalder Objectivt, — Noget, som dog i ethvert Tilfælde ikke er mit eget, men paa Noget, som hænger sammen med min Existents's dybeste Rod, hvorigjennem jeg saa at sige er indvoxet i det Guddommelige, hænger fast dermed, om saa hele Verden styrter sammen. See det er d e t, j e g m a n g l e r, o g d e r h e n s t r æ b e r j e g.« (P. I, s. 48 ff).

Det er ret besynderligt, at Kierkegaard udtaler sig, som han gør, paa en tid da han burde være færdig med sine universitetsstudier; særlig synes det mærkeligt, at han kunde tænke sig at blive skuespiller. Ganske vist traf han en del af de mest kendte i Studenterforeningen, og han gik meget i teatret; men legemligt manglede han alle forudsætninger, baade hvad angaar krop og stemme. Noget andet gælder med hensyn til tanken om at blive jurist. Derom skriver han senere: »Havde jeg fulgt min Lyst, valgt hvad jeg aaben-

bart har haft et afgjort Talent til: at blive Politi-Embedsmand, saa var jeg bleven langt lykkeligere end jeg senere blev det, om nu end Alt er bedre.« (P. IV, s. 60 og P. VIII¹, s. 85). Naboskabet til domhuset maa uden tvivl have haft indflydelse paa ham. Vi ser da ogsaa af hans optegnelser, at han interesserede sig for mestertyven og hans indre væsen. Men naar han i saa høj grad følte sig tiltrukket af politiet, kan det ogsaa have haft en anden aarsag.

I Nytorv nr. 117 (nu nr. 17) boede i en del aar en divisionskirurg H. C. Müller. Han havde en søn, den omtalte Ludvig Kristian Müller (f. 1806), og i kælderen boede en øltapper Knud Larsen. Han havde en søn, Johannes (f. 1799), som ikke blot kunde fortælle historier, men ogsaa havde færdighed i at lave legetøj. Til den 5—6 aarige Ludvig lavede han krigsskibe, der blev opkaldt efter vore søhelte.¹⁾ Omkring ved den tid, da Søren blev født, flyttede øltapperen over i Kierkegaards hus og fik en lille lejlighed, vistnok i stuen tilvenstre, hvor Peter og Søren senere boede. Efter at Johannes var konfirmeret blev han i 1815 ekstraskriver i politiretten, snart efter blev han exam. jur. og derefter kopist. I foraaet 1817 begyndte han at læse til studentereksamen hos student Rudelbach, og aaret efter blev han fuldmægtig. I 1819 tog han studentereksamen og i 1825 juridisk embedseksamen. Saa blev han politisekretær, og i 1828, da han flyttede hjemmefra, blev han politiassistent. Faderen døde i 1830, og aaret efter blev Johannes professor i jura. Det var den kendte retslærde J. E. L a r s e n, som Søren sikkert maa have kendt ret nøje, og som han uden tvivl mange gange havde i tankerne. Temmelig ofte vendte han senere tilbage til omtale af politigærnningen, og endnu i sine sidste aar betegnede han sig selv som politispionen indenfor kristenheden. Vi tør derfor gaa ud fra, at ideen om at blive politiembedsmand ikke var en øjeblikkelig grille.

At Kierkegaard kunde tænke sig at blive jurist viser tilstrækkelig tydeligt, at hans kærlighed til teologien ikke var brændende; og at han var i færd med at slaa den helt ud af tankerne, fremgaar af forskellige udtalelser. F. eks. skriver broderen i marts 1835 i sin dagbog: »Søren synes nu s l e t i k k e at læse til Examen, Gud hjælpe

ham ud af al den indre Gjæring paa en god Maade og til hans Sjels Frelse.« (P. C. K., s. 64).

Naar han svigtede teologien, staar det i forbindelse med den tvivl, der var opstaaet hos ham. En saadan usikkerhed fremgaar ikke blot af det omtalte brev til Wilhelm Lund, men ogsaa af hans efterladte papirer. Han siger f. eks. den 2. maj 1835: »For den Christne, der nu betragter Jødedommen, viser det sig vel, at Jødedommen kun var et Gjennemgangspunct; men hvo indestaaer os for, at ikke det Samme er Tilfældet med Christendommen.« (P. I, s. 22).

Noget tilsvarende siger han allerede 3. februar: »Det synes mig, at Spørgsmaalet om Christendommens Perfectibilitet kan besvares alene ved at tage Hensyn til, at den knytter sig til Jødedommen. Thi da den selv kun anerkjender Jødedommen for relativ sand og knytter sig til denne, kan den aldrig selv være den absolute Sandhed; thi den vilde aldrig kunde anerkjende den relative og allermindst selv knytte sig til den.« (S. 21 f). Han nærmer sig her Lessings tanke om et andet og evigt evangelium, der skulde afløse det ny i endnu højere grad end det ny havde afløst det gamle testamente ¹).

Den 17. og 19. oktober 1835 kom han ind paa lange betragtninger over filosofi og kristendom, som efter hans mening, der stred mod Hegels og Schleiermachers, ikke kunde forenes. — Mange problemer meldte sig; bl. a. voldte læren om forløsningen uoverstigelige vanskeligheder; og han kom til det sørgelige resultat, at Kristendommen ikke kan styrke mennesket:

»Naar jeg seer paa en Mængde af enkelte Phænomener i de christelige Liv, saa forekommer det mig, at Christendommen istedetfor at skjænke dem Kraft, — — ja, at saadanne Individuer i Sammenligning med Hedningen ved Christendommen ere berøvede deres Manddom og nu forholde sig som Hesten til Hingsten.« (P. I, s. 69).

At overgive sig til Kristendommen er en vanskelig sag. Naar menneskene krymper sig ved at gøre det, skyldes det for det første den omstændighed, at »Christendommen er en Radicalcour«, og »de

mangle Styrke til at gjøre det fortvivlede Spr i n g«. — — — »der-til kommer ogsaa den underlige qvalme Luft, som kommer os imøde i Christendommen, og som udsætter enhver for en meget farlig Klimatfeber« — — — »inden han bliver acclimatiseret. See vi først hen til Livet her paa Jorden, da træde de os imøde med at erklære, at Alt er syndigt, saavel Mennesket som Naturen; de tale om den brede Vei i Modsætning til den trange. See vi hen til den anden Verden, da møde vi, saaledes lære de Christne, først ret Knudens Opløsning«. — — — »Overalt næsten, hvor den Christne beskjæftiger sig med det kommende, der er Straf, Ødelæggelse, Undergang, evig Qval og Pine det, der foresvæver ham, og ligesaa yppig og udsvævende hans Phantasie er i saa Henseende, ligesaa mager er den, naar Talen er om de Troendes og Udvalgtes Salighed, der skildres som en salig Henstirren med et af disse matte, henstirrende Øine, med en stor og fixeret Pupil, eller med et i Fugtighed svømmende Blik, der forhindrer al klar Seen. Der er ikke Tale om noget aandeligt kraftigt Liv; den Skuen Gud Ansigt til Ansigt, den hele Forstaaen i Modsætning til vor Skuen her paa Jorden i et Speil og en mørk Tale, den har ikke beskjeftiget dem meget.«

Naar han selv skulde gøre sig en forestilling om det hinsidige, da vilde han finde det velgørende »at see hele Verdens store, udmærket begavede Mænd, som have grebet ind i Menneskenes Udviklings Hjul, samlede«. Men en saadan anskuelse vinder ikke tilslutning blandt de kristne, der glæder sig over, at de har stillet en uoverstigelig mur mellem sig og »Barbarerne«. (P. I, s. 70 f).

Denne tilbøjelighed til isolation og flugt fra det, der rører sig udenfor deres egen kreds, viser sig ogsaa paa anden maade, specielt i den maade, hvorpaa de kristne overvinder tvivl og anfægtelser. De skyder den slags fra sig, lukker blot ørerne, idet de paastaar, at det altsammen er djævelens værk. De fører ikke en virkelig kamp mod anfægtelserne, og deres tale om djævelen maa da ogsaa anses som en kristelig udflugt. De har gjort sig aandeligt døve. — — »Endelig staaer da den Christne færdig, og nu viser han da stolt hen paa sin sidste Time og taler med en vis Hovmod om den Ro, hvormed han

vil see Døden under Øine; — men hvad Under? Naar et Menneske har anvendt hele sit Liv til at leve sig ind i en bestemt Idee, hvad Under, om han da seer den ligesom den Øiensvage, der overalt seer Funken for sit Øie? Hvad Under, om denne Funke eller Plet forstyrrer ham i at see det, der virkelig ligger for ham?» (S. 68).

Kierkegaard omtaler her »de Christne« som en flok, hvortil han ikke henregner sig selv; og det kan undre, at han i forbindelse med dem taler om hovmod, selv om det vistnok er rigtigt, at meget af det, de kristne omtaler som underkastelse og ydmyghed fortjener at betegnes ved helt andre ord. Det kan ogsaa undre, at han taler, som han gør, naar vi betragter hans egen udvikling. Senere gjorde han jo paradokserne til genstand for tro og skød alle anfægtelser til side.

Hvordan Kierkegaard nu var under paavirkning udefra, kan ikke saa nøje afgøres. En del af hans ord er aabenbar polemik mod de lærdomme, der blev doceret ved universitetet. F. eks. hentyder en del af hans kritiske bemærkninger til H. N. Clausen, og det er muligt, at han ogsaa har tænkt paa de forelæsninger, som Scharling holdt i sommeren 1834 over »Grundene for den christelige Religions Sandhed og Guddommelighed«, og i nogen grad skyldes det vel ogsaa oppositionen mod Grundtvig, at han gik til saa stærk en yderlighed.

Hvad det nu end kan have været, der førte hans oppositionstrang ind paa bestemte veje, saa er det i hvert fald givet, at Kierkegaard i 1835 var langt borte fra den autoriserede tro. Han siger ganske vist i »Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed«, at »brudt med Christendommen eller opgivet den, har jeg aldrig«. Men saafremt det tør betragtes som rigtigt, maa ordet »Christendom« opfattes i en betydning, der stærkt afviger fra den, han ellers anvendte i sine manddomsaar; og han var saa langt ude, at det teologiske studium vanskeligt kunde fortsættes.

Det er muligt, at han allerede paa det nævnte tidspunkt havde været under paavirkning af bibelkritisk litteratur fra udlandet. Paa omtrent samme tid blev udsendt et par værker, som vakte forfærdelse, nemlig Ferd. Chr. Baur's »Die christliche Gnosis«

(1835) og David Fr. Strausz' »Das Leben Jesu« (1835—36).¹⁾ Det var saadanne arbejder, der i 1837 bevægede fakultetet til at stille følgende prisopgave: »Da det Ny Testaments Bøgers Autoritet i den senere Tid har været Gjenstand for gjentagne Angreb, saa at Troen og Kirken derved syntes at komme i Fare, forlanges en filosofisk Undersøgelse af det Spørgsmaal, om og hvorvidt den christelige Religion er betinget ved det Ny Testaments Bøgers Authenti eller historiske Paalidelighed.« Netop dette spørgsmaal blev i Kierkegaards papirer mange gange genstand for omtale og fik nær forbindelse med indholdet af »Philosophiske Smuler«. Det fik uden tvivl afgørende betydning for hans senere udvikling, ligesom det fik betydning for andre af hans samtid.

Der var altsaa meget, der kunde skabe uro, og imidlertid søgte Kierkegaard at finde tilfredsstillelse udenfor hjemmet og udenfor kirkelige kredse.

I LITTERÆRE KREDSE.

Efter at han i 1831 havde bestaaet de smaa eksaminer, kom han ind i et muntert studenterliv, hvor han blandt andet havde tilknytning til nogle af de gamle skolekammerater. Af dem maa især fremhæves en enkelt, nemlig *Peter Engel Lind*, der var af jysk afstamning ligesom Kierkegaard. Han havde været hans klassekammerat, men da han var et aar yngre, maatte hans studentereksamen udsættes til oktober 1831, og professor Nielsen gav ham da følgende vidnesbyrd: »Har ikke hurtigt Hoved, men ved Agtelse for Underviisning og Fliid, der snarere maatte holdes tilbage end paa-skyndes, har han i det Hele erhvervet sig grundige Kundskaber; han er meget betænksom, og søger selv at faae en Mening og Gavn af hvad han lærer.« — — — »Hans sædelige Følelse, brave Tænke-maade, satte og alvorlige Character borge for, at han vil gaae sin jevne Vei i Livet uden at forløbe eller forvilde sig, blive et agtværdigt Medlem af Samfundet, duelig, redelig og trofast i det Fag, hvori han kommer til at virke.«

Denne kammerat stiftede et disputereselskab, hvoraf Kierkegaard blev medlem, medens alle de øvrige var af Linds aargang. De tre var fra Borgerdydskolen, nemlig *C. C. V. Silfverberg* (senere adjunkt i Randers), *P. Munthe Brun* (birkedommer for Bregentved og Gissselfeld) og *Ludvig Heckscher* (overretsprokurator og borgerrepræsentant); og hertil kommer fra Metropolitanskolen: *S. D. E. Schraeder* (Kristiansborg slotskirke) og *J. M. G. Bondesen* (provst i Stillinge), altsaa ialt syv.

Foreningen bestod i to aar, men desværre foreligger der ikke noget om, hvad der skete ved selskabets møder, og af de fleste med-

lemmers senere skæbne er det nok ikke muligt at udlede noget. Det er allerede omtalt, at Brun ikke var uden tilknytning til Kierkegaards hjem, og i nogle maaneder fra marts 1833 underviste Søren Kierkegaard hans broder Frantz i latin; men senere var han uden forbindelse med familien. Hvorvidt Lind havde nær tilknytning til Kierkegaards hjem er tvivlsomt; men det er i hvert fald sikkert, at han fik betydning for Kierkegaards udvikling. Han indsendte, som bekendt, til Heibergs Interimsblade et satirisk stykke, hvori der hentydes til de forelæsninger for damer, hvorom Heiberg havde udtalt ønske i sit »Indbydelsesskrift« (1833). Dette indlæg blev trykt 4. december 1834 med titlen: »Qvindens høiere Oprindelse forsvaret«, og det medførte, at Kierkegaard tog fat, og 17. december fremkom hans artikel: »Ogsaa et Forsvar for Qvindens høie Anlæg«, hvori han fremhævede det svage køns særlige styrke: »Neppe var et Menneske skabt, før vi allerede finde Eva som Tilhører ved Slangens filosofiske Forelæsninger; og vi see, at hun med saa megen Lethed har sat sig ind i dem, at hun strax kunde gjøre Anvendelse af sammes Resultater i sin huuslige Praxis.« Hun er da ogsaa trængt ind paa mange omraader, der før var forbeholdt manden. Ikke mindst som taler har kvinden vist stort talent, og naar man betænker, at »Qvindens dialectiske Dygtighed har bragt manges Opponent til Tavshed, saa indseer man vistnok hendes Overlegenhed i aandelige Ting«. Som fremragende eksempel paa denne overlegenhed kan anføres Xanthippe, for hvem selv Sokrates maatte bøje sig.

Efter den indledning fortsatte Lind med fortællingen »Johan Gordon«, og desuden optog Heiberg ogsaa nogle digte. I sommeren 1835 var Kierkegaard, som man vil forstaa af det foregaaende, i Gilleleje, hvor han boede hos gæstgiver Christopher Mentz og hans kone Birgithe Margrethe f. Trane. Han drog af sted den 17. juni og var borte i over to maaneder. I den tid fuldførte han det omtalte brev til Wilhelm Lund. Ofte skrev han til faderen, der dog kun én gang selv sendte svar. Ellers overlod han korrespondancen til den ældre søn, som nævner følgende epistler: 2 smaabreve f r a

Søren Kierkegaard.
Tegning ved Chr. Kierkegaard (1838).¹⁾

Søren 18. juli. Breve til Søren (svar paa et fra ham til faderen), 29. juni (med vadsækken, hvori hans tøj), 18. juli (med penge, cigarer etc.), 11. august (deri brev fra Henrik og Michael Lund), 17. og 21. august (med 80 rdlr.). — Den 24. august var han atter hjemme, hvilket fremgaar af en regning fra C. T. Agerskov.

Brevet fra faderen er bevaret:

Til Stud. Theol. S. A. Kierkegaard

i

Gilleleie Kro.

»Min kiære Søn.

For at berolige Dig ihenseende til Din Bekymring over, at jeg lader Peter svare paa Dine Breve og ikke selv skriver, sender jeg Dig hermed disse par Linier fra min egen Haand. Der er, Gud skee Lov, ingen anden Aarsag, hværken indvendig eller udvendig, end den Du ved, og formoder, nemlig den stedse mere tiltagende Besværlighed med at skrive, der er Dig noksom bekiendt. I de sidste Dage er jeg desuden meer end sædvanlig plaget af min Kolik.

Da Dit Brev intet melder om Dit Befindende, saa slutter jeg deraf, at Du er vel, som er mig inderlig kiært. Din Broder er og ved sædvanlig Helbred, saavel som Dine Svogre og deres Børn.—

Jeg beder meget kiærligt og venskabelig at hilse Hr. Mentz og hans Kone fra os og især fra mig.

Din Dig hjertelig elskende og gandske
hengivne Fader

M. P. K i e r k e g a a r d.

Kiøbenhavn den 4de Julii 1835«

Under opholdet i Nordsjælland blev foretaget en række udflugter til Tisvilde, Gurre, Hellebæk, Esrom, gennem Gribskov (en tur i regnvej, hvor han som følgesvend havde den tolvaarige Rudolph Mentz, der senere blev kendt som fader til den fremragende botaniker), videre til Nøddebo og Fredensborg. Desuden var han paa Kullen, og i Søborg besøgte han pastor Lyngbye, der for sine undersøgelser vedrørende algerne var en kendt videnskabsmand. Disse

udflugter gav anledning til mange poetiske og lokalhistoriske betragtninger, som er værd at bemærke. Mest kendt er hans beskrivelse fra Gilbjerghoved:

»Dette Punct har bestandig været et af mine Yndlingssteder. Og naar jeg da stod her en stille Aften, naar Havet med dyb men stille Alvor istemmede sin Sang; naar mit Øie ikke mødte en eneste Seiler paa den uhyre Flade, men Havet begrændsede Himlen og Himlen Havet; naar paa den anden Side Livets travle Syslen forstummede, og Fuglene sang deres Aftenbøn — da fremsteg ofte af Graven for mig de faa kjære Afdøde, eller rettere sagt, det forekom mig, som de ikke vare døde. Jeg følte mig saa vel i deres Midte, jeg hvilte mig i deres Favn, og det var for mig, som om jeg var ude af Legemet og i en høiere Æther svævede om med dem — og Maagens hæse Skrig erindrede mig om, at jeg stod ene, og Alt forsvandt for mit Øie, og jeg vendte tilbage med veemodsfuldt Hjerte for at blande mig i Verdens Vrimmel uden dog at glemme saadanne salige Øieblikke«; — — — »naar jeg saaledes stod der ene og forladt, og Havets Magt og Elementernes Kamp erindrede mig om min Intetthed og paa den anden Side Fuglenes sikke Flugt erindrede mig om Christi Ord: »Ikke en Spurv falder til Jorden uden Eders himmelske Faders Villie«: da følte jeg paa eengang, hvor stor og hvor ringe jeg er; da havde hine to store Magter: Stolthed og Ydmyghed venligen forenet sig«. (P. I, s. 41 f).

Her har vi et bevis for, at Kierkegaard allerede som student forstod at forme sit sprog og forstod at give en stemning udtryk. Men alt imens han hengav sig til nydelse af naturen, fortsatte Lind med sine skriverier. I »Kjøbenhavnsposten« tog han fat paa æmner af en helt anden art, idet han 16. og 19. juni tog ordet mod Algreen Ussing, der paa Skydebanen ved 28.-majfesten havde talt om den politiske opposition og havde ment at kunne dele den i to grupper, nemlig paa den ene side den ægte og besindige og paa den anden side den uægte og ubesindige. De to grupper sammenlignede han med den ægte og den uægte Eau de Cologne og betegnede — idet han hentydede til destillator Brøndums fabrikat — den vægte som

brøndumsk. Da denne bataille vor overstaet, skrev han mod P. Hjort, der i en anmeldelse af Carl Baggers opsigtsvækkende bog »Min Broders Levnet« havde sagt noget ufordelagtigt om Frederik Paludan-Müllers digtning, idet han 22. juli og 26. august 1835 tog til orde til fordel for «Dandserinden»s og «Amor og Psyche»s mester, som Lind havde truffet hos Heibergs.

I tiden mellem disse to fejder skrev han saa et brev til Kierkegaard, der en halv snes dage senere sendte følgende svar:

»Til Hr. stud. theol. Lind, St. Gjertrudstræde i Kjøbenhavn
d 6te Juli 35. —

Kjære Ven!

Dit Brev af 27de Juni modtog jeg d. 1 Juli. Det var mig baade Kjært og uventet; ikke som om det i og for sig var mig uventet, at see et Brev fra Dig; men uventet var det mig, at Dit netop skulde blive det første og hidtil det eneste, jeg har modtaget fra nogen af mine Bekjendtere, deels fordi jeg i den senere Tid saa sjelden er kommen til Dig, og mit Besøg hos Dig Dagen før jeg reiste vistnok mere maatte forekomme Dig som en Underretning, at jeg ønskede at føre dit hermeneutiske Collegium med mig paa Landet som et Afskedsbesøg; deels ogsaa fordi Du vel havde givet mig Dit Løfte om at skrive mig til; men dog uden at bestemme: naar, hvorimod Andre, der af sig selv lovede at skrive snarest muligt, endnu tie. Denne sidste Omstændighed gjør et blandet Indtryk paa mig. Jeg var, medens jeg opholdt mig i Byen vant til at nyde en vis Opmærksomhed blandt en Deel af de Studerende, noget, der virkelig glædede mig, og som min Individualitet behøvede. Jeg nægter ei, at det røber en Svaghed, og at det tyder paa mere Styrke at kunne som saa mange Fiske opholde sig i Havets Dybder, uden at føle Trang til hyppigt som Skalden at spille paa Havets Overflade med sit Sølvskær. Heller ikke troer jeg mig saa svag, at jeg just vilde gaae under fordi hiint Element nægtedes mig, Saften og Kraften vilde vel blive den samme, men Formen vilde forandres, bestandig at møde Modstand at tilslibes paa lutter skarpe Stene furer vel An-

sigtet; men berøver Een ogsaa en vis Elasticitet. Men ligesom jeg nu paa den ene Side troer, at saadanne ydre Omstændigheder kunne være gavnlige for Mange, og at de i n s p e c i e have været det for mig, saa kunne de paa den anden Side ogsaa foranledige en Mængde Skud og Udvexter paa Livets Stamme, idet de Naturer, der meest trænge til den Art af ydre Begunstigelser, netop ere de, der ikke bestemt og afgjort finde i deres eget Indre betegnet den Vei, de skulle vandre, hvem Naturen ikke har lagt en p o r t ' e p é e paa Vuggen; men som igjennem Livets Dialectik maa arbeide sig hen til Klarhed over deres Bestemmelse. Og nu kunne da disse udvortes Omstændigheder tjene til endmere at derivere Msk. Kræfter, idet der over alt vise sig en Mængde Lygtemænd, som vinke Een snart hid snart did. — Denne Omstændighed altsaa er mig gavnlig, forsaavidt den lærer mig at fæste mit Blik paa mit eget Indre, den ansporer mig til at gribe mig selv, mit eget Jeg, at holde det fast i Livets uendelige Vexel, at vende det Huul-Speil, hvori jeg hidtil søgte at opfatte Livet uden for mig, mod mig selv; den er mig behagelig, fordi jeg seer, jeg kan gjøre det, fordi jeg føler jeg har Kraft til at holde Speilet, om det saa viser mig mit Ideal ell. min Karrikatur, hine 2 Extremer, mellem hvilke Livet, som H. Steffens siger, bestandig svinger sig; den er mig sørgelig, fordi den lærer mig, hvor meget man kan stole paa Folk, fordi den viser mig, at hiin Opmærksomhed maaske mere var grundet i Frygt for mig end i Kjærlighed til og Interesse for mig. Dersom Du derfor skulde see Een ell. Anden af mine Bekjendtere, saa hils ham fra mig; men anmod Ham paa ingen Maade om at skrive mig til; thi saa behageligt ethvert Brev er mig, ligesaa ubehageligt vilde det ogsaa være mig at vide, at jeg selv muligen har fremtvunget det. Dok (!) nok herom. Jeg vender mig til Dit Brevs Indhold. —

At Du har Hovedpine gjør mig ondt; men jeg haaber, at den ved Modtagelsen af dette Brev forlængst er forsvunden. Imidlertid burde dog netop den Omstændighed, at det er »Hovedpine, der giver Dig Leilighed til at skrive«, gjøre Dig mindre stræng i din Fordring paa Svar. Dog det kan nu være det samme; jeg holder

mig fuldkommen overbevist om, at mit Svar ikke vilde være udeblevet — endogsaa uden en saa alvorlig Paamindelse; jeg troer nok, at jeg i den Henseende vilde have baaret mig ad som den ene af Sønerne i Evangeliet. —

Hvad dernæst alle de Ting angaaer, som Du er uenig med Dig selv om Du skal skrive, saa er jeg fuldkommen enig med mig selv om ikke at svare paa dem.

Med Hensyn til Dit Klamerie med Ussing er det mig umuligt at sætte mig ind i Sagen, da jeg nu i al den Tid, jeg har været her, ikke har seet en Avis. Imidlertid er det mig kjært, at Du har taget fat paa ham; thi jeg ærgrede mig over den Maade, hvorpaa han svarede den oprindelige Forsvarer af Brøndum. Vel fortjente denne et lille Rap for sit pathetiske Forsvar; men Ussing fortjente alvorligt at gjenemhegles for sin listige Maade at tage den Sag paa. Det var derfor min Hensigt at skrive imod ham; men min Reise forhindrede mig, og Een af mine Bekjendtere, som jeg satte det i at skrive om trent hvad jeg ønskede skrevet, har nok undladt det. Jeg vilde nemlig vise ham, at hele Hemmeligheden ligger i en Fortielse af en Deel af hans foregaaende Tale. Dette er da forresten ligegyldigt, da Du har bragt ham saavidt, at han har tilstaaet, at have Uret. Hans senere Opførsel er det vel bedst at lade ubemærket.

Da nu mit Brev ikke tillader mig at skrive mere, og jeg ikke vil forvende Dig ved at skrive 2 Breve paa eengang, saa vil jeg afbryde for denne Gang. En Deel ønskede jeg rigtignok at skrive angaaende Slutningen af Dit Brev — dog derom ved Leilighed, maaskee jeg ogsaa forandrer min Anskuelse i saa Henseende. Tak for Dit Brev og Lev vel.

Din

S. A. K i e r k e g a a r d.«¹⁾

Begyndelsen af brevet er saa omstændelig, saa man gjerne kunde tro, at forfatteren selv var vestjyde. Skriften er sirlig. Stilen er ret stærkt bearbejdet; men et par skrivefejl røber, at renskriften ikke er grundigt efterset.

Af interesse er det, at Kierkegaard allerede paa den tid, brevet blev affattet, havde gjort sig bemærket blandt kammeraterne, og at han havde fundet behag deri. Han syntes dog ikke egnet som føreræmne. Han hørte nemlig selv til dem, »der ikke bestemt og afgjort finde i deres eget Indre betegnet den Vei, de skulle vandre«. For at komme til klarhed, gør han sine selvstudier, og det interesserer ham at se, hvordan kammeraterne reagerer overfor ham. Han ser, at de flokkes om ham, naar han er nærværende, men konstaterer nu, at de, saasnt han er borte, har tabt interessen for ham. Maaske betyder deres særlige holdning under hans nærværelse kun frygt, hvilket formentlig maa betyde frygt for hans skarpe sarkasmer.

Deres holdning blev ham en skuffelse, og resultatet viste sig snart efter i optegnelserne fra 1. august (P. I, s. 59). Ogsaa her tales om et »Liv, der ikke er kommen paa det Rene med sig selv«. Der tales om, at kammeraterne havde haft for ringe interesse for ham til at forstaa ham. Nu vilde han finde en ny bane, og naar han kom tilbage til byen, vilde han ikke mere opsøge dem: »ogsaa deres Indflydelse og de mulige Misvisninger paa mit Livs Compas har jeg nu unddraget mig«.

Sammenhængen mellem dette brev og brevet til Wilhelm Lund er bemærkelsesværdig; men mest er der anledning til at ænse Kierkegaards drøftelse med sig selv, om man kan undvære den gangkurv, som omgangen med andre mennesker betyder. Hans spekulationer i den retning staar sikkert i nær sammenhæng med det æmne, der blev genstand for hans bog om H. C. Andersen: Er det rigtigt, at geniet behøver varme? Han har aabenbart selv trængt til følgeskab, men da han ikke opnaaede den imødekommenhed, han haabede at finde, saa sagde han i trods: at geniet skal ikke være et flæb. — Tanken om at vinde tilslutning faar imidlertid hos Kierkegaard en langt større betydning. I papirerne taler han ofte om sagen; men forskellige ydre og indre forhold gør, at han afviser dannelsen af flok og opstiller begrebet: »Den Enkelte« som grundbegrebet. Her tales imidlertid om den enkelte i forholdet til religionen; men det

er ganske øjensynligt samme tendens, der gør sig gældende som i ungdomsbetragtningerne.

Efter hjemkomsten fra Gilleleje opgav han imidlertid sit forsæt og meldte sig i kammeraternes flok, mens Lind drog til Bornholm som huslærer. Igen søgte han at gøre sig gældende, først i Studenterforeningen, hvor han før sin afrejse længe havde holdt til. Efterat stud. philol. J. A. Ostermann den 14. november 1835 havde holdt et foredrag over »Vor nyeste Journal-Litteratur« (optaget i »Fædrelandet« 22. januar 1836), oplæste Kierkegaard den 28. november et andet foredrag om »Vor Journal-Litteratur«, hvortil han havde gjort historiske forstudier. Det viste god indsigt i den liberale presses historie og egenart og gav et tydeligt indtryk af hans konservative holdning.

Om Kierkegaard og hans indlæg fortæller Ostermann:

»Kierk., med hvem jeg i den Periode eller kort før hyppigt, ja næsten daglig var sammen, interesserede sig ligesaa lidt den Gang, som senere for P o l i t i k; men hans livlige Aand greb enhver Gjenstand i Tiden, og derpaa øvede han, uden at bekymre sig om Sagens Realitet, sin glimrende Dialektik og Vittighed. At mit Forsvar fandt Anklang, drev ham over i den modsatte Leier, hvor han da ogsaa som Indifferent nærmest havde hjemme. Han laante min Afhandling, efterat have meldt Senioratet, at han vilde »læse op«. — — — »Der var et meget stort Publicum tilstede. Man havde ventet en Disputats mellem os om Sagen; men dels havde jeg kun flygtigt hørt Afhandlingen oplæst, dels følte jeg som ivrig Politiker ikke megen Lyst til at inddade mig med en Modstander, om hvem jeg vidste, at Sagens Realitet kun lidet interesserede ham. — Den kierkegaardske Afhandling, der saavidt jeg erindrer, var temmelig tung, bar Præget af hans individuelle Dygtighed, og blev optaget med stort Bifald. — Afhandlingen blev oplæst; men der blev ikke holdt et Foredrag; thi det vilde, efter den Tids Tænkemaade, have været en Næsvished og Uforsømmethed at byde et velstuderet Publikum det.«

At sagens realitet ikke interesserede Kierkegaard er næppe helt

rigtigt; men det er uden tvivl sandt, at kammeraterne havde det indtryk, at han »drev et vittigt dialektisk Spil med Alt, uden at man mærkede, at Andet end Spillet selv og det Aandrige ret interesserede ham«. — Om sin forbindelse med Kierkegaard fortæller Ostermann iøvrigt: »Allerede som Ung kjendtes han af Mange. Naar man mødte ham, var han gjerne i Selskab med En eller Anden; men de Fleste af disse stod ham vist igrunden lige nær og lige fjernt. Vi mødtes tit i Studenterforeningen, tit paa Konditorier, og ofte gjorde vi derfra Toure ud om Søerne. Men da han, uagtet han arbeidede meget, idelig var paa Gaden eller offentlige Steder, var den mundtlige Meddelelse saa let og beqvem, at Skriveriet blev ufornödent. Sjelden kom da ogsaa Hjerteanliggender paa Bane: det kunde være, at han beklagede sine nerveuse Tilstande, eller at han talte om En eller Anden, som han havde kjær i en vis Beundring f. Ex. Broderen.«

Et tegn paa, at Kierkegaard ikke blot interesserede sig for dialektikken — en interesse, der er utvivlsom — men ogsaa for dagspressen, fremgaar deraf, at han til Heibergs Interimsblade indleverede en række afhandlinger, først den 18. februar 1836 om »Kjøbenhavnspostens Morgenbetragtninger i Nr. 43«, dernæst 12. og 15. marts »Om Fædrelandets Polemik« og endelig 10. april »Til Hr. Orla Lehmann«. Særlig den første artikel vakte opsigt. Peter Rørdam skrev den 23. februar bl. a.: »Ogsaa i Studenterforeningen er foregaaet en Forandring; deres Høvding og Leder, Lehmann, totaliter slagen: »hjem gik den tappre Peter med Bollen paa sig Bag«, og med ham Kjøbenhavns-Posten, som L. i den senere Tid skrev, og Seierherren er den yngre Kierkegaard, som nu skriver i Flyvende-Post under Mærket B.«¹⁾ I »Statsvennen« nr. 3 udtaltes den formodning, at den første artikel var skrevet af Heiberg selv: »han havde skrevet mange vittige Ting men aldrig noget saa vittigt, og at gamle Rahbek, dersom han havde levet, vilde have sagt, at det var ubetaleligt«. Ogsaa Poul Møller troede, at Heiberg var ophavsmanden. Han gik efter ham paa gaden for at takke ham, »da det var det Bedste, der havde været, siden den flyvende Post var bleven

politisk«. Men da han traf Emil Boesen, fik han underretning om, at det var Kierkegaard, der var forfatteren. (P. I, s. 183).

At Heiberg var tilfreds med sin nye medarbejder, fremgaar af en lille billet, som han sendte:

»Hermed 6 Extra Aftryk af Fl. Post Nr. 82 & 83. At Forsinkelsen ikke er min Skyld, veed De formodentlig allerede ved Hr. L a n g h o f f.

Tak endnu en Gang for Afhandlingen! Den har fornøiet mig endnu mere ved den nye Gjennemlæsning.

16 Marts 1836.

Ærbødigst

J. L. H e i b e r g.«¹⁾

Af Hertz' dagbog fremgaar det, at Kierkegaard 4. juni 1836 var i selskab hos Heibergs ikke blot med Hertz, men ogsaa med Poul Møller og flere. Heibergs skulde da paa udenlandsrejse, og Hertz skulde midlertidig overtage ledelsen af Interimsbladene. Maaske begyndte Kierkegaard allerede før den tid at komme i hjemmet, der stod aabent for mange af de unge. I hvert fald begyndte Lind at komme der tidligt i 1835, og det samme gælder flere andre nyopdagede talenter. Fru Heiberg nævner da ogsaa Kierkegaard blandt dem, der kom paa aftenbesøg uden at være indbudt.²⁾ Hertz havde han — som vi senere skal se — lært at kende i Studenterforeningen; men desuden er det bemærkelsesværdigt, at den ældre digter fra oktober 1835 til oktober 1837 boede paa Nytorv nr. 17 (mtr. nr. 117) hos den gamle justitsraadinde Juliane Kjølstrup, f. Armand; og Poul Møller boede i 1836—38 i samme opgang, saa de altsaa hver dag skulde passere baade domhuset og Kierkegaards hjem.

P o u l M ø l l e r havde i sin tid været ved Borgerdydskolen; men paa det tidspunkt kan han ikke have været Kierkegaards lærer; derimod underviste han i sommersemestret 1831 i moralfilosofi, og sandsynligvis fulgte Kierkegaard ogsaa senere en del af hans forelæsninger, f. eks. vedrørende Aristoteles' skrift om sjælen. Desuden kan vi skønne, at Kierkegaard 25. oktober 1836 overværede Frede-

rik Langes disputats, hvor Møller var opponent. Herom fortæller Brøchner (s. 362 f):

»Han skulde ex officio opponere ved en Disputats og havde optegnet sine Bemærkninger paa forskellige løse Blade, der vare lagte ind i Disputatsen. Hver enkelt Indvending indledte han med et »graviter vituperandum est«, men saasnart Præsens havde givet et Svar paa Indvendingen, sagde han meget godmodigt: Concedo, og gik over til den næste Indvending. Efter en temmelig kort Opposition sluttede han med en levende Beklagelse over, at hans Tid ikke tillod ham at fortsætte denne interessante Samtale, og idet han saa fjærnede sig og gik forbi S. K., der stod blandt Tilhørerne, sagde han halvhøjt til ham: »Skal vi saa gaa ned til Pleisch?« — det var den Conditor, hvor han plejede at søge. — Under Oppositionen var det hændet ham, at alle hans løse Papirer paa én Gang vare faldne ud af Bogen og flagrede omkring paa Gulvet, og det havde ikke lidet bidraget til at forhøje Avditoriets Stemning at se den store Skikkelse kravle omkring for at opsamle de spredte Blade.«

Det kan hertil bemærkes, at Kierkegaard 3. november 1836 (P. I, s. 121) indførte de faa ord i journalen: »Man skrev paa flyvende Blade«. Samme aften havde der været koncert i Studenterforeningen, og formodentlig betyder den nævnte optegnelse, at studenterne morede sig med at parodiere doktorhandlingen.

Poul Møller opponerede ikke siden; men Kierkegaard var sandsynligvis til stede ved mange disputatser. Her kan fremhæves, at 29. januar 1836 disputerede P. C. Kierkegaard, 5. april Martin Hammerich, 24. oktober G. P. Brammer (Emil Boesen, der var lærer ved den skole, som Brammer tidligere havde været knyttet til, var respondens), 26. oktober E. F. C. Bojesen (Kierkegaards lærer), 12. juli 1837 H. L. Martensen og 15. september 1838 D. G. Monrad.

For den unge Kierkegaard fik bekendtskabet med Poul Møller en stor betydning. Da de boede i hinandens nærhed, blev der god lejlighed til udveksling af tanker. F. eks. havde de den 30. juni 1837 om aftenen »en høist interessant Samtale« om forholdet mellem ironi

og humor. Der var tale om forholdet mellem Sokrates og hans disciple paa den ene side og det forhold, der paa den anden side bestaar mellem de kristne indbyrdes, og Kierkegaard kom til det resultat, at »Sokrates virker derfor ogsaa blot vækkende — Gjorde-moder som han var — ikke uden i uegentlig Forstand forløsende«. Forløsningsen kommer gennem religionen (P. II, s. 64). — Det er netop saadanne overvejelser, der genfindes i hans disputats, og som i den følgende tid optog ham. Hamann betragtede han som den største humorist; men som ironiker var Sokrates uovertruffen. Hans ironi var af en ejendommelig natur: »Ironien hos de Gl. er dog af en ganske anden Art end hos de Moderne.« Selve det korte græske sprog gør den anderledes: »O gid jeg kunde have hørt Sokrates ironisere.« (P. II, s. 63 f, 76 og 78).

At ironien havde hans interesse er ganske naturligt. Hans tilbøjelighed til satire førte ham over i studiet af denne beslægtede udtryksform. Senere saa han, at ironien kan arte sig paa forskellig maade, og forstod da, at det samme gælder humoren, der bl. a. kan anvendes, naar det nærværende ses under en større synsvidde.

Han tænkte allerede paa at skrive disputats. Den 25. september skrev han nemlig: »Nu veed jeg et passende æmne for en Disputats: om Begrebet Satire hos de Gl., og de forskjellige romerske Satirikers indbyrdes Forhold.« (P. II, s. 85). Men da han senere tog fat paa opgaven, blev hovedæmnet dog ironien hos Sokrates.

En anden sag, der kan have været paa tale, vedrører den menneskelige personlighed i samtiden. Vi kender Møllers stærke betoning af den indre harmoni, af helheden. Han stikler til forfattere, der i deres digtning viser mangel paa holdning og aandelig styrke. I sin anmeldelse af Sibberns forelæsninger »Om Poesie og Kunst i Almindelighed« (1834) fremhæver han Sibberns »harmoniske Grundstemning«. »Dette har man især Aarsag til at bemærke i en Tid, da saa mange halv videnskabelige og endnu flere halv og heel poetiske Forfattere med en tilforn ukiendt Frækhed blotte deres foragtelige Character og deres sønderrevne Sind for det læsende Publicum.«¹⁾

Der er ikke ringe anledning til at bemærke Poul Møllers kritiske

ord, eftersom Kierkegaard i sommeren 1833 havde overværet Sibberns forelæsninger om æstetik og poetik og derfor ganske naturligt læste, hvad Poul Møller havde at sige om den sag; og ikke mindst er der anledning til at være opmærksom paa de anførte ord, eftersom ogsaa de rummer de samme tanker, som ligger til grund for Kierkegaards kritik af Andersen. Hvad Poul Møller siger supplerer Kierkegaards betragtninger af den enkeltes mulighed for at staa alene og kraft til at leve sit liv selvstændigt, uden masserne som støtte.

Møller skrev sin afhandling, efterat H. C. Andersen havde udsendt »Agnete og Havmanden«, og formodentlig tænkte han bl. a. paa den; og til samme værk hentyder Kierkegaard ogsaa i sin optegnelse fra 1. november 1835: »Der gives Forfattere, der ligesom de Tiggere, der ved at blotte Legemets Feil og Vanskabthed søge at vække Medlidenhed, stræbe efter at afsløre deres Hjertes sønderrevne Tilstand at vække Opsigt.« (P. I, s. 74). — Her har vi ord, som meget godt kunde være et citat.

Naar Poul Møller klager over digternes mangel paa originalitet, da har han ogsaa Kierkegaard paa sin side. Møller taler f. eks. i »Dansk Litteratur-Tidende«, 1824, nr. 6 i en anmeldelse af to digtsamlinger om poesier, der »mere have deres Oprindelse fra Bøger, end fra et stærkt bevæget Liv«, om mennesker, som »tradsker frem paa Poesiens alfare Vei«. Han taler videre om digternes tomme sentimentalitet, den »gjængse Sjælesyge«, og man mindes hans noget nyere vers:

»Der fødes skal en Art foruden Kræfter,
En Slægt, som Intet kan og Intet vil.
Kun Hines djærve Sang den vrænger efter,
Og døver Folket med sit Lirespil.

For Een, der løfter sig paa egne Vinger,
Skal Snese pynte sig med laante Fjær.
Og hver en mandig Røst et Echo bringer,
Som skralder i den hele lange Hær.«

Man lægger mærke til, at hans ideal er den djærve sang, den mandige røst. Det er vel ikke sandsynligt, at Kierkegaard paa samme maade som han kunde lovprise de gamle, men i kritikken af meget af det nye kunde de sikkert blive enige. Dog forekom det Møller, at Kierkegaard i alt for høj grad var negativ, og ligesom Martensen hos ham fandt »et uimodstaaeligt Hang til Sophistik«, saadan maatte Møller erklære, at han var »det meest gjennempolemiserede Menneske«. (P. VII¹, s. 146 sml. XI¹ s. 221).

Et særligt spørgsmaal, de kan have talt om, er æventyrdigtningen. Poul Møller skrev i 1836—37 sin lille afhandling »Om at fortælle Børn Eventyr«. Allerede i trediveerne findes en række optegnelser, der viser Kierkegaards interesse for samme æmne, f. eks. vil man finde udtalelser i P. I, s. 234 og II, s. 9 f og 66. Han skriver da ogsaa 26. dec. 1837 (P. II, s. 99): »Naar jeg er træt af Alt og »mæt af Dage«, er Eventyr altid det Fornyelsens Bad, der viser sig saa velgjørende for mig. D e r ere alle jordiske, alle endelige Sorger opførte.«

I kataloget over det efterladte bibliotek vil man ogsaa finde fortegnelse over en betydelig samling. H. C. Andersens synes dog ikke at have optaget ham meget, selv om der i hans papirer flere steder findes hentydninger dertil. Levin fortæller i sin beretning, hvad han har erfaret om den sag: »Vi talte om A n d e r s e n en Aften i F r e d e r i k s b e r g Have: »Andersen har ikke Ide om hvad Eventyr er, hvad skal han ogsaa med Poesi, han har et godt Hjerte, det er nok« — — — »det er meget uskyldigt, men Eventyr!« — og nu fremmanede han i et Øieblik sex, syv Eventyr saa jeg næsten blev uhyggelig tilmode. Saa levende var hans Phantasi at det var som saae han Billederne for sine Øine. — Det var, som levede han i en Aande verden, og med en mærkværdig Utilbørlighed og Excentricitet kunde han udrede de frygteligste Ting til en Grad af Anskuelighed der var rædsom. Saaledes beskrev han i »de attiske Nætter« en Græker der bedrev Pæderasti og som Modsætning en Anachoret i en Skov under sjælelige Anfægtelser — alt med en Omhu der var uanstændig og dæmonisk.« — — — »Det

var hans Mening med Hensyn til hans Fremstilling, at blot de slibrige Tanker skulde undgaaes ikke de dristige Udtryk: »Poesien er ikke for Børn med Sut i Munden eller for halvvoxne Piger men for modne Personer« var hans Mening.«

Levin giver vistnok her en rigtig fremstilling af, hvordan Kierkegaards ubændige fantasi kunde komme til udtryk. Men det har naturligvis ikke været meningen, at saadanne tanker skulde offentliggøres til bedste for ukyske og ubefæstede sjæle. Kierkegaard har i »Opbyggelige Taler« (1847) selv skrevet to Æventyr: »Liljen og Fuglen« og »Skovduen og de tamme Duer« (S. V. VIII, s. 300 f og 308 f); og de er af en helt anden art end den, Levin har antydnet.

Med Møller kan der endnu have været anledning til at tale om mange ting; men da den lille student var flyttet hjemmefra i 1837, var samtalerne tid vistnok i det væsentlige forbi. Naar professoren nu astmatisk stønnende gik forbi Kierkegaards gamle hjem, var der ikke mulighed for følgeskab, og til forelæsninger kom Kierkegaard ikke mere. Derimod er det tænkeligt, at de nu og da talte med hinanden i Pleisch' Kafé paa Amagertorv; men den ellers saa kraftige mand var synligt svækket, og hen paa vinteren, da Kierkegaard selv var i en depressionsperiode, tog svagheden til, og i april 1838 staar der i papirerne:

»En saa lang Periode er atter hængaet, i hvilken jeg ikke har kunnet samle mig til det Mindste — Jeg vil nu see at tage lidt Tilløb igjen.

Poul Møller er død.«

Efter den foregaaende aften at have været i det kongelige teater skrev han 2. april: »Jeg var henne at høre Nielsen fremsige: »Glæde over Danmark«; men jeg blev saa besynderlig grebet af de Ord:

erindrer I den vidt forreiste Mand

ja nu er han vidt forreist — men jeg idetmindste skal nok mindes ham.« (P. II, s. 101 og 103).

Flere gange senere tænkte han paa ham. Med stor interesse læste

han afhandlingen om udødeligheden (P. V, s. 140), og med vemod citerer han (P. III, s. 47 sml. S. V. III, s. 198) digtet »Den gamle Elsker«:

»Da kommer en Drøm fra min Ungdomskaar
Til min Lænestol
Efter Dig jeg en inderlig Længsel faaar
Du Qvindernes Sol.«

Kierkegaard stod da i forelskelsens tid og drømte om sig selv som gammel mand. — Stærkest gav Kierkegaard udtryk for sin hengivenhed i »Begrebet Angest« (1844), der var indledet med ordene:

»Afdøde

Professor Poul Martin Møller,

Græcitetens lykkelige Elsker, Homers Beundrer, Sokrates' Med-
vider, Aristoteles's Fortolker — Danmarks Glæde i Glæden over
Danmark, skjøndt »vidt forreist« altid »mindet i den danske Som-
mer« — min Beundring, mit Savn,

helliges

dette Skrift.«

I papirerne (P. V, s. 102) staar noget lignende; men man lægger mærke til, at her tilføjes: »min Ungdoms Begeistring; min Opvaag-
nens mægtige Basune; min Stemnings forønskede Gjenstand; min
Begyndens Fortrolige; min tabte Ven; min savnede Læser«.

Da Møller var syg, havde han nogle gange besøg af Sibbern, der bl. a. modtog en lille skrivelse, som endnu er bevaret ¹⁾:

»Kjære Sibbern!

Ùleilige Dig herhid til mig, hvis Dine Forretninger tillade det,
men bliv her kun i 5 Minuter. Mit Blod er noget oprørt: jeg kan
ikke tale længe ad Gangen.

Din

P. Møller«

Ved et saadant besøg sagde han: »siig den lille K., at han passer paa ikke at anlægge for stor en Studie-Plan: thi det har skadet mig meget.« (P. XI¹, s. 220).

Senere skrev Sibbern: »Hvis der er Nogen, hvis Død jeg dybt maa beklage, saa er det hans. Thi med fuld Ret kunde han, da han en fem til sex Uger, førend sin Død i en overspændt Tilstand kom i den Tanke, at han om nogle Dage vilde døe, og derfor gav sig i Færd med at brænde Papirer, og berede adskilligt Andet, med fuld Rette kunde han da i de samme Dage, siige til mig, at han vel turde være et talende Beviis for en Udødelighed, da han ei endnu var bleven, hvad han følte sig lagt an paa at skulle være.«¹)

Sibbern hentyder til sine egne ord i »Efterladte Breve af Gabriellis«: »De ypperste Væsener have altid den længste Ungdom.« Møller havde haft en lang udviklingstid, og netop nu kunde man have ventet en rig produktion.

— Da Møller var borte, traadte Sibbern i hans sted i forholdet til Kierkegaard. I et brev af 3. oktober 1863 skrev han til datteren Augusta Møller: »Moer og Grete erindre mig om — selv har jeg glemt meget Sligt — at Kierkegaard, da vi boede i Chrystalgaden, førend Du blev til, kom jevnlig til mig, samt ogsaa siden, efter Din Fødsel, da vi boede paa Nørregade, og at han holdt sig dengang til mig, men jeg kan ikke mindes Noget af det, vi talte om.«

Sibberns boede i Krystalgade 24 i 1832—36 og derefter i Nørregade 8—10, hvor datteren blev født i 1838. — Augusta Møller huskede meget godt Kierkegaard: »Det hører til mine Barndoms-erindringer at gaa med min Haand i Fars og S. Kierkegaard paa den anden Side af os ivrigt talende, af og til standsende for at faa sagt, hvad der laa ham paa Hjertet.« — — — »S. K. husker jeg hele mit Liv. Fra han, da jeg var Barn, besøgte Far og likte at sidde i vor Dagligstue i Mørkningen, naar Ilden lyste fra Ovnen.«²)

Til hende skrev Sibbern: »Han var en i sig selv og sit Indre meget indforviklet Natur. Jeg talte mest med ham paa Spadsereture, og altid kunde han næsten kun tale om det, han lige havde travlt

med i sit Indre. Egentlig christeligt Sind og Gemyt veed jeg ei, om han har havt, skjønt han dog vist maa have havt Noget derav.«¹⁾

I et brev til Barfod med et indhold, der svarer til, hvad han tidligere havde fortalt datteren, siger han videre: »Jeg har slet ikke kjendt Kg. som den Ensomme og vilde aldrig givet ham et saadant Navn. Han holdt sig tidlig til mig, kom ikke sjeldent i mit Huus, og jeg besøgte ham. Ofte spadserede jeg med ham eller kjørte med ham. Han færdedes meget til Vogns. Discussioner havde jeg ei synderlig med ham — d e t j e g m i n d e s — thi han var af Dem, som idelig var beskæftiget med sig selv, d:e Det, som rørte sig i ham og at udgyde det. Dog mindes jeg, at han engang, i hans Hegelske Tid, mødte mig paa Gammeltorv og spurgte mig, hvad Forhold der var mellem Philosophien og Livet i Virkeligheden; hvilket frapperede mig, da al min Philosophie gik ud paa at studere Liv og Virkelighed; men siden maatte jeg rigtignok blive vaer, at for en hegelianiseret Tænker var Spørgsmaalet naturligt, da Hegelianeren studerede ikke Philosophien existentielt, for at jeg skal bruge et Udtryk af Welhaven, da jeg engang talte med ham om Philosophien.« — — — »Tungsindig tør jeg sige, at han aldrig har været i al den lange Tid, jeg har kjendt ham, og det var først i hans to, tre sidste Aar, at jeg ikke mere saae ham.«

Naar Sibbern mange aar efter, at samtalen havde fundet sted, mindes den, hænger det vel sammen med, at han allerede den 7. juli 1855 i »Fædrelandet« havde fremdraget sagen. Men iøvrigt havde han et godt øje til Hegelianismen. Baade han og Poul Møller havde reageret mod Hegels filosofi, som den blev doceret af Heiberg og Martensen. Sibbern gjorde det i sine »Bemærkninger og Undersøgelser, fornemmelig betræffende Hegels Philosophie, betragtet i Forhold til vor Tid«, en afhandling, der først fremkom i »Maanedsskrift for Litteratur« for 1838; og Kierkegaard har i »Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift« sagt om Poul Møller, at »mærkeligt var det, at P. M., medens Alt var hegeliansk, dømte ganske anderledes, at han først en Tid lang næsten med Indignation talte om Hegel, indtil den sunde humoristiske Natur, der var i ham,

lærte ham at smile især af Hegelianismen, eller, for endnu tydeligere at erindre om P. M., ret hjærteligt at lee af den. Thi hvo har glemt hans Humor; hvo har beundret ham og glemt hans Sundhed, hvo har kjendt ham og glemt hans Latter, der gjorde En godt, selv naar det ikke blev En ganske tydeligt, hvad det var han lo af; thi hans Distraction bragte een stundom i Vildrede.« (S. V. VII, s. 26). En tid var Poul Møller stærkt optaget af Hegel, og det var en stor skuffelse for Heiberg, at han senere svigtede. Han betegnede ham da (i »Perseus« 1837, s. 33) som »Deserteur«; men Sibbern søgte — med en ny hentydning til Gabrielis — at forklare, baade hvorfor han maatte arbejde med Hegel, og hvorfor han ikke kunde blive staaende ved abstraktionerne: »Poul Møller hører til hine tænkende Aander og følende Gemyter paa hvilke vi vel have turdet anvende de Ord »at de begjære Næring af hele Naturens (derfor og Tilværelsens) uendelige Liv.«¹⁾ — Ogsaa Kierkegaard var en tid under indflydelse af Hegel og hans disciple; men han kom til det resultat, at intet logisk system kan omfatte det egentlig eksistentielle, og han kunde allerede 25. august 1836 fremsætte følgende ironiske bemærkninger, der dog muligvis ogsaa er et citat:

»Den Hegelske Drøvtyggerproces med 3 Maver, først det Umiddeleb., derpaa bliver det stødt op igjen, saa ned igjen, maaskee derfor en følgende Mester kunde fortsætte det med 4 Maver o:s:f., saa ned igjen saa op igjen, jeg veed ikke om Mester forstaaer, hvad jeg mener —« (P. I, s. 109).

— Sibbern var i sit forhold til mennesker en temmelig naiv og godtroende mand; men han fik ikke desmindre betydning for mange, baade som lærer og sjælesørger. Vi ser det f. eks. af Vilhelm Birkedals digt om Sibbern: »Jeg gik til ham i Nøden« og et andet digt: »Efterladte Breve af Gabrielis.«²⁾ — At Kierkegaard havde forstaaelse af hans særlige ævner, ved vi gennem Ferd. Schiødte, som han kendte fra skolen, og som en dag i sine unge aar gik i Frederiksberg have: »Mit Udvortes maa vel have baaret tydelige Spor af hvad der knugede og fortærede mit Indre; thi pludselig traadte S. K. hen til mig og spurgte mig med et Blik og

en Stemme, hvori Sympathien bævede, om jeg kjendte Prof. Si b e r n; ham skulde jeg gaae til, det var en heel Mand og Elskværdigheden selv; og der var noget Beroligende i Omgangen med ham.« Næsten førend jeg kunde svare noget, havde han igjen forladt mig.«

Kierkegaard følte sig maaske ikke paa den tid værdig til selv at optræde som vejleder; men vi ved, at ogsaa han fik ualmindelige ævner til at tale med mennesker, det var nedtrykte. Der kunde nævnes flere tilfælde i den retning. Et enkelt af dem har vi fra Brøchner (Br., s. 364):

»Uden at jeg behøvede at tale et Ord om mig selv, saa' han med sit skarpe Blik, at jeg trængte til at bringes ud af en kuende Stemning, og han forstod ved sin Samtale, uden at den et Øjeblik direkte syntes rettet derpaa, saaledes at frigøre mit Sind, at jeg forlod ham glad og frejdig, og for lang Tid var befriet for Tung-sindets Magt.«

Sibbern tænkte vistnok paa at faa Kierkegaard ansat ved Universitetet; men han svarede — med en spydig hentydning til Rasmus Nielsen, der uden betænkning paatog sig stillingen efter Poul Møller — at han maatte have et aar til forberedelse (Br., s. 352). Siden var sagen formodentlig ikke paa tale, og der var forskellige forhold, der gjorde, at det gamle venskab blev svækket. Kierkegaard var ikke tilfreds med, at Sibbern blandede sig i politik,¹⁾ og fandt, at han efterhaanden vrølede for meget; og Sibbern fandt til gengæld en del i Kierkegaards opførsel, som frastødte ham. Han havde misbilliget forholdet til Regine Olsen og havde sagt, at en mand i Kierkegaards alder ikke burde begaa et saadant fejltrin, men var ikke desmindre en tid budbringer mellem de to ulykkelige. Senere fik professoren betæneligheder ved en del af den unge forfatters produktion, og det gælder naturligvis i særlig grad angrebet paa Mynster. I »Skrift fra 2135« (1858—72) hentyder han til sagen og mener, at »legemlig Forstyrrethed, eller hvad man nu skal kalde saadan Sygdom, har bragt Aanden i Ulave og Forstyrrethed.« (1. del, s. 720).

— I optegnelserne fra trediverne findes mange hentydninger til filosofiske problemer, og her kunde yderligere tales om forholdet til Poul Møller og Sibbern; men mere end af disse problemer synes Kierkegaard at have været optaget af skønlitterære æmner. Han læste mange litteraturhistoriske værker, mest om Goethe, og en betydelig del af hans notater viser, hvilken opmærksomhed han skænkede bestemte livstyper.

Naar hans interesse en tid samlede sig om studiet af Goethe og »Faust«, tør vi gaa ud fra, at en saadan interesse netop paa den tid var temmelig udbredt. Goethe var død i marts 1832, og alene det kan have været tilstrækkeligt til at sætte sindene i bevægelse. 25. april fremførtes Bournonvilles ballet »Faust« for første gang. 19. juni blev paa teatret fremført scener af Goethes »Faust«, oversat af Heiberg og Hertz. Da Oehlenschläger fratraadte som rektor ved universitetet, holdt han 30. juni en mindetale, og i vintersemester 1834—35 holdt han forelæsninger over Goethes bedste værker. I sit skrift »Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid« (1833) fremhævede Heiberg Goethe paa Shakespeares bekostning; og i Sibberns bog »Om Poesie og Kunst« (1834), der uden tvivl er en genspejling af hans forelæsninger, omtales Goethe som den ideale digter. Det er da ogsaa naturligt, at de unge følte sig grebet og i særdeleshed studerede den tyske digters hovedværk.

Fra slutningen af 1834, da Kierkegaards optegnelser ret begynder, kan vi se, at han hyppigt kom i teater. I oktober og november (P. I, s. 11 og 15) omtaler han stykker som »Qvækeren og Dandserinden«, »Jacob von Thyboe« og »Aprilsnarrene«, »Familien Riquebourg«, »Egmont«, »Den Stundesløse« o. s. v. I februar og marts 1836 paabegyndte han optegnelser om Don Juan, Faust og Figaro (s. 80 og 90); og derefter kom han ind paa mere omfattende studier af *F a u s t s k i k k e l s e n* (s. 213 f), der for ham personificerede tvivlen (sml. s. 47), senere desuden af *D o n J u a n* (melankolien) og *d e n e v i g e J ø d e* (fortvivlelsen). Formodentlig var det hans mening at skrive en afhandling; men Martensen kom ham i forkøbet ved »Betragtninger over Ideen af Faust. Med Hen-

syn paa Lenaus Faust«; hvad Kierkegaard — formodentlig ironisk — beklagede i ordene: »Og hvor ulykkelig er jeg ikke — Martensen har skrevet en Afhandling om Lenaus Faust!« (P. II, s. 223). Dette arbejde fremkom i »Perseus« (1837) og blev anmeldt af Sibbern i »Maanedsskrift for Litteratur«.

I teatret lærte han Don Juan at kende, da han meget ofte overværede Mozarts opera ligesom flere andre af hans værker (bl. a. »Tryllefløjten« og »Figaros bryllup«). Hvilken betydning, han tillagde disse teaterbesøg, fremgaar ikke blot af hans papirer, men ogsaa af »Enten-Eller«. Her lader han æstetikerens A sige de kendte ord: »Udødelige Mozart! Dig hvem jeg skylder Alt, hvem jeg skylder, at jeg tabte min Forstand, at min Sjæl forbausedes, at jeg forfærdedes i mit inderste Væsen, Dig hvem jeg skylder, at jeg ikke gik Livet igjennem uden at Nogen var istand til at ryste mig, Dig hvem jeg takker for, at jeg ikke døde uden at have elsket, om min Kjærlighed end var ulykkelig.« (S. V. I, s. 33, sml. P. II, s. 188).¹⁾

Ahasverus kan han have lært at kende paa forskellig maade. Ogsaa han hørte hjemme ikke blot blandt middelalderens sagnfigurer, men ogsaa i den romantiske digtning. Herhjemme omtales han af H. C. Andersen, Ingemann og Poul Møller, og det er rimeligt at antage, at Møller i 1836 har berørt æmnet. Men allerede det foregaaende aar havde Kierkegaard læst Andersens »Fodreise« (se P. I, s. 213). Heri fortæller digteren, at han møder den hjemløse jøde, og hans samtale med ham indleder han med ordene: »F a u s t har baade G o e t h e, L e s s i n g, M a h l e r M ü l l e r og K l i n g e r havt Fingre paa, saa jeg veed ingen heldigere Person end Dem.«²⁾

Interessen for disse skikkelser har uden tvivl forbindelse med Kierkegaards kærlighed til sagn og æventyr. Hvordan han som barn fik næring paa det omraade, ved vi desværre ikke. I sin paa-begyndte afhandling om at fortælle børn historier (P. II, s. 9 ff) siger han, at »Barndommen kræver Eventyret«, og vi tør vel gaa ud fra, at det ogsaa havde gyldighed for hans vedkommende. Børn, der lider under legemlige defekter, har jo i mange tilfælde endog særlig interesse for nisser, trolde og andre mærkelige væsner; og

det er muligt, at søstrene har kunnet give ham beretninger om saadanne skabninger. Til gengæld har han saa i trediverne maattet fortælle historier for deres poder.

Der er imidlertid et spring fra æventyr for børn til et omfattende studium af middelalderlige sagn, og yderligere er springet stort, naar sagnfigurerne skal opfattes som livstyper, der faar en fremtrædende plads i en tænkens tænkning og i en digters digtning. At springet har været muligt, skyldes filosofiske tilbøjeligheder.

Første gang, de tre hovedfigurer omtales sammen i Kierkegaards papirer, er 28. marts 1835, da han skriver: »Man hører saa ofte Folk tale om, at Een er en Don Juan, ell. Faust; men ikke let, at han er den evige Jøde. Skulde der dog ikke findes Individuer af den Art, som netop have optaget for meget af den evige Jødes Væsen i sig?« (P. I, s. 223).

Atter i december (P. I, s. 220) omtaler han de tre standpunkter, og i marts 1836: »De tre store Ideer (D. Juan; Faust og den evige Jøde) repræsenterer saa at sige Livet udenfor Religionen i dets tre-foldige Retning.« Her har vi tydeligt nok den senere anvendte tredeling (s. 90).

— Hvordan interessen for musik blev vakt, hører til de spørgsmaal, der er ubesvarede. Saavidt det kan skønnes, var der ingen i familien, der dyrkede den kunstart. Det skulde i saa fald være Julie Thomsen, der var den mest opvakte af de kvindelige slægtninge. Men muligvis har interessen alligevel været vakt, før han begyndte at gaa i teatret; og i Studenterforeningen havde han da ogsaa et tilflugtsted, hvor den ivrigt blev dyrket; bl. a. hørte han Lemmings violinspil, vistnok den 29. september 1835 (P. I, s. 73). Ved stiftelsen af Musikforeningen var da ogsaa en del af de gamle studenter stærkt medvirkende. Herom fortæller J. H. Lorck i »Femoghalvfjerdssindstyve Aar« (1885), s. 107 f:

»Den første Idee til denne Forening blev egentlig undfanget i det kgl. Theaters Parterre, hvor en stor Del ivrige Musikvenner vare samlede den 5te Marts 1836, Weyse's Fødselsdag, paa hvilken hans nyeste Opera, »Festen paa Kenilworth«, blev given. Den Gang exi-

sterede endnu det gamle Parterre, der var en billig Plads, og til hvilken Damer ikke havde Adgang, og i dette samledes jevnlig og en stor Del Studerende, Literater, yngre Embedsmænd og andre Skuespilyndere, fordi de her vare sikke paa at træffe ligestemte Sjæle, med hvem de omtrent kunde sympathisere i Henseende til Opfattelse og Bedømmelse af de givne Stykker og deres Udførelse. I Aarene omtrent fra 1830—40 var der altid en fast Stok af Theater- og Musikvenner tilstede i Parterret, saa ofte Theatret havde noget Se- og Høreværdigt at byde paa, og da denne Kreds altid samledes paa den Side af Tilskuerpladsen, hvor den Kgl. Loge var, kaldtes den almindeligt Hofparterret, skjøndt Gud skal vide, at der ikke var noget Fornemt ved den. Der var i denne Kreds mange gode Hoveder og baade i musikalsk og æsthetisk Henseende dannede Mennesker, som forstode at bedømme dramatiske og musikalske Præstationer med Indsigt og Sagkundskab, og det var derfor naturligt, at disse i hin Tid vare de egentlig Toneangivende i Theatret og som oftest gave Signalet til Bifalds- eller Mishagsyttringer,« — — — »Ved den omtalte Forestilling paa Weyse's Fødselsdag blev der af Forskjellige udtalt Beklagelse over den uheldige Stilling vore Komponister indtog, da det var saa godt som umuligt for dem at faa deres større Værker udgivet i Trykken, og det blev da foreslaet, at man skulde prøve paa at danne en Forening til Udgivelse og Udbredelse af saadanne. Dette Forslag vandt strax Anklang, og endnu samme Aften, da en Del af Theatergængerne vare samlede i Studenterforeningen, tegnede en halv Snes Stykker sig som Medlemmer af den eventuelle Forening i nævnte Øjemed. I de paafølgende Dage steg Medlemmernes Antal hurtigt, navnlig ved ufortrøden Bestræbelse af E. Collin og mig. Vi to i Forbindelse med Søren Kierkegaard, hvem vi — jeg ved egentlig ikke af hvilken Grund — havde tilkaldt, samledes saa en Aften hos mig, hvor vi forfattede et Udkast til Love for Foreningen. Allerede den 16de Marts, elleve Dage efter Ideens første Undfangelse, da Antallet af Medlemmer var steget til 141, afholdtes den første Generalforsamling ved hvilken jeg forelagde Udkast til Lovene, som derefter

bleve diskuterede og vedtagne. Saaledes var Musikforeningen stiftet og har i snart 56 Aar ført en sund og frodig Tilværelse. Paa samme Generalforsamling valgtes den første Bestyrelse, der kom til at bestaa af J. P. E. Hartmann, Conferensraad Holm, Ernst Weis, Ernst Bojesen, E. Collin, Riise og mig.«

Weis hørte til Kierkegaards venner, Bojesen, der var gift med en søster til skuespillerinde Anna Nielsen, f. Brenøe, og Riise, hos hvem Lorck boede, var Kierkegaards lærere fra Borgerdydskolen, fremtrædende medlemmer af Studenterforeningen og meget musikalske. Blandt de første deltagere var foruden Kierkegaard og de nævnte bestyrelsesmedlemmer bl. a. H. C. Andersen, Emil Boesen, I. E. Damkjer, Giødwad, F. J. Hansen, Henrik Hertz, H. P. Holst, P. Rørdam og professor Sibbern.

Helt saa simpelt, som det her er skildret, forløb sagen dog ikke. I Angul-Hammerichs fremstilling af Musikforeningens historie (s. 6) fortælles — vistnok paa grundlag af Collins meddelelser — følgende: »Efter at det første Udkast til Lovene var vedtaget af Generalforsamlingen tilfaldt det Collin og Lorck at udarbejde den egentlige Redaktion. I Bestræbelser for at give disse det muligst stringente Udtryk stolede de ikke paa deres egne Kræfter, men henvendte sig til en Omgangsven af dem, og hvis dialektiske Skarp-sind, de havde al Grund til at forlade sig — Søren Kierkegaard. Mindre kunde ikke gjøre det. De samlede en Aftenstund med »Enten-Eller«s Forfatter oppe hos Lorck og forelagde ham ved et Glas Punch det skitserede Udkast. Søren Kierkegaard tog Sagen tilsyneladende højst alvorligt og gav sig til at drøfte Enkelthederne. Men snart havde hans Dialektiks søndrende Evne taget Magten fra de to Lovgivere, der næppe havde tænkt sig de Følgeslutninger af deres reglementariske Bestemmelser, som den tilkaldte Filosof fik ud af dem. Temmelig tummelumske i Hovedet forlode de deres Raadgiver.« Dog var udkastet færdig et par dage senere, nemlig 20. marts.

— Under sin omgang med saa mange mennesker lokkedes Kierkegaard stadig mere og mere frem mod litterær virksomhed; men

hans politiseren var forbi. Blandt dem, han traf i Studenterforeningen, i teatret og paa kafeer, hvortil kan føjes dem, han havde lejlighed til at besøge, var da ogsaa adskillige, som ikke var grebet af den politiske uro, men endnu befandt sig paa et æstetisk stade. Da Kierkegaard næste gang tog sig for at skrive i Heibergs blade, tog han da ogsaa fat paa et etisk-æstetisk æmne, og den, der havde fanget hans opmærksomhed, var H. C. A n d e r s e n.

Andersen havde tidligt vist tilbøjelighed til at gøre sig bemærket. Som dreng havde han sunget og danset for tilskuere, naaede endog at optræde paa det kongelige teater; og senere var det hans lyst at læse digte og æventyr for dem, der gad høre. Han hungrede efter »Erkjendelse«. Men det var ikke alle, der paaskønnede hans iver, og vel gjorde han lykke med nogle af sine arbejder; men hans leddeløse skikkelse og hans naive, selvoptagede væsen gjorde, at man ikke tog ham helt alvorligt.

Han indlod sig da ogsaa paa en satire, som maatte bringe ham i forlegenhed. Han tillod sig f. eks. i »Kjøbenhavnsposten« for 22. september 1830 at lade indrykke et digt, der var rette mod kvinders verbomani, og det er naturligt, at han fik en del kraftige svar. Bl. a. fremkom 7. oktober i »Nyeste Morgenpost« et digt, underskrevet af Emilie W, og det sluttede med ordene:

»Men faaer paa sit eget J e g han fat,
 Saa kommer han først i den rette Pjat;
 Pjat! pjat!
 Og faaer han af Lommen først Digtene frem —
 Jal saa kan de Alle gjerne gaae hjem;
 Det hjælper ikke at krybe i Skjul;
 Nu gaaer det som en Kjæp i et Hjul —
 Pjat! pjat!
 Pjat! pjat!«

For ham (»en vis A n d e r s e n«) maa det have været saarende at læse et saadant smædedigt, og han fortrød sikkert den dristighed, han havde udvist. Nok kunde det ogsaa den gang være fristende

at fremføre en satire over kvinden, dels som naturfænomen, dels som kunstprodukt; men da han skrev sit digt, kunde der have været grund til at betænke hendes »Overlegenhed i aandelige Ting«, og for en saa følsom natur som Andersens maatte det være pinligt at blive udsat for modangreb.

Værre var det dog, at han ogsaa for nogle af de større arbejder høstede utak. Under opholdet i udlandet fik han fra Edvard Collin den sørgelige underretning, at »Agnete og Havmanden« (1834) ikke gjorde den lykke, han haabede.¹⁾ D. G. Monrad, der tidligere havde skrevet »Om Dandserinden betragtet som reflecterende Poesi«, anmeldte det ny digterværk i »Maanedskrift for Litteratur« (1834), og ogsaa han havde adskilligt at indvende. Han fandt, at værket var ikke uden skønheder; men »Nydelsen af disse Skønheder vil vist, selv for den meest modtagelige Læser, forstyrres ved den totale Mangel paa Eenhed, ved den mislykkede Stræben efter Dybde og ved en Mængde upoetiske Enkeltheder, som skyldte en ikke dannet Smag deres Tilværelse«.

Blandt de værste breve, digteren modtog, var et fra Ludvig Müller (numismatikeren), et brev, hvori det hedder: »For det første er Hemming mig meget imod: en saadan umandig, flæbevoern, jammerlig Elsker kan jeg ei engang have Medlidenhed med; ogsaa kiender jeg i hans Taler hist og her Phraser, Du tidt selv i gamle Dage opvartede med, naar Du klagede over Verden, men som stedse mishagede mig.«²⁾

I 1835 fulgte »Improvisatoren« og de to første hæfter af »Eventyr fortalt for Børn«. I 1836 udkom »O. T.« og i 1837 et nyt hæfte af æventyrene og »Kun en Spillemand«. Mest bidrog »Improvisatoren« til at bringe digteren i ry, hvorimod »Kun en Spillemand« i ringe grad skaffede ham bifald. Hauch havde tænkt at skrive i »Dagen«; men efterat have læst bogen maatte han meddele Andersen, at han fandt den saa mangelfuld, at han maatte opgive sit forsæt.³⁾

Kierkegaard kendte en del af Andersens arbejder. Han havde læst »Fodreise«, »Improvisatoren« og »O. T.«. Rimeligvis læste han ogsaa straks nogle af æventyrene. Nu fik han fat paa »Kun en Spille-

mand«, og Andersen fortæller i sine erindringer, hvad virkningen blev:

»Romanen »Kun en Spillemand« opfyldte en kort Tid en af vort Lands unge, høit begavede Mænd, det var Søren Kierkegaard; paa Gaden, hvor vi mødtes, sagde han mig, at han vilde skrive en Kritik over den, og at jeg vilde vist blive mere tilfreds med den end de tidligere, thi, indrømmede han, man opfattede mig ganske urigtigt! — der gik lang Tid hen, han læste Bogen om igjen, og det første gode Indtryk udviskedes; og jeg maa troe, at jo alvorligere han drøftede Digtningen, des fejlfuldere blev den, og da Critiken kom, kunde jeg ikke være glad ved den; den kom som en heel Bog; den første troer jeg, Kierkegaard skrev, noget besværlig at læse, med den hegeliske Tunghed i Udtrykkene; man sagde ogsaa i Spøg, at kun Kierkegaard og Andersen havde læst Bogen ud; det var »Af en endnu Levendes Papirer«.«

De to unge mænd maa sikkert have mødt hinanden i Studenterforeningen og teatret; men iøvrigt skal det formodentlig tages alvorligt, naar Kierkegaard i sin afhandling (s. 80) skriver, at han »saa godt som ikke kjender Andersen personlig«; og at kendskabet ikke har været af betydning, synes ogsaa at fremgaa af en optegnelse fra 1838: »Men Andersen er da heller ikke saa farlig, efter hvad jeg har erfaret, bestaar hans Hovedstyrke i et auxiliair Chor af frivillige Bedemænd, nogle omstrefjende Æstetikere, der idelig forsikkre deres Ærlighed, og saa meget er vist, at man ingenlunde kan sigte dem for nogen reservatio mentalis; thi de have slet Intet in mente.« (P. II, s. 263).

Den lange indledning til Kierkegaards bog er skrevet i et sprog, som hverken Andersen eller andre kan have tilegnet sig med udbytte. Han ræsonnerer her over det hegeliske systems og den politiske tidsalders mangel paa hensyn til virkeligheden og til det historiske grundlag for livet. Derefter gaar han over til at henlede opmærksomheden paa noveller fra samtiden. Først nævner han Hverdagshistorierne, som han omfatter med særlig sympati. De viser

efter hans mening, at livsposiens kilde ikke er udtørret, og at der tør vises tillid til mennesker, selv om de tilhører livets mest trivielle fremtrædelsesformer. Novellerne faar derved et helt evangelisk anstrøg og fører til »et i Sandhed opbyggende Studium«.

Mens disse fortællinger har en religiøs karakter, har Carl Bernhards en moralsk. Bægge holder sig udenfor det politiske, som jo ellers er i mode, hvilket maa anses for heldigt, da det politiske ikke er en opmuntring for poesien.

En tredie novelleforfatter er »hiin Røst i ørkenen St. St. Blicher«: »Istedetfor den i Hverdagshistoriens Forfatters Noveller indeholdte Livsankuelse, der er Individets, som har fuldendt Løbet og bevaret Troen, fremtræder her som Eenheden af Sjælens indre Øre gjenlydende individuel-folkelig poetisk Grundtone, og et for Phantasien udslagen folkelig-idyllisk af mægtige Kornmod gjenemlynet Billede — en dyb poetisk Stemning, indhyllet i Umiddelbarhedens Taagesløv. Istedetfor vi i hine Noveller maae beundre den mesterlige Teknik, frapperes vi her mere af enkelte dramatisk-svangre Repliker, som ikke saa meget forudsætte en Cuiviers Skarp-sindighed for af dem at construere en Totalitæt, som næsten Naturens Dybsindighed som Tilblivelsesgrund. I ethvert Tilfælde er ogsaa her en Eenhed, der i sin Umiddelbarhed betydningsfuldt peger ind i Fremtiden, og som nødvendigvis maa gribe Samtiden meget mere, end den har gjort, og derved maaskee komme til at virke heldbringende for den prosaiske Maade, paa hvilken Politiken hidtil er bleven behandlet.«

Andersen med sine tilfældige stemninger har en stærk selvudvikling behov, »selv om hans lyriske Selvfortællelse er glædeligere end den moderne politisk-episke Selvforgæbelser«. Han skjuler en indre tomhed bag de brogede billeder, og med den filosofiske udvikling har han ingen berøring, »enten det nu er til Skade eller Gavn for ham«. Sagt i korthed kan man sige, at »Andersen aldeles mangler en Livs-Anskuelse«. Hans anvendelse af et forelagt stof er udvortes. »Det er overhovedet sørgeligt at see den ved aandelig Fattigdom betingede Tæren paa Poesiens Activer (Sagn etc.), den idelige Re-

peteren af disse, uden Tanke om at gennemføle det dybere Poetiske deri, som er saa herskende i den nyere Literatur.«

Man kan ganske vist paastaa, at det er ubilligt at stille fordring om en livsanskuelse af saa ung en mand som Andersen; men hertil maa svares, at en saadan anskuelse er en nødvendighed. »En Livs-Anskuelse er egentlig Forsynet i Romanen, den er den dybere Eenhed, der giver denne at have Tyngdepunktet i sig; den befrier denne fra at blive vilkaarlig eller hensigtsløs, idet Hensigten overalt er immanent tilstede i Konstværket.«

Hovedpersonen i Andersens værk er betegnet som et geni, men er »snarere et Flæb«. Geni er han ikke, »thi Geniet er ikke en Praas, der gaaer ud for en Vind, men en Ildebrand, som Stormen blot udæsker«. Andersen er misfornøjet med verden. Han forlanger, at geniet skal have medgang, skal have varme; men man faar intet nærmere at vide om dette geni og dets kamp. Der fortælles »Løst og Fast af Andersens Erindringer«; men om det indre liv faar man intet at vide; »han er overhovedet bedre skikket til at fare afsted i Diligence og beseer Europa, end til at skue ind i Hjerternes Historie«.

Kierkegaards angreb er vistnok ikke helt upaavirket af tidligere artikler om Andersens værker, f. eks. af Monrads. Der er en del bemærkninger, der tyder i den retning. Men i det foregaaende er det allerede betonet, at Kierkegaards fordringer hænger sammen med hans egne overvejelser om muligheden af at staa ene, af Poul Møllers og egne tanker om den »Sjælesyge«, der herskede i samtiden o. s. v. Han saa i modsætning hertil det ideal, som maatte tilstræbes; og selv mente han senere, at han havde skrevet uden hensyn til, om han vandt bifald: »Om jeg end ikke har beviist Andet ved at skrive »Enten-Eller«, saa har jeg dog beviist, at man i dansk Litteratur kan skrive et Værk, at man kan arbeide uden at behøve Sympathiens varme Omslag.« (P. IV, s. 18). Kierkegaard glemmer ganske vist, at han arbejdede under helt andre betingelser end Andersen; og de idealer, han søgte at fremføre, var han selv langt fra i stand til at opfylde. Endnu i 1838 følte han ikke kraft til at staa

alene. Han var taget bort fra hjemmet, men følte sig ulykkelig og ensom; og med hensyn til livsanskuelsen var det smaat bevendt. Hans bog om Andersen blev den første af en lang række, hvori han fremførte idealet uden at svare dertil. Han maatte gang paa gang erklære: »Jeg er kun en Digter.«

Andersen var naturligvis meget ulykkelig, og han søgte et par aar senere (1840) at føre et modstød, idet han paa det kongelige Teater fik fremført »En Comedie i det Grønne, Vaudeville i een Akt efter det gamle Lystspil: »Skuespilleren imod sin Villie« (sml. P. III, s. 105 f), hvor Kierkegaard (som haarskærer) er fremstillet som Hegelianer. Stykket var dog temmelig mislykket, og hentydningerne til Kierkegaard var aldeles ikke træffende.

I almanakken skrev æventyrdigteren 6. september 1838: »Op-rørende Brev fra Wulff og øieblikkelig derpaa Kierkegaards Kritik. Eduard gav mig kjølende Pulver. Gaaet som i en Døs.« Hans venner søgte at trøste ham, bl. a. skrev Ingemann den 9. december: »Lad Dem endelig ikke deprimere af denne Opposition. Enhver aandelig Modstand skulde som interimistisk Dæmning kun give Livsstrømmen mere Kraft.«¹⁾ — Noget senere udsendte Andersen digtet:

»Du skal leel« blev min Devise,
Latter dæmper hver en Vee,
Tro mig, mange, som vi prise,
Fik sin Lykke ved at leel«²⁾

Men det er ikke tænkeligt, at han havde styrke til at le ad Kierkegaards kritik.

— Der var uden tvivl dem, der ikke blot med undren saa paa bogens titel, men ogsaa betragtede værket som en vanskabning. Den 6. september talte Hertz med Heiberg og skrev i den anledning: »Fm hos Heiberg sg om Kierkegds Bog om And. »Det mes. Spr. er et und. Spr.« — Et halvt aar senere, nemlig 18. marts 1839, talte han med Kierkegaard og noterede derefter: »Spadserede med Kierkegd (om hs. Bog om And.)«; og hertil kan føjes, hvad han skrev i studiebog G 11: »K i e r k e g a a r d s Bog m. H. t. And (1838).

Det er en underlig Kirkegaard! Det lader til, af enk. Spor at dømme, at der er stødt i Basuner til Opstandelse af Gravene — men i saa Fald have de Døde endnu ikke fundet deres Been men ligge og slaaes om dem. Thi Forvirr er stor. (Det mes. Spr er et underl Spr).«

Vi har her nogle sætninger, der er værd at bemærke. Ved omtalen af opstandelsen hentydes til Kierkegaards navn. Der tænkes paa den time, da domsbasunen lyder over kirkegaarden, og de sammenhørende skeletdele atter finder hinanden. Det er aabenbart, at der i den heibergske kreds er gjort spøgefulde hentydninger til Kierkegaards navn, til kirkegaardens hob af menneskerester og dermed ogsaa til Kierkegaards splittede væsen, der gav sig til kende i vitigheder og excentrisk dialektik. Ved samme lejlighed maa Poul Møller saa have ladet basunen lyde, har brugt kraftige ord mod ham, fordi han ikke kunde samle sine tanker om et bestemt formaal, men lod sig splitte i ørkesløs polemik. Derved — tør vi antage — blev Poul Møller hans »Opvaagnens mægtige Basune«.

Ogsaa andre ting har dog været berørt i den omtalte kreds. Hertz har gjort flere bemærkninger, som giver os vejledning, bl. a. i studie-bog P. 234: »Min Yttring om hs »Af en endnu Levendes Papirer« som han optog meget godt. Jeg meente, hans Stiil var taget af Hamann. »Af ham,« svarede han, »har jeg slet Intet seet.« Bemærkningen er højst mærkværdig, eftersom Kierkegaards optegnelser viser, at han allerede paa den tid var en ivrig dyrker af Hamann. — En anden udtalelse findes i K 37: »De, der have optaget den tydske Philosophie, formaae aldeles ikke at udføre den paa Dansk, deres Text vrimler af Ord, ingen Dansk kjender Betydningen af. Kierkegaards Afhandling om Andersen viser, hvilket Sprog vi kunne vente os af denne Philosophie.« Som vi har set, var netop det sproglige i Kierkegaards bog en del af samtaleæmnet i Heibergs hjem.

— Der kan være nogen tvivl om, hvordan Kierkegaard fandt titlen til sin bog. Flere ting kan have givet anledning til ideen. I den forbindelse kan der være grund til at omtale, hvad han har ned-

skrevet 9. januar 1838: »Jeg ledte netop efter et Udtryk for at betegne den Classe Msk., jeg kunde have Lyst til at skrive for, i den Overbeviisning, at de ville dele min Anskuelse, og nu finder jeg det hos Lucian: παρανεκροι (Een, der ligesom jeg er død), og jeg kunde have Lyst til at udgive et Skrift for παρανεκροι.« (P. II, s. 245).

Man kan her spørge, hvad han mener med talen om at være død, mens han senere betegner sig som endnu levende. Det maa formodes, at han tænker paa Lucas evangelium 15, 32 med stykket om den fortabte søn, der vender tilbage til hjemmet, hvorefter faderen siger til sin førstefødte, at nu bør man glæde sig, »fordi denne din Broder var død, og er bleven levende igen, var fortabt og er funden«. Søren Kierkegaard kan endelig til slut have tænkt paa, at nu var baade Poul Møller og hans fader borte, mens han selv sad tilbage. Derved fik titlen, der iøvrigt var tiltænkt et andet arbejde (P. II, s. 286), en dobbelt betydning.

Helt ene om bogens tilblivelse havde Kierkegaard ikke været. Først havde han tænkt, at afhandlingen skulde optages i Heibergs »Perseus«; men efterhaanden svulmede den saa stærkt op, at den ikke kunde finde plads i tidsskriftet. Da han var nogenlunde færdig med værket, talte han med H. P. Holst, der havde været hans skolekammerat og var hans fortrolige, da han i sin tid udsendte sine artikler i Interimsbladene. Holst havde bogen til gennemsyn og fortæller, at han næstendels oversatte den fra latin til dansk: »Besynnerligt er det, at han, der endte med at skrive et saa udmærket Dansk, i sine Ungdomsaar slet ikke havde Greb paa det, men skrev et Latinsk-Dansk, der vrimlede af Participier og de mest udviklede Periodebygninger.« Men ogsaa andre havde lejlighed til at se manuskriptet, f. eks. Emil Boesen, der 20. juli 1838 skrev til Martin Hammerich: »Søren Kierkegaard lever ved det gamle; han har nylig skrevet et Stykke om Andersen, der skal ind i Heibergs Perseus; det er lidt tungfærdig Stil, men ellers dygtigt.«¹⁾

Emil Boesen var lige fra begyndelsen med i, hvad barndomsvennen foretog sig. Da Kierkegaard i begyndelsen af 1842 var i Berlin, skrev han om sit arbejde med »Enten-Eller« og lovede Boesen, at

naar han kom hjem, skulde han læse for ham det, der var færdigt; og den 6. februar fortsatte han: »Du er vant til at see mine Arbeider tilblive.« — Paa samme maade læste Boesen formodentlig senere sin bog: »En religiøs Livsudvikling i Breve fra Cornelius« (1845), saa Kierkegaard kendte den paa forhaand.

Ogsaa Heiberg fremførte sin mening baade med mund og pen, og fra den tid er bevaret et brev fra den unge forfatter:

»d. 28 juli 1838.

Høistærede Hr. Professor!

Deres Brev modtog jeg iaftes. Kun eet Punkt deri foruroliger mig Noget. Jeg frygter nemlig for at det paa nogen Maade skulde synes som om jeg, ved at benytte mig af de almindelige og ubestemte Udtryk, hvori De mundtlig har fremsat Deres Fordringer til Stilen, ligesom har søgt at slippe forbi det Værn, Deres første Brev indeholdt. I denne Henseende kan jeg ikke undlade at bede Hr. Prof. saavidt muligt at erindre Dem om de Yttringer fra min Side, der vistnok indeholdt et dog adskilligt modificerende Amen; med mindre jeg har været saa uheldig at udtrykke mig i samme Grad uforstaaeligt, som jeg af Deres Brev seer, at jeg maa have misforstaaet Dem.

Hvad Afhandlingen og dens fremtidige Skjebne angaaer, da skal jeg i den Anledning tage mig den Frihed engang med det Første at besøge Hr Prof.

Ærbødigst

S. Kierkegaard.«¹⁾

Da vi ikke kender de tidligere forhandlinger mellem lærer og elev, er teksten noget uklar; men det er i hvert fald sikkert, at Heiberg rettede en væsentlig del af sit kritik mod sproget, en kritik, som dog meget vel kan have haft reel betydning for indholdet. Vi ser af hans breve til Lind, hvor omhyggelig han var i sin behandling af de unges arbejder, saa vi tør formode, at han heller ikke overfor Kierkegaard sparede paa vejledning, ganske vist uden fuldt ud at opnaa den tilsigtede virkning.²⁾

Bogen kom først 6. september, altsaa efter faderens død, og pastor Weltzer har sikkert ret i, at Kierkegaard i løbet af sommeren havde læst den biografi, der fandtes i G. F. Jenssens tyske oversættelse af Andersens roman og blev refereret i »Kjøbenhavns Morgenblad« 22.—29. juli 1838. Af denne biografi fremgaar det, at digteren brast i graad, hver gang han stod overfor en vigtig afgørelse; og denne oplysning i forbindelse med, hvad man vidste om digteren og havde kunnet fatte gennem hans tidligere arbejder, gav Kierkegaard tilstrækkelig anledning til at anvende ordet »Flæb«.¹⁾

— Med bogen om Andersen var indledningen gjort til Kierkegaards litterære virksomhed. En straalende indsats havde han ikke ydet; men der findes i afhandlingen flere bemærkelsesværdige udtalelser, bl. a. antydninger, der viser hen til hans senere produktion. Han angriber den politiske retning i litteraturen, han skelner mellem den etiske og den religiøse tendens, der spores i en del af novellerne, han betoner livsanskuelsens betydning for digteren, og han har øje for, at geniets fremstormen sker trods menneskers modstand.

Det er naturligt, at Kierkegaard under sit arbejde var optaget baade af selv sagen og af de alvorlige begivenheder, der indtraadte samme aar, bl. a. Poul Møllers død; men han tænkte sikkert kun lidt paa, at han en overgang selv var under observation. Det var han imidlertid. Poul Møller var en ivrig iagttager af mennesker og har sikkert studeret Kierkegaard; men i hans optegnelser synes der ikke at være noget, der tør henføres til ham. Derimod findes der adskilligt i *H e r t z'* efterladenskaber, der er værd at bemærke. Han havde, som sagt, mødt ham hos Heibergs; men allerede før den tid havde han talt med ham, bl. a. i Studenterforeningen. Herom fortæller han i studiebog P, s. 243:

»I *V i t a* maa mit Bekjendtskab med *S ø r e n K i e r k e g a a r d* berøres; mit Bekjendtskab med den mig ganske ubekjendte unge Student, der i Studenterforeningen laa i en magelig Stilling paa en *Sopha* (omkr. 1836) og tiltalte mig i en fortrolig Tone som en gammel Bekjendt. Vi mødtes efter den Tid ofte, dog kun paa *Gader*,

offentlige Steder og dsl. og jeg syntes meget godt om hans muntre, forstandige Underholdning.«¹⁾

Ud fra denne optegnelse og fra en bemærkning i Kierkegaards papirer har Frithiof Brandt taget sig for at skrive om »Den unge Søren Kierkegaard«, et forsøg, der dog i temmelig høj grad er mislykkedes, idet professoren for det første ikke har kunnet læse gotisk skrift og derfor har begaaet højst kostelige fejltagelser, og for det andet har haft en løbsk fantasi og derfor ogsaa af den aarsag er kommen stærkt paa afveje. Nu da det uheldige er sket, er der intet andet at gøre end at redde en del af stumperne; og selv om det meste af det, der kan reddes, intet har med Kierkegaard at skaffe, har arbejdet dog ikke været helt forgæves.²⁾

At Hertz har benyttet Kierkegaard som model, da han skrev »Stemninger og Tilstande«, er tydeligt nok sagt af Kierkegaard selv; men før han traf ham, havde han længe arbejdet paa bogen, og det materiale, han benyttede, er for en stor del fra ældre tid; en del er fra tyverne, enkelte træk endnu ældre. Hertz fortæller selv: »Begyndelsen deraf (Skildr. af Julius, Ildebr etc) oplæst i Stud. For. 1833. Mathildes Hist. skrevet strax efter min Hjemkomst Slutn 1834. Forresten arbejdet og samlet til den i alle Aarene fra 33, men Hoved-Udarb. fra Efteraar 38 til den tryktes i Juni 1839.«

Bogen skulde oprindelig hedde »Et Aar i Kjøbenhavn«; men da Carl Bernhard til en novelle havde benyttet samme titel, fik den en ny betegnelse. Allerede i de første aar læste Hertz en del brudstykker op for vennerne, og de forekommer ogsaa i det færdige værk; men efterhaanden som arbejdet skred frem, indførtes en del nye personer, og mere og mere tog æstetiske og politiske betragtninger overhaand. De hovedpersoner, der her skal omtales, er Thomsen, Harriet, Verner, Amadis og Translateuren.

Thomsen er helt igennem Hertz selv, hvad han da ogsaa gentagne gange siger i studiebøgerne; men mange af de udtalelser, han opponerer imod, hidrører fra læsning i dagblade. De virkelige samtaler, der kan være hentydet til, er sikkert i det væsentlige foregaaet paa tomandshaand og ikke i større selskaber. Man maa nemlig huske

paa, at Hertz var tunghør og derfor ikke kunde have normalt udbytte af selskabeligt samvær.

Harriet eller den Corpulente (Cancellisten) er oprindeligt ikke en enkelt person, men to eller tre. Ved navnet Harriet hentydes muligvis til den engelskinteresserede ven Lorentz Kilde; den mulighed foreligger ogsaa, at der nu og da er tænkt paa Poul Møller; men i hovedsagen er det vel rigtigt, at den mand, der staar bag navnet, er assessor P. V. Jacobsen (Jabes), der stod i et særlig nært forhold til Hertz. Hvor megen omgang Kierkegaard derimod havde med Jacobsen og Kilde, ved vi ikke; men det er sandsynligt, at han kendte dem gennem familien Lund (H. L., s. 84 ff), selv om de hverken nævnes i Kierkegaards papirer eller i broderens dagbøger.

Amadis er repræsentant for »de poetiske Skoler«. Han har en romantikers særheder og fejl, som der bliver god anledning til at satirisere over. Det er dog ikke blot H. C. Andersen, der stilles til skue; men det er i hovedsagen ham, det gaar ud over. Hertz havde allerede i Gjengangerbrevene stiklet til ham og havde derefter været sammen med ham i Italien.¹⁾ Ogsaa efter hjemkomsten talte de ofte sammen, idet Andersen kom paa visit bl. a. 22. april 1836 (med »O. T.«), 18. og 29. marts, 5. april (i anledning af »Svend Dyrings Huus«) og 23. november 1837. Desuden mødtes de i Studenterforeningen og i selskaber. F. eks. nævnes 27. april 1836 hos H. C. Ørsted: Andersen, Hammerich og Hertz m. fl. og 17. august 1838 hos Heiberg: Andersen, J. og E. Collin, Hertz, etatsraad Lund, Molbech og professor Petersen. Der kan derfor ikke være tvivl om, at Hertz havde et godt kendskab til sin fagfælle, og han nævner ham da ogsaa ret ofte senere, men uden sympati.

Ved siden af Amadis har vi en person ved navn Verner. Brandt er af den mening, at her er tale om litteraten P. L. Møller; men det er ganske udelukket. Han nævnes ikke i Hertz' dag- og studiebøger før begyndelsen af fyrrerne, da Hertz skulde optages i »Dansk Pantheon«; og Møller skrev da til ham, som man skriver til en fremmed. Heller ikke Andersen omtaler ham i trediverne. Vi kan derfor helt se bort fra det omtalte postulat. Der er ingensomhelst rimelighed

i at drøfte det nærmere.¹⁾ — Et par gange hentyder Hertz derimod til politifuldmægtig Jørgen Jørgensen, og jeg har derfor tidligere resolveret: »Vi afviser altsaa Paastanden om, at Verner er den samme som P. L. Møller og sætter Jørgen Jørgensen i Stedet, men betoner samtidigt, at Verner slet ikke er en tro Kopi af Jørgensen.« I den sidste sætning er jo givet et ret kraftigt forbehold, og der er derfor anledning til at overveje, om der ikke kan paavises træk, der viser i en helt anden retning.²⁾

I studiebog C 10 omtales Verner allerede i 1834; men efterhaanden havde Hertz vistnok forskellige personer for øje, og spørgsmaalet er da: Hvem tænkte han sidst paa? I den forbindelse har jeg længe haft en bestemt mistanke, idet jeg formoder, at den ny model var Edvard Collin.

At der har været tænkt paa ham, er der flere tegn, der tyder paa. Ikke blot Andersen, men ogsaa Hertz var nær ven af Collinerne. Hertz nævner flere gange i sine dagbøger, at han var gæst hos Jonas Collin, og da Edvard i 1836 var bleven gift, kom han ogsaa i hans hjem. Desuden var ikke blot Andersen og Hertz flittige gæster i Studenterforeningen, men ogsaa den unge Collin, der tilmed i 1837 blev valgt til senior. Endvidere var Hertz og Andersen hyppige gæster i det kongelige teater. Det gælder ogsaa Verner, og det gælder Edvard Collin, hvis fader i mange aar sad i direktionen. Der har altsaa været et saa nøje kendskab til Collin, at der ikke kan være noget besynderligt i, at han blev anvendt som model.

Det vigtigste indicium er imidlertid, at Verner og Amadis ligesom Collin og Andersen stod i et nært venskabsforhold til hinanden.

Det nære forhold mellem Verner og Amadis faar bl. a. udtryk derved, at det er dem, der optræder som værter ved et symposium; men iøvrigt er det et mærkeligt venskab, der bestaar mellem dem: »De holde, som før omtalt, meget sammen, uagtet de næsten i alle mulige Ting ere af forskjellig Mening. Det besynderligste er, at Verner meget ofte spørger sin Ven om hvad han raader ham til at gjøre i dette eller hiint Tilfælde, og erholder altid prompte og udførlige Raad; men han følger dem aldrig. I lang Tid var det mig ube-

gribeligt, hvorledes et saadant Forhold kunde bestaae, indtil jeg opdagede, at Verner, naar han har gjort det Modsatte af Det, hans Ven havde tilskyndet ham til, med stor Fripostighed lader som han ganske havde rettet sig efter ham, og faaer endog den Anden til at troe det Samme.« — — — »Verner har gjort omtrent det Modsatte deraf, men Amadis staaer i den Mening, at han har rettet sig derefter.« (S. 299 f).

Det er naturligt, at Collin maatte vise nogen snedighed i sin omgang med Andersen, der jo meget let kunde stødes, og de nævnte træk er formodentlig taget ud af virkeligheden. Derimod bliver man noget betænkelig, naar man ser, at Verner anvender øgenavne overfor vennen som »Apollos Kæledægge« o. a. I hvert fald virker det, naar man ser det paa tryk, noget anstødeligt.

At Edvard Collin ligesom Verner (se s. 48) var en stor spøgefugl, kan der imidlertid ikke være tvivl om. Det lægger han heller ikke skjul paa i det kendte arbejde: »H. C. Andersen og den Collinske Familie«. I hans mange familieviser findes adskillige hentydninger til digteren, og her kunde han »uden Fare gjøre Løier med endeel af hans Svagheder og sige Ting, som i en Samtale vilde have forbitret ham« (s. 462). Ogsaa i familiebreve finder man spøgefulde bemærkninger. F. eks. skriver han 19. februar 1835 til søsteren Ingeborg Drewsen ¹⁾:

»Hans Christian Andersen er bleven forlovet med Madam Otto hernede; han er formodentlig bleven indtaget af hendes Bagværk.«

Overfor en saadan paastand har H. C. Andersen sikkert protesteret; han har næppe næret nogen brændende kærlighed til den 54-aarige enke; men eftersom hun boede i samme hus som Collinerne (nu Bredgade 4) og havde et godt konditori i stuen, er det muligt nok, at han lod sig lokke af lækkerierne.

Collin var altsaa en spøgefugl, og det siger H. C. Andersen ogsaa flere steder. I »O. T.« omtaler han sig selv som Otto Thostrup og Collin som vennen baron Vilhelm, der ligesom Verner var Fynbo. Vilhelm siger her om sig selv: »Jeg har megen Letsindighed, spørger

saa ofte og griber Alt fra den morsomme Side; men derfor har jeg dog Hjerte og Følelse.«¹⁾

Der er altsaa et ret solidt grundlag for den antagelse, at Hertz har tænkt paa Collin; men det betyder ikke, at ethvert ord, der siges om Verner, er møntet paa ham. I endnu højere grad gælder det, at Translateuren ikke uden videre kan betragtes som Kierkegaards genganger. Ogsaa her er foretaget modelskifte, idet den nævnte person før bekendtskabet med Kierkegaard betegnedes som den Satyriske. I ham mente Ulrich Timm, der sad i Randers, at kunne genkende den fælles ven Peter Adler; og hertil kan føjes, at Adler ikke var den eneste forgænger. Ogsaa her var der to eller tre. Men da Hertz havde truffet Kierkegaard, traadte han i forgængernes sted, og om ham hedder det i 1837 i studiebog F (8. jan. 37—maj 38), s. 27:

»Den Satiriske skildres bedst hvad det Ydre som noget skudtrygget ell pukkel do, eller af en Sygel. der bidrager til ofte at forstemme ham. Hs Lune er ofte slet, hs Satyre bitter og med Braad, hans Ansigts-Træk haarde og ubevægelige, hans Øine dybtliggende og ofte, naar de ledsage en Spydighed, stikkende. Uagtet disse Egenskaber aftvinger han Respect (ell bliver taalelig) ved hans gj. trængende Forstand og hs udbredte Kundskaber. Af dette Forraad meddeler han villigt til Enhver, vel med lidt Gnavenhed i Beg. og stund. med en Sparlagespræken som Prolog, hvad Amadis engang maa føle, da han søger Underr. om et hist Sujet hos ham. Han indleder derfor ofte sine Ber om Det der er sagt med en hist. ell geogr Rettelse eller en philologisk. Han citerer ofte Holberg og de Gl. Hans bittre Bem. gaaer ud over Alle, især Amadis, men ogsaa Verner og Julius. Kun den Corp (der engang paa sin Maade feier ham af) og Th ere forskaanede.«

I optegnelsesbog VI, 2 anføres desuden: »Transl. kaldes saal. (af Verner?) fordi han er det levende Lexicon for de Andre. Den første Dag var han saa ordknap ved Bordet fordi Synet af en ny Gjæst ved Bordet altid gjorde ham gnaven.« — — — »Om Transl bemærkes ogs. at det Had, han med ell u Gr. nærrede til visse Mskr

(Politikere, Poeter, Embeds-Geskjæftige etc) gav ham i disses Nærv. en idelig Bitterhed i Tonen, men at denne meget formildedes i Samqvem med Folk, han stemte med (især d. Corp. formildede og tempererede ham).«

Adskilligt af dette passer sikkert paa Kierkegaard; men noget af det kan meget godt være af ældre oprindelse, idet »den bittre Satyricus« var af gammel dato. Hvad der gav anledning til, at Hertz fik interesse for Kierkegaard, kan der ikke være tvivl om. Det var Kierkegaards artikler om den liberale presse. Denne presse er netop et hovedæmne i Hertz' bog. Særlig angriber han »Kjøbenhavnsposten«. I studiebog C 34 hentydes til Ostermanns indlæg i »Fædrelandet«, og Kierkegaards artikler har han ogsaa læst. Men Hertz var begyndt at skrive om politik, længe før Kierkegaard dukkede frem; og et meget vigtigt bidrag opstod derved, at Hertz hos Jacobsen i 1838 laante alle Aargange af »Kjøbenhavnsposten« og en del af »Fædrelandet«, mens han i Studenterforeningen laante »Dansk Folkeblad«. De uddrag, han fra 8. juni gjorde af disse blade, danner en væsentlig del af grundlaget for hans fremstilling.

Noget tilsvarende gælder med hensyn til de diskussioner, der vedrører æstetiske æmner. En del er inspireret af avisartikler, andre dele af samtidens litteratur. Af ganske særlig interesse er her diskussionen mellem Translateuren og Amadis om, hvorvidt geniet behøver varme for at trives. Denne samtale er en genspejling af Kierkegaards bog om Andersen. Der er ingensomhelst grund til at tro, at de to forfattere i Hertz' nærværelse har haft samtaler om sagen.

Der er overhovedet ingen grund til at tro, at der har bestaaet en klike, et spiseselskab, hvortil alle de nævnte personer har hørt. Hertz har nu og da truffet én eller flere i Studenterforeningen eller hos Ferrini paa Kongens Nytorv. Han fik selv sin mad bragt fra Ferrini, Jacobsen spiste hjemme. Det samme gælder Kilde og Collin, og H. C. Andersen fortæller 27. april 1838 følgende: »Mine Midt-dage ere Mandag hos Fru Bügel, hvor vi altid spise, som til stort Selskab. Tirsdag hos Collins, hvor den ældste Søn med Kone ogsaa spiser denne Dag og derfor faae vi noget Aparte. Onsdag hos Ør-

sted, der altid den Dag har sine Fremmede, Torsdag igjen hos Fru Bügel, Fredag hos Wulffs, hvor Weyse altid kommer paa samme Dag og efter Bordet phantaserer; Løverdag er min fri Dag da spiser jeg hvor jeg bliver inviteret ellers hos Farini. Søndag hos Fru Læssøe eller i Studenterforeningen, føler jeg mig ikke vel til at gaae den lange Tour. See det er Ugens Gang!«¹⁾ Det er altsaa udelukket, at de nævnte personer kan have indtaget de daglige maaltider hos madam Fousanee, saaledes som Professor Brandt paastaar, i særdeleshed da madam Fousanee ikke nævnes i dagbøgerne efter 1833. Det eneste sted, hvor man eventuelt kan tale om klike, er i Studenterforeningen. Der kom Andersen hver dag mellem 11 og 12 for at læse aviser, og her blev bladenes indhold drøftet.

Bogen vakte stor opsigt; særlig bemærkede man angrebene paa »Kjøbenhavnsposten«. Hertz talte den 17. juli 1839 med Jacobsen (kaldet Jabes), og han sagde »at Alt — Char, etc — passede saa godt«. 12. december talte han med Heiberg, der nylig var hjemkommen fra Ems, og han mente, at det politiske var skrevet sidst. Den 8. august skrev Hertz igen: »Traf Kierkegaard. Var meget glad ved det Pol. i St. og T., philosoph. nok ikke kan jeg tænke. »Jeg vilde nu have gjort det saal etc« *Hs Egoisme.*« Samme dag skrev Kierkegaard (p. II, s. 199): »er mine Vittigheder søgte, som vel En og Anden siger, nu vel det skal man ikke beskyldes deres for; thi de er vragede«. Noget tilsvarende staar der i de løse papirer (s. 263), og 8. august siger han desuden: »Blot jeg snart havde min Examen, at jeg atter kunde blive en Quodliberatus.« Han havde aabenbart lyst til begynde en ny kritik, og han gentog ordene mod H. C. Andersen: »Geniet gaaer ligesom et Tordenvejrs mod Blæsten« (s. 200).

Hvordan Kierkegaard betragtede »Stemninger og Tilstande«, faar man en anelse om ved læsning af hans optegnelse fra 21. juli (P. II, s. 191):

»Nu kan jeg begribe, hvorfor Hertz var saa begjerlig efter at tale med mig, nu da jeg læser hans sidste Haandarbeide med politiske Ind- og Anfald. Det er kun Skade, at han har udeladt Translateu-

rens satiriske Indfald, som han jo rigtignok troer lod sig gjøre uden Skade for Hovedindholdet, men jeg troer, at det var det bedste og vel neppe burde udelades alene af dramatisk Interesse for Translateurens Charakter, men det har formodentlig havt sine gode Grunde; thi det er Hertz ikke Mand for.«

Om den sag siger Hertz selv (s. 243): »Det gjør mig ondt, at jeg ikke overalt har kunnet gjengive den Klarhed og gennemtrængende Skarphed der saa tidt udmærker Translateurens Tale, men til Gjengjæld har jeg borttaget endeel af hans satyriske Udfald der uden at skade Sammenhængen kunde gaae ud.« — At der er væsentlige mangler i Hertz' fremstilling, kan der ikke være tvivl om. Baade de filosofiske betragtninger og de vittige talemaader mangler, og noget af det, der er fortalt, hører slet ikke ham til.

Fra H. C. Andersens side findes der desværre ingen værdifulde oplysninger om »Stemninger og Tilstande«. Der mangler baade almanak- og dagbogsoptegnelser for det meste af 1839; men i brev af 28. september skrev han til Henriette Hanck: »Det er, naar man kommer fra Hertss Stemninger til Hauchs polske Familie, som kjørte man fra den snevre, kvalme Peer Madsens Gang ud i den friske Skov, hvor Vinden luftede, Træerne duftede og man blev opfyldt med Tanker og Følelser, der ikke før rørte sig i os!«¹⁾ Denne bemærkning er ikke meget oplysende; men det er en given sag, at Andersen følte sig meget ilde berørt af Hertz' fremstilling. Dog kan det have været ham en trøst, at det, der optog aviserne, var ikke det æstetiske, men det politiske.

Kierkegaard fik ikke lejlighed til at give Hertz en irettesættelse. Han gjorde blot i sine papirer et svagt forsøg (P. II, s. 285 ff), men var iøvrigt optaget af andre forhold; og Hertz fik kun ringe lejlighed til senere at skrive om sin modpart; men af hans studieböger ser vi dog, at han flere gange tænkte paa at tage ham under behandling. I fyrrerne vilde han i »Det 5te Monarchie« (studiebog H 28 n) omtale den allerede da kendte forfatter; i studiebog M 29 skriver han: »Kg. skal bruge, naar han i Stud. For. taler med unge Msker, at

tale meget langsomt og hvert Øieblik sp dem, om de ogs. har forstaaet ham.«

Ogsaa senere (1856) tænkte Hertz paa at benytte Kierkegaard som model, nemlig i »Weile-Reisen« (studiebog N 155 f). Han nævnes i studiebog N 188, i P 164 og i kladden til »Poesien i Danmark efter 1814«, og desuden kan nævnes en lille bemærkning om Kierkegaards regnvejrsture til Hørsholm, hvor de bægge opholdt sig 28. juli 1851 under en solformørkelse. Dog talte de ikke sammen, eftersom Kierkegaard under formørkelsen sad paa sit værelse i postgaarden og spiste; men at Kierkegaards besøg var paa tale, ser vi af følgende udtalelse: »Til det forhen Anførte om mit Bekjendtskab med S. Kierkeg. kan føjes Mad. Hvidb.s Historier om ham, bl. A. at han hyppig kom til dem med Extrapost, steg ud i Ruskregn, som han holdt af, og bragte oftere to Agerhøns eller to Bekkasiner med som han lod dem stege, altid to og fordrede dem den ene.«

Forbindelsen med Hertz var imidlertid ringe. Derimod vedligeholdtes samkvem med Heiberg, skønt Heiberg ikke viste stor forstaaelse af Kierkegaards produktion. Af den er det værd at bemærke »En literair Anmeldelse« (1846), der omhandler fru Gyllembourgs »To Tidsaldre«, og to aar senere artiklerne i »Fædrelandet« om »Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv«, to arbejder, der bægge vidner om Kierkegaards trofasthed overfor familien.¹⁾

— Et mindre heldigt venskab sluttede Kierkegaard med politifuldmægtig J ø r g e n J ø r g e n s e n, der var Heibergs jævnaldrende. Ogsaa han kan henregnes til de litterære kredse, skønt han vistnok aldrig har offentliggjort noget, og hans efterladte papirer blev brændt paa porcelænsfabrikken.²⁾ I mange aar havde han haft forbindelse med studenterne og regnedes som foreningens vittigste hovede; han havde tilknytning til en stor del af de betydeligste skribenter, men ogsaa til mange derangede folk. Sin daglige færd havde han paa domhuset, og Hertz, der fra sine vinduer kunde iagttage ham og ogsaa havde lejlighed til at møde ham paa restauranter, skrev i 1836 i sin studiebog (C 54): »Seer Du den raske

trivelige Md derhenne med det rødmossede Ansigt, slentrende Gg og lidt (matte Øine) forsvirede Pande? Han har hængt sig ved en ung Mds Arm og synes at kjæle for ham. Det er J. J., det bekendte vittige Hoved. Han gaaer hver Morgen ud uden en Skilling i Lommen og uden at vide hvor han den Dag enten skal spise eller drikke, men han kommer hjem hver Aften baade forspiist og fordruknet. Han lever blot paa andres Regning ryger Andres Cigarer, drikker Andres Viin o. s. v. Møder han En, der pleier at være ved Muffen, siger han. Hør Du, skal vi gaae ind og spiise sammen? eller Spiis med mig idag hos Ferrini — saal at det har Udseende han vil tractere — men, hvorl han bærer sig ad, veed jeg ikke, den Anden betaler altid.«

Hertz havde lært ham at kende i tyverne, og han priser ham for sit vid og sit friske, danske — lidt provinsielle — væsen. Hans spøgefulde tale var vidt bekendt. I en samling anekdoter, der vedrører ham, siges bl. a.: »Navnlig paa det satiriske Gebet var hans spillende Lune udtømmeligt, og vee den, der vilde gjøre sig lystig over ham! en saadan gjorde Jørgensen ubarmhertig til Skive for de Tilstedeværendes Latter.«¹⁾

I en lille nekrolog hedder det: »i hiin stille Tid, da Politik var Kontrebande, da de slemme Blade saagodtsom ikke existerede, og da Parterret i det kgl Theater var Tumblepladsen for de gode og urolige Hoveder, vandrede et vittigt Svar eller en lunefuld Yttring Landet rundt, og under intet Flag foer de hurtigere afsted end under Jørgen Jørgensens.«²⁾

H. P. Holst har i digtsamlingen »Fra min Ungdom« (1873) side 31 skrevet en lovsang for Jørgensen, og her hedder det bl. a.:

»Ved Glassenes Klang, i et muntert Lag,
Helst mellem unge Studenter,
Der kjendte ham, gav hans Vids Capital
De allerutroligste Renter.

Det knittede som et Fyrværkeri,
Man saae Rakterne suse
Og løse sig op i en lysende Regn,
Man hørte det larme og bruse!

Men allerelskværdigst var han dog, naar
Om Aften man sad med ham ene
Ved et godt Glas Viin, mens Ordene gled
Som en Bæk over Søgræs og Stene.«

Formodentlig tilbragte Kierkegaard adskillige aftner sammen med den vittige mand, der, efter hvad Hertz meddeler, maa have været ham en kostbar ven. Jørgensen fortalte til Kierkegaard, at naar han var beruset, følte han »en næsten uimodstaaelig Trang til at gaae til Folk, gaae hen, hvor der netop er Mange«. Den 18. april 1836 havde de en samtale:

»Han var fuld, hvilket man fornemlig bemærkede ved at iagttage Kanterne af Lebberne. Han meente, at Poesie dog egl. var noget underordnet, en Udvæxt og anpriste det Philosophiske; anpriste Hukommelse, misundte mig min Ungdom, talte om Løvfaldet, om Vindens Susen, Blæst. »Det halve Liv er for at leve det andet halve for at fortryde og jeg gaaer rask ind paa det Sidste.« »I Ungdommen kan man gjøre meget galt og gjøre det godt igjen.« — »Jeg har ført et meget bevæget Liv, staaet i Forhold til Alt, hvad der nu gjør sig gjeldende, er Duus med alle Talenter, spørg mig nu om dem«.« (P. I, s. 94).

Kierkegaard havde i lang tid forbindelse med Jørgensen, der i 1840 fik et laan paa 50 rdlr., som han kvitterede for, men aldrig betalte tilbage. Ogsaa senere talte han med ham og nævner ham endnu i 1847 (P. VIII¹, s. 120).

Imidlertid havde Kierkegaard desuden forbindelse med mange andre, baade strøggængere og kafégæster. Disse ophøjede væsner var i lang tid et kendt fænomen, og der er skrevet en del om dem, f. eks. har den noget yngre Erik Bøgh i 1850 beskrevet den skønne ungdomstid:

»Ak, mindes Du endnu de glade Dage,
Da vi som Byens skjønne Aander skred
Fra Mini og til Pleisch og saa tilbage:
Beständig Østergade op og ned!

Da havde hver en Dag sin egen Plage —
Den Dag i Morgen kom jo ingen ved,
Nej, ned til Verden fra Caféens Ruder
Man smilte saligt som Olympens Guder.«¹⁾

Det kan godt være, at Kierkegaard ikke følte samme begejstring; men alligevel gik han sine ture frem og tilbage, udstyret med stok og cigar. Man lagde mærke til hans skæve gangart, og altid — i hvert fald senere — søgte han ængsteligt at undgaa de steder, hvor solen skinnede, en ejendommelighed, som nok kunde volde vanskeligheder for en ledsager, der vilde følge hans ivrige konversation. Altid havde han et æmne at drøfte, noget at tale om. Snart var det ironisk spørgende, snart blev det til lange monologer. For nogle var det interessant at høre, andre trættede det; men for ham selv virkede det rimeligvis forløsende. Han maatte, ligesom H. C. Andersen, have et publikum.

Ikke sjældent gik turen helt ud til Frederiksberg have, hvor han undertiden faldt til ro ved Jostys pavillon. Paa vejen derud passerede han Alleenberg, hvor Lindberg boede i 1836—41. Niels Lindberg (f. 1829) fortæller i et brev af 14. marts 1866, hvor han omtaler forfatterskabet og broderens forhold dertil, at han fra sine drengenaar meget godt huskede Søren Kierkegaard, »der altid paa sin Spadseretur gennem Frederiksbergalle havde et venligt Ord til os Børn eller naar vi (vel nærmest i Ærinde fra Fader til Dr. Højærv.) kom paa Nytorv 2, hvor han ofte var og gav os Svedsker eller en Skilling til en Kage«.

FORHOLD TIL HJEMMET

Mens Kierkegaard til forargelse for slægt og venner levede et saadant verdsligt liv, skete der meget i hjemmet, som kunde mane til alvor.

Han boede stadig sammen med broderen, og modsætningsforholdet blev ikke mindre med aarene. Den ældste mente sig stadig forpligtiget til at vejlede, men den yngste vilde ikke modtage belæring; ikke blot følte Søren sig irriteret af broderens indblanding i hans affærer; men vi tør formode, at han fra tidlig tid havde følt jalousi, fordi broderens ord havde en særlig vægt i familien, og fordi hans økonomiske forhold var mere gunstige end hans.

For Peter blev de stærke rivninger en kilde til store bekymringer, der mest kom til orde, naar han vilde til alters. Man ser det f. eks. af en bemærkning fra februar 1834: »Iøvrigt gik den sidste Halvdeel af Maaneden ikke ret glædeligt; thi, efterat jeg havde foresat mig at gaae til Alters først den 14., saa den 21., og den første Gang var bleven hindret af tilfældige Omstændigheder, den anden Gang af Tvivl og Ængstelighed (tildeels paa Grund af M a t t h. 5, 23—24 og Umuligheden af, saavidt jeg kunde skjønne og efter det Udfald min Bøn om hans Tilgivelse havde, at blive ret forligt med Søren) saa blev denne Stemning mere og mere mægtig hos mig.« (P. C. K., s. 52).

Den 15. august kom de dog alle tre til alters, og han skrev derefter: »Er det mueligt, da holder Fred med alle Mskr, saavidt det staaer til Eder!« (s. 59). Og igen i januar 1835 kunde han fortælle: »Imidlertid kom jeg, Gud skee Lov, den 16. til Alters med min

Søren Kierkegaard.
Tegning ved Chr. Kierkegaard.

Familie, efterat jeg havde søgt at forsonne mig med Søren, med hvem jeg i den senere Tid, idet hver skjætter sig, dog nogenledes forliges, og med Fader, der tit nok maa lide af min mismodige og irritable Stemning, som Sygelighed i denne Maaned har forøget.« (S. 63).

Noget tilsvarende findes ikke i Sørens papirer; men han siger i 1837, maaske med hentydning til broderen og hans venner: »Jeg vil vende mig fra dem, der blot staae paa Luur for at opdage, at man har forseet sig i en eller anden Henseende, — til ham, der glæder sig mere over een Synder, der omvender sig, end over de 99 Vise, der ei have Omvendelse behov.« (P. II, s. 46).

Kierkegaard følte sig stadig irriteret over broderens betænkeligheder, hans usikkerhed, hans »Pusillanimitet«. At der bestod modsætninger betyder dog ikke, at brødrene altid stredes. De kunde besøge slægtninge og venner sammen, og de kunde meget vel tale med hinanden i hjemmet, selv om der af og til faldt spydige bemærkninger. Den 9. januar 1831 skrev den ældste i sin dagbog: »indført Søren for Nielsens paa Slottet, 12. hos unge Kkgaards«. Paa Kristiansborg boede kammertjener Christian Nielsen, hvis søn, den før nævnte Carl Nielsen, var P. C. Kierkegaards studenterkammerat. De havde bægge været lærere ved Borgerdydskolen og havde i tyverne haft den omtalte disputereforening sammen. Nu var Carl Nielsen sognepræst i Sørbymagle, mens hans yngre broder, den senere kendte stiftsprovst, tit. professor Frederik Nielsen, netop i 1831 tog embedseksamen. — Den unge Kierkegaard var Michael Andersen Kierkegaard, der dog paa ingen maade var en fremmed.

Om livet i hjemmet fortælles der ikke meget; men det er dog værd igen at citere nogle linier af søstrene Rudelbachs breve. Efterat have været paa besøg fortæller de 7. maj 1831: »Vi tilbragte Aftenen hos dem i Selskab med deres Datter og Svigersøn. Jeg fandt Doktoren langt vakrere end første Gang jeg saa ham, og Han er vistnok en agtværdig og Gud velbehagelig ung Mand. Det glædede mig ret ved Bordet at høre ham flere Gange høvle sin vistnok lidt indbildske Broder og om jeg tør sige det: dumme Svoger af, for deres

hovmodige og flaué Bemærkninger men dog i al Godmodighed og Blidhed, saa at i det mindste Svogeren vist ei engang forstod ham.« Godt en maaned senere (10. juni) meddeles der videre: »I Søndags vare vi hos de gamle Kierkegaards, men traf ei Doctoren hjemme, han gestererede i Charlottenlund. Mme K. har ogsaa været plaget hele Foraaret med Koldfeber og er endnu ei rask. Doctoren har fornylig prædiket efter Siminariets Ordre, men efter hans Ønske har Ingen hørt Ham uden Hans Broder Studenten, som sagde, at det Han kunne høre var vistnok ret godt, men det var ei meget, da Hans Stemme var meget for lav og Han prædikede i Frue Kirke, hvor man næsten ingen kan forstaae.«

P. C. Kierkegaard befandt sig i særdeleshed i begyndelsen af trediveerne i religiøse vanskeligheder. Den 6. august 1831 skriver søstrene Rudelbach: »Jeg kan i Sandhed slet ikke forstaae mig paa den unge Kirkegaard og hvad der er mere Hans Forældre kan ikke forstaae Ham. Han syntes at være nedtrykt af baade aandelig og legemlig Svaghed.« — — — »Overhovedet, hvad Religionsstridighederne, den nye Kirke o. s. v. angaaer, da syntes Han slet ikke at være fast eller bestemt, men vakle hid og did.«¹⁾

Der er her tale om den tid, da han nærmede sig Lindberg og Grundtvig. De fleste af hans venner: brødrene Boisen, T. W. Oldenburg, F. Fenger, W. F. Engelbreth, Ludvig Kr. Müller, P. Rørdam, N. C. Ditlevsen, L. Siemonsen og Joh. Hahn gik samme vej; og det var naturligt, at han ogsaa søgte at drage faderen over paa den side; men faderen var bange for at krænke Mynster, og formentlig har Lindbergs taktløshed virket frastødende. Men helt uden held var sønnens bestræbelser ikke. Det ser vi af en lille optegnelse fra marts 1834:

»Carl Boisens lille Bog om Kirken og Præstens Forhold til samme har, mærkeligt nok, overbeviist Fader om det, som Grundtvigs Skrifter og Prækener og mine Beviser forgjebes søgte, m. H. t. Troesbekjendelsen.« (P C. K., s. 52 f).

Søren lykkedes det derimod ikke at vinde. Han gik sine egne veje og forholdt sig, som før sagt, polemisk overfor en del af

Grundtvigs lærdomme. Men baade Grundtvig og Lindberg lærte han dog personlig at kende, og at han med interesse bl. a. fulgte den strid, som blussede op ved Visbys paaskeprædiken i 1831, er ganske sikkert. Striden drejede sig dels om evig fortabelse, dels om djævletro og djævforsagelse. Paa Visbys side maa fremhæves Sørensen lærer, professor H. N. Clausen, paa modstandernes: Lindberg, Grundtvig, Lars Boisen, Engelbreth og Oldenburg; P. C. Kierkegaard havde Engelbreths indlæg mod Clausen til gennemsyn og kritik, før det gik i trykken. Senere havde han Oldenburgs skrift, og læste ved Sørensen's hjælp korrektur i maj 1835.

Under denne strid var der rigelig anledning til polemik mellem brødrene, men desuden indtraadte der i familien en række begivenheder, der fremkaldte en trykket stemning. Opgøret med Niels maa have vakt en del uro, og det er sandsynligt, at hans afrejse fremkaldte forstaaelse hos faderen af, at det ikke nyttede at køre med stramme tøjler, hvad da ogsaa hans høje alder og sidste aars sorger efterhaanden forhindrede.

De alvorligste begivenheder var en række dødsfald i familien. Den 30. august 1832 fik Nicoline et dødfødt barn, og efter en tids sygeleje døde hun den 10. september, omtrent 33 aar gammel, og blev begravet den 14., efterat Mynster havde holdt sørgetalen. P. C. Kierkegaard tog sig en tid af børnenes undervisning, der dog senere blev overladt til Peter Rørdam. I januar 1833 søgte han præstekald paa Mors; men da han havde faaet udnævnelsen, trak han sig — vankelmodig og sygelig, som han var — tilbage, hvilket atter fremkaldte uro i familien og blandt vennerne.

Fra Niels kom der nogle breve; f. eks. skrev han til faderen: »paa-læg Søren især at gaae til Capt. Brun's og foruden Hilsen bede Sønerne skrive«, og senere svarede han paa et brev fra den ældre broder: »Dersom Du kan faa Søren til at skrive paa samme Maade skulde det glæde mig; han har et godt Hoved og har anvendt sine Evner bedre end jeg til Dato.« — — — »Lad Søren gaae til Brun'erne og sige dem fra mig, at de ikke faae et Ord fra mig, førend de har skrevet mig til. Bring min hierteligste Hilsen til vore kjære

Forældre, Petrea, Søren og alle Svogre, til Boesens, Agerskovs, Triner'ne og alle Dem jeg kjender for ikke at glemme nogen.«¹⁾ — Under opholdet i det fremmede blev han syg og laa hele sommeren, indtil han døde 21. september 1833.

Vinteren gik; men fra 23. juni 1834 var moderen atter syg. Hun var nu 67 aar, og man kunde ikke vente, at hun havde langt igen. Der havde været tale om, at Søren skulde paa ferie; men rejsen blev udsat, indtil det i slutningen af juli hedder: »Den 26. reiste Søren da endeligen, skjøndt det egentl. ikke er kjendeligen bedre med Moder, til Gilleleie for der at tilbringe en 14 Dage med at styrke sin Helbred.«

Ferien blev dog kortere end beregnet: »Onsdagen den 30. om Morgenen var det kjendeligen slettere med Moder, saa at jeg befrygtede et Nerveslag. Een af Christian Lunds Contoirbetjente blev sendt til Gilleleie efter Søren, der imidlertid først kunde komme hjem den næste Morgen.«

Moderen døde den 30. juli kl. 10½ aften efter en »temmelig lang Dødskamp«. Hun blev begravet 4. august, Mynster talte, og »Følget bestod foruden af 9 Par Budne af 10 Vogne, blandt hvilke Ditlevsen, Weinke, Søverborg og Trane, Hansgaard og Casse og gl. Ingerslev.« (P. C. K., s. 58).

Paa den tid var Martensen i udlandet, men fortæller, at Søren Kierkegaard undertiden besøgte hans moder, der senere udtalte, at hun »aldrig i sit Liv har seet et Menneske saa dybt bedrøvet som S. Kierkegaard ved sin Moders Død.«²⁾

Faa maaneder efter fødte Petrea en søn. Ogsaa hun fik et alvorligt sygeleje, døde 29. december, og Mynster, der da var udnævnt til biskop, holdt begravelsestalen den 4. januar 1835. Hun var — som sagt — Sørens kæreste søster. Han var ofte kommet i hendes hjem, og 14. april 1831 havde han staaet fadder til hendes første søn. Fra den tid, hun boede foran paa Nørrebro, fortæller Henriette Lund (s. 42): »Onkel Søren var en af de mest Trofaste, og ofte, naar Fader kom hjem fra Banken, traf han Moder og ham legende og fægtende som to Børn. Hun holdt inderlig af den fine og spinkle

Broder, og han gjengjældte hendes Følelse og søgte hendes Selskab, saa ofte han kunde.«

— I den første del af trediverne ser vi intet mærkeligt om Sørens forhold til kirken ud over det, der allerede er bemærket. Han fulgte faderen og broderen til alters. Det gjorde han f. eks. den 15. august 1834, altsaa kort efter moderens død, og det gjorde han ogsaa nu i januar efter søsterens. Men næste gang, Peter Christian var altergæst, nemlig 24. april 1835, var faderen endnu svag efter et par ugers sygdom, der var saa alvorlig, at han selv havde ventet døden, og »Søren vilde bie« (s. 64 f); og efter den tid fulgtes de to brødre ikke mere. En oversigt vil belyse sagen:

1828, 25. apr.,	købmand M. P. Kierkegaard, kone, datter og 3 sønner.			
- 19. nov.,	- M. P.	-	-	og 2 sønner.
1829, 12. juni,	- M. P.	-	-	- 2 -
- 18. sept.,	- M. P.	-	-	- 2 -
1830, 25. juni,	- M. P.	-	-	- 2 -
- 24. sept.,	- M. P.	-	-	- 2 -
1831, 29. juli,	- M. P.	-	-	- 3 -
- 18. nov.,	- M. P.	-	-	- 3 -
1832, 13. apr.,	- M. P.	-	-	- 3 -
- 6. juli,	- M. P.	-	-	- 2 -
- 17. aug.,	kontorist N. A.	-	-	-
- 28. okt.,	købmand M. P.	-	-	- søn (Søren).
- 18. nov.,	doktor P. C.	-	-	-
1833, 4. apr.,	købmand M. P.	-	-	- søn (Søren).
- 24. maj,	- M. P.	-	-	- søn (Søren).
- 31. -	doktor P. C.	-	-	-
- 27. sept.,	købmand M. P.	-	-	- 2 sønner.
1834, 14. marts,	doktor P. C.	-	-	-
- 21. -	købmand M. P.	-	-	- søn (Søren).
- 15. aug.,	- M. P.	-	-	og 2 sønner.
- 7. nov.,	doktor P. C.	-	-	-
1835, 16. jan.,	købmand M. P.	-	-	- 2 sønner.
- 24. apr.,	doktor P. C.	-	-	-
- 29. maj,	købmand M. P.	-	-	- søn (Søren).
- 7. aug.,	- M. P.	-	-	- (Peter Chr.).
- 16. okt.,	- M. P.	-	-	- (Søren).
- 18. dec.,	- M. P.	-	-	- (Søren).
1836, 1. jan., 13. marts og 23. maj,	doktor P. C. Kierkegaard.			
- 17. juni,	købmand M. P. Kierkegaard.			
- 3. juli og 18. sept.,	doktor P. C. Kierkegaard.			
- 23. sept.,	købmand M. P. Kierkegaard.			

1836, 16. dec.,	købmand M. P. Kierkegaard	og søn (Søren).
- 26. -	doktor P. C.	- - hustru.
1837, 28. apr.,	købmand M. P.	-
- 21. maj,	doktor P. C.	- - -
- 11. juni og 22. sept.,	købmand M. P. Kierkegaard.	
1838, 16. apr. og 22. juli,	- M. P.	-
- 6. juli,	student Søren Kierkegaard.	
- 5. aug.,	doktor P. C.	-
1839, 18. jan. og 9. aug.,	student Søren Kierkegaard.	
1840, 14. aug.,	cand. theol.	- -

Denne liste kan tjene forskellige formaal. Den støtter læsningen af adskillige steder i Kierkegaards papirer (f. eks. I, s. 26 og 64, samt II, s. 106, 136 f. og 200), og den giver nogle oplysninger om familieforholdene. Særlig henledes opmærksomheden paa altergangen 16. oktober 1835, de optegnelser, der gaar forud (f. eks. P. I, s. 62 og 64), og de meddelelser, der i det følgende gives om broderens sygdom.

Den førstnævnte altergang foregik efter Søren's konfirmation, og Mynster var for sidste gang skriftefader. Efter ham fulgte pastor Waage indtil 1837, derefter Smith, men fra 1838 stiftsprovst Tryde og fra 1843 igen pastor Smith. I de første aar ser man, at forældre og sønner følges ad; men det mærkelige indtræder i 1832, at Niels gaar alene til alters, før han rejser til Amerika, og i de følgende aar er de to sidste brødre kun én gang aarlig til alters sammen. Den egentlige splittelse i familien begyndte dog først efter moderens død. Fra 16. januar 1835 kom brødrene — som sagt — ikke mere til alters sammen. Fra 7. august s. a. fulgte P. C. Kierkegaard heller ikke faderen, og Søren fulgte ham i 1836 kun én gang, nemlig nogle faa dage efter faderens 80-aars fødselsdag. Efter den tid gik faderen ene, og Søren kom ikke til alters før en maaned inden den gamles død.

— En tanke, der i midten af trediverne var stærkt fremherskende, var den, at Kierkegaard — ligesom i sin tid hosekræmmeren — mente, at han skulde dø tidligt. Han havde oplevet, at de fem søskende var faldet fra uden at have naaet at blive 34 aar, og i september 1835 var det — som vi skal se — ventet, at ogsaa den ældste

broder skulde gaa bort. Alligevel skete det ikke; men han havde ganske vist ogsaa nogle Aar tilbage, før han naaede det farlige punkt, og for Sørens vedkommende var der endnu tolv at haabe paa.

At han var stærkt optaget af den besynderlige tanke, fremgaar ganske tydeligt af en række optegnelser. Da han i 1847 igen stod som helaarsborger, skrev han i sin dagbog: »Forunderligt, at jeg er fyldt 34 Aar. Det er mig aldeles ubegribeligt; jeg var saa sikker paa at døe inden den Geburtsdag eller paa den, at jeg virkelig kunde fristes til at antage, at min Geburtsdag er feil angivet, saa jeg dør paa den 34de.« (P. VIII¹, s. 49). Brøchner fortæller tilmed (s. 361), at han i den anledning lod daabsprotokollen efterse; og til broderen skrev han: »Baade Fader og jeg havde den Idee, at ingen af vor Familie skulde blive over 34 Aar. Hvorlidet jeg nemlig ellers var enig med Fader, saa havde vi i enkelte sære Ideer et væsentligt Berøringspunkt, og i saadanne Samtaler var Fader altid næsten begejstret for mig, fordi jeg med levende Phantasie kunde udmale og med dristig Consequents forfølge Ideen. Det var overhovedet besynderligt med Fader, at hvad han havde meest af var hvad man mindst tænkte paa, var Phantasie, rigtignok tungsindig Phantasie. Det 34de Aar skulde altsaa være Grændsen, og Fader skulde overleve os alle. Saaledes er det nu ikke skeet — jeg gaaer i mit 35te Aar.«¹)

Tanken om broderens død opstod under en alvorlig sygdom i 1835. Den 3. september blev han angrebet af tyfus. Efter en uges forløb opstod en hidsig feber, hvorunder han »leed meget baade paa Sjæl og Legeme«. Grundtvig var for at trøste to, tre gange under sygdommens »vildeste Rasen« hos ham, uden at hans »Sjæle-Angst dengang tillod en ordentlig Samtale«. Mod slutningen af maanedens var krisen imidlertid overstaet. 2. oktober var han saa vidt, at han igen kunde opsøge Grundtvig, men var dog endnu »fuldkommen forvirret, som overhovedet en uhyre Spænding og Angst og Forvirring i Forstand og Villie, skjøndt aftagende, varede den hele Maaned«. (P. C. K., s. 68 f).

Under de alvorlige forhold blev Søren knyttet nærmere til sin

melankolske fader. Allerede den 14. september skrev han: »Modgang sammenknytter ikke blot Msk.; men frembringer ogsaa hiin skønne inderlige Samleven, ligesom Vinterkulden danner Figurer paa Ruden som Solens Varme udslætter.« (P. I, s. 62). Noget ganske tilsvarende siger han i januar (s. 78); baade i oktober og december var fader og søn til alters, og der er en del optegnelser, der viser, at Søren ogsaa for en tid nærmede sig religionen. Men under alt dette fantaserede den gamle, og det viste sig umuligt at bringe ham bort fra de tanker, han havde faaet i hovedet. Efter forgæves forsøg skriver Søren:

»Det er vistnok ofte noget Sørgeligt og Deprimerende, naar man i Livet vil udrette noget ved sin Tale, og man dog tilsidst seer, at man Intet har udrettet; men at Vedkommende haardnakked vedbliver sin Anskuelse; men det er dog ogsaa paa den anden Side noget stort, at hiin anden og saaledes bestandig hver enkelt er en Verden for sig, har sit Allerhelligste, hvor ingen fremmed Haand kan trænge ind.«

»Det er underligt nok med Overtro. Man skulde vente, at den, der eengang havde seet, at hans sygelige Drømmerier ikke gik i Opfyldelse, nu tvertimod for Fremtiden skulde opgive dem; men tvertimod de faae mere Styrke, ligesom Spillelysten stiger hos den, der eengang har tabt i Lotteriet.« (P. I, s. 78).

Paa samme tid blev Søren igen optaget af begivenheder udenfor hjemmet. Efter sin tilbagevenden fra Gilleleje havde han taget del i studenterlivet. Den 7. november 1835 førte han Studenterforeningens protokol, efterat han samme dag havde været til Julie Kierkegaards bryllup med regimentskvartermester H. B. Thomsen. Den 14. talte Ostermann i foreningen, og 28. november havde saa Kierkegaard ordet. I januar 1836 kom de omtalte disputater, hvoraf P. C. Kierkegaards frembød særlig interesse. Afhandlingen var — om end med betænkeligheder — antaget 25. oktober, endnu før sygdommen var helt overstaaet, og handlingen, der foregik i regenskirken, varede den 29. januar fra klokken 10—14 og 16—21; der var ialt syv opponenter, og disputatsen forløb godt. I de følgende maa-

neder (18. februar—10. april) fremkom de fire artikler i Heibergs blad, og Kierkegaard kom ind i de højere litterære kredse. Om sommeren var han desuden optaget paa anden maade. Broderen var i juli paa besøg i Jylland, og faderen skrev til ham: »Jeg tænker Søren skriver dig til med samme Post. — Jeg har anmodet ham derom og viist ham Dit Brev, men han har saa travlt i disse Dage, da Examen i Borgerdydskolen i Dag begynder, og han der har noget at bestille.«¹⁾

Uden tvivl er det rigtigt, at Søren havde en del at bestille; men broderen vidste meget godt, at der ogsaa var andre ting, der optog ham, og det var — efter hans mening — ikke rosværdigt alt, hvad han bedrev. Søren følte da ogsaa selv, at tiden blev misbrugt. Det liv, han førte, gav for ringe aandeligt udbytte og mange tømmermænd. Det ser vi af samtidige bekendelser:

»Da jeg mærker, at mit Hoved begynder at gjøre sig udtilbeens. — Digteren maa nemlig have, hvad Nordboen ventede i Gimle, et Sviin, som han altid kan skjære af og som altid paa ny voxer ud.

Skyder sig en Kugle for Panden, snip snap Snude, saa er Historien ude, og tip tap Tønde, saa kan en Anden begynde.«

»Jeg kommer netop nu fra et Selskab, hvor jeg var Sjælen; Vittigheder strømmede ud af min Mund, alle loe, beundrede mig — men jeg gik, ja den Tankestreg bør være ligesaa lang som Jordbanens Radier — — — — — hen og vilde skyde mig selv.«

»Hvorvidt er det sandt, at jeg ikke maa lee af mine egne Vittigheder?«

»Vittighedens Allestedsnærværelse.« (April 1836).

»underlig Ængstelighed, hvor jeg efter at have drukket for meget, vaagnede om Morgenen, gik endelig i Opfyldelse.«

»Min Situation, da jeg laante Penge af Rask og Monrad kom.« (P. I, s. 92 f).

Af den slags sætninger fremgaar det tilstrækkelig tydeligt, at Kierkegaard var ude i et liv, der gav kvalfulde eftervirkninger. Han søgte oplivelse blandt lystige svende, hvor han stærkt kunde gøre

sig gældende ved det surrogat for vid, man betegner som vittighed. Det var netop paa den tid, han bl. a. kom sammen med Jørgen Jørgensen og brugte penge paa restauranter, saa han kom i gæld. Ind imellem fortsatte han sine studier af skønlitteratur og af de typer, der behandlede deri. Den 29. oktober 1836 underskrev han en forpligtelse til den 4. november at tilbagebetale 60 rdlr. til Sager, der senere gav ham henstand til 4. december, og 22. november fik han meddelelse fra senioratet om, at det resterende kontingent maatte indbetales senest den 5. december, da der ellers vilde blive nægtet ham adgang. Helt god var stilling altsaa ikke.

Broderen havde adskilligt andet at tænke paa. Da han efter sin udenlandsrejse havde været paa Laaland, havde bispens datter Eline Marie Boisen faaet en varig plads i hans sind, og nu, da han i januar 1836 havde opnaaet licentiatgraden, talte han med sin fader om, hvorvidt han kunde vente støtte ved indgaaelse i ægteskab. Han blev saa forlovet 5. juni, og 21. oktober blev han af pastor Waage viet i Holmens kirke. Til stede ved bryllupsfesten var bispinden Nanna Boisen (f. Nannestad), Lars og Frits Boisen, provst Boie Boisen, Anton Boisens lille datter Nanna, Christian og Ferdinand Lund med kone (f. Lund), grosserer J. Topp med kone (f. Nannestad), jomfru Rentzmann, den gamle Kierkegaard og Søren. De nygifte fik bolig paa 2. sal, og Søren flyttede ind i broderens værelse i stuen.

Selv om Søren en tid havde søgt at blive et bedre menneske, maatte der stærke midler til for at rive ham ud af det liv, han havde kastet sig ind i. Han erklærer sorgbetyngt den 13. juni 1836: »Omvendelse gaar langsomt. Man maae som Fr. Baader rigtigt bemærker, gaae den samme retrograde Vei, som man før gik frem.« (P. I, s. 96). Han kunde ikke løsrive sig fra vennerne. Han fik betænkeligheder, naar han overvejede det: »det er farligt at afsondre sig for meget, unddrage sig Selskabets Baand«; — — — »behøver Du ikke Samfundets Ledebaand, kan Du undvære den Understøttelse af en Gangkurv, som Dine Samtidige give Dig —«. (P. I, s. 97). — Han kom dermed ind paa den gamle tanke om at staae ene, om at isolere

sig. Reflektionerne over den enkeltes forhold til de mange dukkede stadig frem.

Sommeren og vinteren gik, og venskabet med Heiberg og Poul Møller kan ikke have fordærvet ham; men hans iver efter at gøre sig bemærket ved vittigheder og støjende adfærd blev ikke mindre. Saa skete der noget, som gjorde indtryk paa ham. Mens broderen nu syntes at leve i et lykkeligt ægteskab, fik Søren i maj 1837 trang til en kvindes fortrolighed. Naar lystigheden var gaaet for vidt, naar alle gode forsætter havde været glemt, og selvforagten dukkede frem, søgte han tilflugt paa Frederiksberg; men ogsaa her mødte han vanskeligheder:

»O Gud, men hvor let glemmer man ikke sligt Forsæt! Jeg har atter været vendt tilbage til Verden for dog endnu nogen Tid, afsat i mit eget Indre at herske der. O men hvad hjalp det Msk., at han vandt den ganske Verden; men tog Skade paa sin Sjæl. Ogsaa idag (d. 8 Mai) har jeg forsøgt at ville glemme mig selv, dog ikke ved støiende Larm det Surrogat hjælper ikke, men ved at gaae ud til Rørdam og tale med Bolette, og ved (om muligen) at faae Vittigheds-Djævelen til at blive hjemme, den Engel, der med det luende Glavind, som jeg har fortjent det, stiller sig mell. mig og ethvert uskyldigt Pige hjerte — da Du indhentede mig, o Gud hav Tak at Du (ikke) lod mig strax blive afsindig, — jeg har aldrig været saa angst derfor, hav Tak, at Du endnu engang bøiede Dit Øre til mig.«

»Idag igjen det samme Optrin — Jeg naaede dog ud til Rørdam — milde Gud, hvorfor skulde den Tilbøielighed netop nu vaagne — O hvor jeg føler, at jeg er ene — o Forbandelse over hiin hovmodige Tilfredshed med at staae alene — Alle ville nu foragte mig — O men Du min Gud slaae Du ikke Haanden af mig — lad mig leve og forbedre mig —«. (P. II, s. 46 f).

»Som en eenlig Gran, egoistisk afsluttet og rettet mod det Høiere, staaer jeg, kaster ingen Skygge, og ikkun Skovduen bygger sin Rede i mine Grene.

Søndagen den 9de Juli i Frederiksberg Have
efter et Besøg hos Rørdam.« (P. II, s. 227).

Rørdams boede i Smallegade paa Frederiksberg. Den gamle provst Thomas Schatt Rørdam var død i 1831, og enken levede nu sammen med sine voksne børn. Datteren Bolette (f. 1815) var forlovet med cand. theol. Peter Købke, der døde i 1839. Langt senere (1857) blev hun gift med hans svoger, pastor N. L. Feilberg, folkloristens fader. Sønnen Peter Rørdam kom meget i Kierkegaards hjem og hørte til Grundtvigs nærmeste venner. Det var derfor ikke saa mærkeligt, at brødrene kom hos Rørdams. Goldschmidt har i sine »Livs-Erindringer« (Bd. I, s. 214) fortalt, at han en dag mødte P. Rørdam, der havde været hans lærer, og fulgte ham saa til moderens hjem, hvor han for første gang traf den syv aar ældre Søren Kierkegaard: »han havde dengang en frisk Ansigtifarve, men var spinkel, med noget fremstaaende Skuldre; Øjnene kloge, livlige og overlegne med en Blanding af Godmodighed og Malice.«

Ogsaa Holger Rørdam (f. 1830) saa ham i sine drengenaar hos bedstemoderen: »Han gjorde da Indtryk paa mig ved sine ivrige og højrøstede Dispyter, ved sit stærkt opstaaende Haar og endelig, hvad der berørte mig mest, og just ikke behageligt, derved at han gjorde Spøg med min jyske Dialekt.«¹⁾

I de citerede stykker synes kun at være hentydet til Bolette Rørdam; men senere traf Kierkegaard ogsaa her den unge pige, Regine Olsen (f. 1822), der blev hans forlovede: »Jeg saae hende først hos Rørdams. Der saae jeg hende egentlig i den første Tid, da jeg ikke kom til Familien. (Bolette Rørdam har jeg i en vis Forstand noget Ansvar mod, ligesom jeg forresten ogsaa tidligere vistnok havde et Indtryk af hende, og maaskee ogsaa bibragte hende et saadant om end i al Uskyldighed, reent intellectuelt.)

Allerede før min Fader døde, var jeg besluttet paa hende. Han døde. Jeg læste til Examen. I al den Tid lod jeg hendes Tilværelse slynge sin ind i min.« (P. X⁵, s. 159).²⁾

Men trods kvindelig bistand var betingelserne for en forvandling endnu ikke til stede. Han fortsatte i det gamle spor, gik meget ud, brugte mange penge og ødslede med vittigheder. Den 14. juli 1837

skrev han: »Jeg har ogsaa forenet det Tragiske med det Comiske: Jeg siger Vittigheder, Folk leer — jeg græder.«

Den gæld, han havde stiftet, maatte nødvendigvis begynde at trykke, og det var sandsynligvis under følelsen af denne elendighed, at han samme dag talte om spidsborgerne: »de have aldrig følt den Hjemvee efter et ubekjendt, fjernt Noget, aldrig det Dybe, der ligger i slet Intet at være, at spadsere ud af Nørreport med 4 Sk. i Lommen og en tynd Rørstok i Haanden; de have ingen Ahnelse om den Livsankuelse (som jo en gnostisk Sect gjorde til sin): at lære Verden at kjende gennem Synd, — og dog sige de ogsaa: man maa rase ud i Ungdommen (»wer niemals hat ein Rausch gehabt, er ist kein braver Mann«); de have aldrig haft et Glimt af den Idee, der ligger til Grund herfor, naar man gennem den skjulte, hemmelighedsfulde, i sin hele Rædsel kun for Ahnelsen aabne Dør er trængt ind i hiint dunkle Sukkenes Rige, — naar man seer Forførelsens og Besnærelsens knuste Offre og Fristerens Kulde.« (P. II, s. 75 og 73).

Paa den tid, der her er tale om, var han helt overladt til sig selv. Den 1. juli 1837 var broderens hustru blevet syg, og efter tiltagende svaghed døde hun den 18. Efter begravelsen den 22. juli var Søren en tur i Hillerød, og da han igen var hjemme, sukkede han:

»Gud give jeg var Spillemand — et Bonde-Skovbal! — O Gud! det er dog den lykkeligste Classe Mennesker, Bønder og Bønderpiger. Men jeg savner i dette Øieblik Udtryk for alle mine Følelser. O, gid jeg, medens jeg var derude, havde havt En at meddele mig til — En af de Faa, til hvem jeg nu mere end nogensinde klamrer mig fast, og været fri for disse Spidsborgere og disse Cadetter, der ikke som mange Mennesker barnagtigt og godmodigt see det Skjæve, men som i Fornemhed oversee det Gode.« (P. II, s. 233).

Den nye ulykke, der havde ramt familien, gav anledning til mange overvejelser, deriblandt ogsaa en del af økonomisk art. Søren havde velsagtens laant smaabeløb af broderen, og nu, da stillingen blev klarlagt, kunde det ikke undgaas, at ogsaa hans forhold kom paa tale, og at det var højst pinligt for ham er naturligt. Broderens

skriver da ogsaa i begyndelsen af august: »Søren er i disse dage mere maaskee end nogensinde nedtrykt af Grublen, nærmest over sit Befindende, men som gjør ham ulykkelig, uduelig og er nær ved at gjøre ham afsindig. En Adspredelses-Reise, han foretog allerede Begravelsesdagen havde, efter de senere Dage at slutte, da det først blev ret galt, aldeles ikke gavnet.« (P. C. K., s. 90).

Efterat det var opklaret, hvor alvorligt det var fat med pengevæsnet, og faderen var gaaet med til en ordning, kvitterede Søren den 28. juli i en regnskabsbog for 20 rdlr. og tilføjede følgende bemærkning: »da jeg til forestaaende 1ste September 1837 udflytter af min Faders Huus og ophører at være Deeltager i hans Husholdning, har han lovet mig indtil videre 500 rd. aarlig til min Subsistents.« Den 14. januar kvitterede han for 20 rdlr. som sidste del af en gæld paa godt 1262 rdlr. (til konditor 235, tobakshandler 44, skrædder 280, boghandlere 381 rdlr., bogbindere, skomager, klædehandlere o. s. v.), som faderen siden 5. september 1837 havde afgjort for ham, og hertil føjede han ordene: »og saaledes har Fader hjulpet mig ud af den Forlegenhed, hvorfor jeg bevidner ham min Tak«.

Brøchner mener, at Kierkegaard nu boede Løvstræde mtr. nr. 128. Fra anden side ved vi, at P. E. Lind (nov. 1837—apr. 1838) logerede i Løvstræde mtr. nr. 129 (senere nr. 9), og paa Graabrødretorv boede Martensen, der havde taget licentiatgraden. Mens Lind underviste i Døtreskolen og ved Efterslægten, gav Kierkegaard timer i latin i Borgerdydskolens næstøverste klasse, og i november og december gik han til Martensens forelæsninger over indledning til spekulativ dogmatik.

Til de nærboende kan henregnes en del medlemmer af familien. I Store Kjøbmagergade (nu nr. 42, Messens hjørneste) boede den forretningsmæssigt tænkende svoger Christian Lund, der jo var silke- og klædehandler; og i Kjøbmagergade 45 M. A. Kierkegaard, og i hans hjem kom Søren ikke saa sjældent. Kierkegaard var en meget velhavende mand, der i 1867 efterlod en formue paa 295000 rdlr. En almindelig underholdning i hjemmet var kortspil (f. eks. Boston), der blev gennemført med stor alvor, men ikke behagede

P. C. Kierkegaard, hvorimod Søren meget godt kunde spille med, ligesom han ogsaa kunde være med i panteleg. »Unge« Kierkegaard — der nu var 60 aar — havde en tilbøjelighed til at skrive gyselige lejlighedsdigte, der tilmed var hans stolthed. Hans datter var den førnævnte Julie, gift Thomsen, og hans søn Hans Peter (f. 1815), der var krøbling, lam i den ene side, men meget opvakt. I huset boede desuden A. A. Kierkegaards enke med børn, der alle var ugifte. Blandt hendes sønner var Niels Christian Kierkegaard (f. 1806), hvis tegninger af Søren er velkendte. Den ene er dateret 15. januar 1838. Her boede desuden H a n s B r ø c h n e r, der var en slægtning af M. A. Kierkegaard, og han fortæller fra den tid: »Mit første Møde med S. K. falder i den allerførste Tid efter at jeg var bleven Student (1836). Jeg saa' ham da i min gamle Onkel, Gros-serer M. A. Kierkegaards Hus, i et Selskab, der blev gjort i Anled-ning af nuværende Biskop Kierkegaards Forlovelse (eller Bryllup?) med hans første Kone. Jeg saa' der S. K. uden at vide, hvem han var; der var kun blevet sagt mig, at han var Dr. K.'s Broder. Han talte kun meget lidt den Aften; forholdt sig vistnok væsentlig iagt-tagende. Jeg fik kun et bestemt Indtryk af hans Ydre, over hvilket jeg nærmest morede mig. Han var dengang 23 Aar gammel, havde noget Uregelmæssigt i sin hele Skikkelse og en mærkelig Koiffure. Hans Haar stod i en purret Kam næsten et Kvarter op over hans Pande, og han saae besynderlig forvildet ud derved. Jeg fik, uden at jeg véd hvorledes, den Forestilling, at han var Handelskommis — maaske fordi Familien var en Købmandsfamilie, — og jeg sup-plerede det under Indtrykket af hans aparte Ydre, straks til, at han maatte være i en Manufakturbutik. Jeg har siden tidt let hjær-telig over min Skarpsindighed.« (Br. s. 337).

Senere traf han ham ofte baade hos onklen og paa restaurant, hvor han forbavsedes over hans flotte vaner; og en enkelt gang var han med ham hjemme og saa hans usædvanlig store bibliotek.

Mens Kierkegaard boede i Løvstræde, gik han — som nævnt — i gang med sin første bog; men meget af tiden henfaldt han i mørke tanker. F. eks. skrev han 7. oktober 1837: »Hvor er det dog ræd-

somt naar al Historie forsvinder for en sygelig Grublen over sin egen jammerlige Historie!« Og han fortsatte den 3. november: »Der er dog Intet farligere for et Msk., Intet mere lammende end en vis isolerende Henstirren paa sig selv.« Religionen var ham ikke helt ude af tankerne; men et alvorligt forsæt havde han ikke. Den 8. december siger han: »Jeg tænker, at jeg, dersom jeg engang bliver en alvorlig Christen, vil skamme mig meest over, at jeg ikke er blevet det før, at jeg først haver villet forsøge alt Andet.« (P. II, s. 88, 93 og 98).

Hvor ofte han kom hjem, ved vi ikke; men han maa i hvert fald have besøgt faderen, naar han skulde have sine penge. Sandsynligvis var han ogsaa hjemme paa hans fødselsdag den 12. december, men fandt ham da i en ringe forfatning, idet han havde været ude for et uheld, hvorom der fortælles: »Den 10. om Aftenen faldt Fader paa Trappen og beskadigede sin Hofte, saa han maatte bringes til Sengs, dog var det egentl. Stød alt den næste Dag saaledes, at han kunde være oppe flere Timer i Rad og som sædvanlig paa sin Geburtsdag see Fremmede om Formiddagen og Chr. Lund med Børnene om Aftenen; men ikke desto mindre synes hans Befindende rystet, Appetiten er borte; han er mat og blødere end ellers.« (P. C. K., s. 92).

Det maa have været mærkeligt for Kierkegaard at komme som gæst paa Nytorv, men ikke mindre at være eneboer. Selskab maatte han have, og derfor søgte han ogsaa nu i teater og paa kafé. Paa saadanne steder livede han op. Han skriver f. eks. 30. december 1837: »Besynderligt nok, min Phantasie arbejder bedst, naar jeg sidder alene i en stor Forsamling, naar Støi og Larm giver den et Villies-Substrat til at holde fast paa sin Gjenstand, uden hine Omgivelser forbløder den sig i en udmattende Omfavnelser af en ubestemt Idee.« (P. II, s. 241).

Men livligt gik arbejdet ikke. Den 9. februar 1838 klagede han: »Naar der undertiden er en saadan Allarm i mit Hoved, at det er som om Craniet blev løftet op, og da er det ligesom, naar Nisserne

hæve et Bjerg lidt op og nu holde Bal og Lystighed derinde.« (P. II, s. 248).

Omtrent paa samme tid skrev broderen: »Søren bliver i den senere Tid mere og mere sygelig, holdningsløs, modfalden; og mine Samtaler med ham, hvortil jeg gjerne først maa søge ham, virke ikke kjendelig til nogen Forandring.« (P. C. K., s. 94).

Efter temmelig lang tids sløvhed blev han igen vakt til live ved Poul Møllers død i midten af marts. I april fortæller han, at han havde besøg af en lille gæst, nemlig Nicolines syvaarige søn Carl. Han sidder da og taler med ham og fortæller, at han vil flytte hen i nye værelser (P. II, s. 102), og 22. april siger han:

»Dersom Christus skal komme til at boe i mig, maae det gaae til efter Overskriften af Dagens Evangelium i Almanakken: Christus kommer ind ad lukkede Dørre.« (P. II, s. 253).

En rig udviklingstid synes vinteren i Løvstræde ikke at have været; men Kierkegaard fik efterhaanden forstaaelse af, hvad det vil sige at have et hjem, selv om forholdene der ikke var helt efter ønske.

Den 5. maj fyldte han 25 aar, og i en tid og i en familie, hvor man var ivrige almanakdyrkere, maa den begivenhed nødvendigvis have været højtideligholdt, og det er rimeligt at antage, at fader og søn ved den lejlighed havde en alvorlig samtale. Der skete i hvert fald en stærk tilnærmelse, og faderen tog kærligt imod ham. Han fik at føle, at den gamle mand med taalmodighed havde ventet paa sin søns tilbagekomst.

Senere skrev Søren Kierkegaard, idet han henviste til parablen om de to brødre:

»Det Mærkelige er: at just da han fik en forlorn Sø — da blev han ret for Alvor Fader,« — — »denne mærkelige Mand, han vilde just være Fader til den forlorne Sø, det er næsten som brød han sig ikke saa meget om at være Fader til den forlorne Søns Broder, det velartede Barn.« — — — »Sønnen vil ud i Verden, finder Faderens Huus for trangt. I en vis Forstand var det dog maaskee utaknemligt mod Faderen; men der høres ikke eet Ord. Tværtimod Faderen

har vel kjerligt saa gandske sat sig ind i Sønnen, at han har aldeles ikke tænkt paa sig selv.« (P. X², s. 236).

At sønnen med glæde tog mod faderens velkomst, ved vi, og at han samtidig søgte tilbage mod religionen, ved vi ogsaa. Den 19. maj udtalte han de kendte ord:

»Der gives en ubeskrivelig Glæde, der ligesaa uforklarligt gennemgløder os, som Apostelens Udbrud træder umotiveret frem: »Glæder Eder, og atter siger jeg: glæder Eder«. — Ikke en Glæde over Dette eller Hiint, men Sjælens fyldige Udraab »med Tung og Mund og al Hjertens Grund«: »jeg glæder mig ved min Glæde, af, i, med, hos, paa, ved, og med min Glæde« — et himmelsk Omqvæd, der ligesom pludselig afskjærer vor øvrige Sang; en Glæde, der ligesom et Vindpust kjøler og forfrisker, et Stød af den Passat, der blæser fra Mamrelund til de evige Boliger.

d. 19. Mai, Formidd. Kl. 10½.« (P. II, s. 106).

Hvilken oplevelse, der ligger bag disse sætninger, kan man ikke med sikkerhed fastslaa; men dels havde faderen mødt ham med kærlighed, dels var det foraar, og han tænkte paa hende. Formodentlig var der ogsaa til denne lykkefølelse knyttet en oplevelse af religiøs art; men det var nok ikke en følelse af overvældende sundhed, der greb ham. Et par dage efter skrev broderen nemlig: »P. Købke har havt et Tilbagefald og er meget svag. Søren ligesaa, men han begynder nu, Gud skee Lov, at komme ikke blot til enkelte Chrne f. Ex. Lindberg, men ogsaa Christendommen nærmere.« (P. C. K., s. 98).

Maaske kan det tydes i den retning, naar han citerer Ewald:

»Lige Slag
Dvæl ei længe
Seie Tag
Danske Dreng.« (P. II, s. 254).

Den 6. juli bemærkede han: »Fixe Ideer ere ligesom Krampe f. E. i Foden — det bedste Middel derimod er at træde derpaa.« (P. II,

s. 106). Samme dag var han til alters hos pastor Kolthoff. Men let var det ikke at vende tilbage. Han skrev da ogsaa dagen efter:

»Det varer dog længe inden man egentlig finder sig ind, bliver hjemme (veed, hvor enhver Ting har sin Plads) i den guddl. Oeconomie, man famler mellem en Mangfoldighed af Stemninger, veed end ikke, hvorledes man skal bede, Chrstus kommer ikke til nogen bestemt Configuration i os — man veed ikke, hvad Aandens Bistand vil sige etc.« (s. 258).

9. juli fortsætter han (s. 107):

»Hvor jeg takker Dig, Fader i Himlene, fordi Du har opbevaret her paa Jorden for en Tid som den nærværende, hvor jeg saa høilig kan behøve det, en jordisk Fader, der saa haaber jeg det, skal ved Din Hjælp have større Glæde af anden Gang at være min Fader end han har haft af første Gang at være det.«

»Jeg vil arbeide paa at komme i et langt inderligere Forhold til Chrstd.; thi hidtil har jeg paa en Maade staaende aldeles uden for den, kjæmpet for dens Sandhed; paa en reen udvortes Maade har jeg baaret Christi Kors saaledes som Simon fra Cyrene. (Luc. 23, 26).«

10. juli:

»Jeg haaber, det skal gaae mig med Hensyn til min Tilfredshed med mit Livsforhold h e r h j e m m e som en Mand, jeg engang har læst om, der ogsaa var kjed af det hjemme — og vilde ride bort derfra; da han var kommen et lille Stykke, snubler Hesten og han falder af, og idet han reiser sig, kommer han til at see sit Hjem, som nu forekom ham saa smukt, at han strax steeg til Hest, red hjem og blev hjemme. Naar man blot faaer det rette Vue derfor.« (S. 107, sml S. V. III, s. 234 f).

18. juli:

»Derpaa kjender man, at man er bleven Chrsten, han tager imod Een ligesom Rebekka: jeg vil ikke blot give Dig at drikke; men ogsaa dine Kameler.« (S. 258).

Disse optegnelser viser tydeligt, at Kierkegaard, efterat være flyttet hjem, var ved at falde til ro. I juli var broderen paa rundrejse

paa Sjælland, hvor han besøgte gamle venner, og i slutningen af maaneden var Søren i Hillerød. Her var det, han skrev det velkendte brev til E m i l B o e s e n:

»Kjære Emil!!

Du min Ven, den eneste, paa hvis Forbøn jeg udholdt den Verden, der i saa mange Maader forekom mig utaaelig; den eneste, der blev tilbage, da jeg lod Tvivl og Mistillid som et fremfarende Stormvejr bortskylle og tilintetgjøre alt Andet — mit A r a r a t, hvor staar det? Er det nu Vejr, mener Du, til at lande? Kan jeg nu forlade min Ark eller rettere: min slet bemandede Skude (der er kun een Mand ombord, og det er jeg selv, og som saadan kun svag og næsten at ligne med hin Matros i Gilleleie, der kun havde 1½ Arm og dog altid sejlede e n e) — min trofaste Stalbroder, som ikke har krympet Dig ved stundom at bøje Ryg for at afløse mig, naar mit Sind som min Ryg var fortrykket af som Atlas at bære paa den Verden, min egen Indbildning lod mig troe, jeg kunde bære, og en Hercules narrede mig til at paatage mig; den Verden, jeg nu seer nedstyrtet under mig, tilintetgjort for mig som jeg for den — min *σύζυγε* har Du udfoldet hele Din Højde, hele den Reisning, man bør have o v e r Verden, for hverken at forslæbe sig paa dens Kobberskillinger eller aldeles gaa glip af dens Herligheder — har Du vundet den Proportion ligeoverfor Verden, at Du kan jage saa at sige dit Hoved ind i Verden og see Dig om i den, saaledes som paa et Kobberstykke fremstilles et Menneskehoved i naturlig Størrelse, seende sig omkring i en Dands af Gnomer og Elverpiger? — Svar, jeg besværges Dig indenfor vort Venskabs Tryllekreds! Tal høit, »at jeg kan see Dig« . . . Disse og lignende Interjektionsskrivelser, Tak-Adresser og udæskende Petitioner har mit Hoved conciperet efter mit Hjertes Dictat under min Personligheds Segl; men jeg har endnu bestandig forgæves ventet paa den reglementerede Postbefordring ∴ den Stemningens Continuerlighed, uden hvilken de umuligen kunde komme Dig tilhænde og ved G o d h e d gaa videre — til Hjærtet nemlig.

For at imidlertid disse Breve til Dig, som Du er, — som Paulus siger: skrevne ikke med Pen og Blæk men indskrevne i Hjærtet (cfr. 2 Cor., 3, 2), — kunne blive noget Mere eller, om Du saa vil som jeg, noget Mindre; kort sagt, for at Tanken om Dig ikke skal vakle ustadig mellem en extatisk exacerberatio og en Sonnambüle, narkotisk Henslumren og en emolities cerebri: saa modtag disse Linier.

Hvor dog Alt har forandret sig siden den Tid, da jeg saa hyppigt besøgte Dig, siden den Tid, da alle de Omsætninger skete, hvis Frugter udgjøre et Depositum i vor Fiskus, et Mellemværende, vi vist med Glæde begge en god Tid endnu vil erindre; et M e l l e m v æ r e n d e, der kun adskiller i samme Grad, som det forener, et Mellemværende, der — som den rette Linie paa den fælleds Grundlinie — danner N a b o v i n k l e r med livlig Omskiftning af Vinklernes Størrelse. Verden har taget Meget fra mig, saare Meget, men endnu, Gud skee Lov, ikke mere, end den har givet. At den kan tage Mere, meget Mere, naar man ikke passer paa itide at indgaae i det Compagni, der endnu aldrig har haft Kasseangel og endnu aldrig er udeblevet til Terminen, det har jeg erfaret eminus (i Fægtning paa Afstand). — Kan Du huske, da jeg engang paa Dit Værelse sang med en besynderlig Ahnelse det Vers:

»Jeg har Dig seet i høie Keisersale,
Jeg deler tro Din Kummer og Din Nød«, —

og Du søgte at slaae det Hele hen i Spøg? Det blev kun altfor sandt. At Du er bleven mig tro, at Du endnu er min *συζυγος* og ikke er bleven *ἐτεροζυγων ἀπιστοίς*, det veed jeg, men at jeg er dethroniseret, en Exmonarch, det veed jeg ogsaa. — Thi kan vel nogen afsat Fyrste i strængere Forstand siges at være »uden Land« end et Menneske paa 25 Aar, der er uden Forhaabninger? Kan vel nogen fordreven Konge i absolutere Betydning føle sig frarøvet enhver Udsigt til igjen at faae Fodfæste i sit ved Erobringer forøgede A r v e r i g e end jeg? Eller kan nogen landsforviist Fyrste bitterere føle sine Undersaatters Troløshed end en stakkels Forfatter, der er

uden Læsere? Og hvad er vel mere urimeligt end en homme de lettres, der læser til en Embedsexamen? Og er ikke hele mit Liv saa forkvaklet, at der, hvis det ikke skeer netop quia absurdum est, umulig kan komme Mening i det, end sige, at jeg selv skulde kunne bringe Mening deri. — Jeg har taget Hoffmanns Werke med mig herud, og skjøndt jeg vel føler, hvor beslægtet jeg i mange Maader er med ham, saa er dog min Sorg over Verden og i Verden endnu ikke slaaet saa fortvivlet over i sin Modsætning, eller min Sorg efter Verden saa aldeles gaaet op i en hoffmannsk produktiv Realisation af det Ønske, at hele Verden sad paa Bloksbjerget, undfanget med en saadan Forbittrelse, at man selv tilbringer sin meste Tid sammesteds for at see, om ogsaa Verden behørig pines og plages der og tilsidst i tilintetgjørende Raseri føler sig selv alene i en Valts paa Liv og Død med Hexe og Trolde, piint af Tanken om, at det var dog ikke det rette Punkt, til derfra at rokke Verden, — thi det er dog vist og sandt, at hvor F saa det archimediske Punkt ligger, paa Bloksbjerg ligger det ikke! — Det, jeg behøver, er en Stemme, gjennemtrængende som et Lynceus Blik, forfærdende som Giganternes Suk, udholdende som en Naturlyd, af Omfang fra den dybeste Bas til de mest smeltende Brysttoner, moduleret fra den mest hellig-sagte Hvidsken til Raseriets ildsprudende Energi. Det er det, jeg behøver for at faa Luft, for at faa udtalt det, der ligger mig paa Sinde, for at faa Vredens og Sympathiens viscera rystede. Derfor skriver jeg til Dig, og jo mere jeg tænker paa vort Stikord: »En Kirke i det fjærne staar«, desto mere føler jeg ogsaa Sandheden af, hvad du engang bemærkede, at den var kommen betydelig nærmere, — men mere end Tilhører kan jeg dog for det første ikke blive. Min Tale egner sig ikke dertil, den er uomskaaren, uevangelisk, natlig-hæs som et Maageskrig, eller hendøende som Velsignelsen paa den Stummes Læber. Tal derfor Du!

d. 17. Juli.

Din forevig
S. K.

E. Sk. Den foregaaende Underskrift, der vel ikke har noget Op-sving, hvorved den kan fængsle Dig, men vel maaske en Simpelhed, hvorved den tækkes Dig, vil jeg bede Dig at læse først og derpaa igjen sidst og saaledes lade den danne et Slags Omqvæd, og saa see hele Brevet saa at sige indenfor denne Parenthes, hvis Tegn Du jo ikke behøver blot at lade dannes af en slet og ret krum Linie men af $\text{C} \text{D}$, en op- og nedadgaaende Maane, eller min Personligheds vice à vice, en Parenthes, hvori Du er i Sandhed optaget, og det haaber jeg Du ogsaa føler Dig hjemme i. —«¹)

Dette brev findes i Kierkegaards efterladte papirer, og er rimeligvis aldrig afsendt; men Boesen, der senere saa det, mente dog, at han kendte dets indhold. Det er sandsynligt, at et brev, der havde været simplere affattet, havde kunnet tækkes ham mere. De altfor kunstfærdige sætninger kan ikke have fremkaldt stærk følelse af hjærlighed, selv om der ikke i det skrevne savnes udtryk for hengivenhed.

Kierkegaard hentyder til, at vennerne har svigtet ham, kun ikke Boesen, som netop før afrejsen havde studeret manuskriptet til bogen om Andersen og vidste besked med, hvilke vanskeligheder udgivelsen havde mødt. Overhovedet kendte han naturligvis de genvordigheder og kvaler, der pinte vennen, vidste hvor forkvaklet hans tilværelse var; og han vidste ogsaa, at selv om Kierkegaard foreholdt Andersen, at geniet ikke behøvede at være kælebarn, saa følte Kierkegaard selv trang til venskab, trang til varme.

Da han i begyndelsen af august var kommen hjem, var faderen ikke i godt humør, men stærkt irriteret over vanskeligheder ved ejendommen, og han havde allerede gjort forberedelser til at sælge den. Helbredet var heller ikke godt; men (fortæller P. C. Kierkegaard):

»Imidlertid blev han igjen roligere. Jeg var Søndagen den 5. endeligen til Alters, og han var saavel samme Dag som om Mandagen, og især Mandag-Aften, da Søren spiste hos os saa vel, som nogen-sinde og meget oprømt, hvilket ikke var Tilfældet med mig, der, forat adsprede mig, efter Bordet gik ud til Hahns. Endnu om Mor-

genen den 7. havde han kaldt paa Jomfruen og senere drukket Caffé som fuldkommen vel, men ringede saa kort efter paany paa hende og klagede, at Alt løb rundt for ham.« Lægerne Nutzhorn og Dørge blev senere tilkaldt og gav nogle ordrer; men natten mellem den 8. og 9. sov han hen.

»Det var den 9de Klokker 2 om Morgenen, og jeg blev tilligemed Søren strax kaldt ned, men til ingen Nytte, da det alt var forbi. — Samme Dags Eftermiddag registrerede og forseglede Skifterettens Folk; og om Tirsdagen den 14 blev han begravet ved Siden af Maren, som han selv havde ønsket og blandt Andet ogsaa forklaret den gamle Graverkarl paa Assistentskirkegaarden. — Min Spænding under hans Sygdom var overvældende, og jeg maa takke Gud baade for hans og min Skyld, at han ikke blev liggende længere i den frygtelige Døds kamp, udenat vi kunde i mindste Maade forstaaes af ham eller gjøre Noget for ham; men især for den store Naade, hvormed han trøstede mig baade over Alt, hvormed jeg havde forsyndet mig imod ham, og over det, hvormed han saatiid selv havde været ængstet og ængstet mig, hans egen Sjels Tilstand. Jeg fik ikke, hvad jeg en Stund saare meget ønskede, en beroligende Yttring af ham selv, men en Fylde af Trøst og Beroligelse herovenfra, der fuldeligen erstattede det. Ogsaa var det saare trøsteligt, at han netop den 5 havde været i Kirke med mig, og, hvad der jo ogsaa havde været hans Længsel, seet mig gaae til Alters efter M.s Død, saavel som at han om Mandag-Aften, skjøndt han om Dagen havde skjendt paa Søren og afslaaet ham Noget, dog var saa vel tilfreds og enig med ham.« (P. C. K. 100 f).

EFTERTANKE OG EKSAMENSLÆSNING

Faderens død gjorde et stærkt indtryk paa Søren, og bedre blev det ikke derved, at broderen — som saa ofte før — var ude af ligevægt. Nogle dage senere fulgte de bevægede ord:

»Min Fader døde i Onsdags (d. 8.) Nat Kl: 2. Jeg havde saa inderlig ønsket, at han skulde have levet et Par Aar endnu, og jeg anseer hans Død for det sidste Offer, han bragte sin Kjærlighed til mig; thi han er ikke død fra mig, men død for mig, for at der om muligen endnu kan blive noget af mig. Af Alt hvad jeg har arvet efter ham er hans Minde hans forklarede Billede, forklaret ikke ved min Phantasies Digtninger (thi det behøver det ikke), men forklaret ved mange enkelte Træk, som jeg nu faaer Efterretning om — mig det dyrebareste og det jeg vil see at holde meest hemmeligt for Verden; thi jeg føler godt, at der i dette Øieblik kun er een (E. Boesen) jeg i Sandhed kan tale med om ham. Han var en »fuldtroe Ven«.« (P. II, s. 111).

Naar han siger, at faderen er død for ham, for at der kan blive noget ud af ham, maa det betragtes i sammenhæng med en udtalelse, som husekræmmeren havde fremsat, en udtalelse om, at sønnen aldrig blev til noget, medmindre ham kom til at staa paa egne ben. Brøchner fortæller da ogsaa, at den gamle engang sagde til sønnen: »det var egentlig en Lykke for Dig, om jeg var død; saa kunde Du maaske endnu blive til Noget; det bliver Du ikke, saa længe jeg lever.« (Br., s. 342). Kierkegaard var da ogsaa senere klar over, at det var faderens død, der reddede ham. Han siger f. eks.:

»Mit Liv er begyndt uden Umiddelbarhed, med et rædsomt Tung-sind, i den tidligste Barndom allerede forstyrret i dets dybeste

Grund, et Tungsind, der styrtede mig en Tid i Synd og Udsvævelser, og dog (menneskelig talt) næsten mere afsindig end skyldig. Saa standsede min Faders Død mig væsentligen. At hiin mit Væsens Grund-Elendighed kunde hæves, turde jeg ikke troe: saa greb jeg det Evige, saligt forvisset om, at Gud dog er Kjerlighed, om jeg

Regine Olsen.
Maleri ved Em. Bærentzen.

ogsaa hele mit Liv skulde lide saaledes; (ja) saligt forvisset derom.« (P. VIII¹, s. 297).

Allerede hermed er det sagt, at der ved faderens død skete en omvæltning i Kierkegaards liv. Men han siger ogsaa et andet sted: »Enhver Existents der ikke har en elsket Afdød til Hjælp bliver en ubetydelig eller en blot verdslig stor Existents.« (P. VIII¹, s. 143). Sibbern var ganske vist af en anden mening: »Da Fader var død, sagde Sibbern til mig: »Nu faaer De da aldrig theologisk Attestats«,

og saa fik jeg den netop; havde Fader vedblevet at leve, havde jeg aldrig faaet den.« (P. VI, s. 7). Til Brøchner fortalte Kierkegaard, at hans fader bestandig havde ønsket, at han skulde tage teologisk embedseksamen, og at de jævnlig havde diskuteret den sag. »Saa-længe Fader levede, kunde jeg imidlertid forsvare min Teori, at jeg ikke burde tage den, men da han var død, og jeg ogsaa maatte overtage hans p a r t e s i Debatten, saa kunde jeg ikke længere staa mig, og saa maatte jeg beslutte mig til at læse til Eksamen.« (Br., s. 341).

Naar han i den vanskelige overgangstid sluttede sig til den et aar ældre Emil Boesen, var det naturligt. Han havde kendt ham fra drengesaarene. Forældrene var renteskriver, justitsraad Johannes Boesen og Sophie Frederikke f. Hammerich. De boede i Philosophgangen (nu Vestervoldgade 89) og var medlemmer af Brødremenigheden. I sin barndom var Boesen svagelig, og efter en tid at have gaaet i skole maatte han undervises af broderen Carl Ulrich, der blev kandidat i 1823 og i 1827 præst i Djursland, og af fætteren (senere biskop i Sønderjylland) Ulrich S. Boesen, som i 1826 blev gift med hans søster Johanne. I sit 12. aar, da svagheden tiltog, kom han i huset hos pastor Dalhoff i Vissenbjerg paa Fyn, blev konfirmeret af farbroderen J. F. Boesen i Vigerslev (ogsaa paa Fyn), kom derefter hjem, blev atter undervist af den nævnte broder og fra 1827 af C. F. Balslev (senere biskop i Ribe), der i 1833 blev gift med hans søster Ulrikke. I 1829 førtes han frem til studentereksamen og fik da følgende vidnesbyrd:

»Hans Anlæg er gode, dog ikke udmærkede. Han mangler Færdighed i at udtrykke sig hurtigt og bestemt, hvorfor han ofte synes at vide mindre, end han virkelig veed. Heller ikke er hans Hukommelse saa troe, som man kunde ønske det. Men da han med en god Fatteevne forbinder stor Læselyst og utrættelig Flid, ere hans Kundskaber i det Hele gode, og jeg har grundet Haab om, at han fremdeles vil med Held vedblive at dyrke Videnskaberne.« — — —
»Hvad hans Character og Sæder angaaer, kan jeg ikke andet end give ham det allerbedste Vidnesbyrd. Han er en stille, beskeden

Yngling med de reneste Grundsætninger og den roesværdigste Opførsel.«

De to omtalte søstre var nære venner af Kierkegaards søstre, og den gamle hosekræmmer havde stor agtelse for justitsraaden. Det er derfor ganske selvfølgelig, at Søren fik tilknytning til familien og ofte besøgte Boesen i kvistværelset i Philosophgangen.

Om de aar fortæller Boesen i et brev til Barfod: »Den Tid han kom i mine Forældres Huus, kom han med Spøg og Ironie, altid dog kjærligt, og med megen Ærbødighed for de Gamle i Huset, og min Moder havde ham meget kjær; naar han kom op paa mit Kammer, blandedes Stemningerne, og han skjulte ikke, hvad der rørte sig i ham; jeg troer dog, at det dengang stærkest kom frem paa vore Spadseretoure udenfor Byen om Aftenen. Det var dog først senere det voxede frem i ham til Klarhed med hvad han selv vilde og formaaede, og dette skete vel især medens han skrev om Begrebet Ironie og derefter under hans Forlovelse.«

I 1834 blev Boesen teologisk kandidat og blev lærer ved det langgaardske institut paa Tuborg, hvor han underviste unge piger og afholdt gudstjeneste hver anden søn- og helligdag. Desuden blev han lærer ved v. Westens institut. I 1835 blev han indmeldt i selskabet Lyceum, hvor han var medlem indtil afrejsen til Horsens i 1850. I den tid talte han 25 gange, opponerede c. 65 gange — alt sammen paa latin —, mange gange var han dirigent og en tid protokolfører. Blandt vennerne kan nævnes Martin Hammerich, Monrad, Ferd. og Emil Fenger, Hall o. s. v.¹⁾

Den iver, hvormed han deltog i selskabets møder, viser os tydeligt, at han ikke var stille og tilbageholdende. Tværtimod var han en ivrig disputator, og det vil derfor være urigtigt at antage, at han i forholdet til Kierkegaard stadig var den lyttende og modtagende; i særdeleshed er der ikke anledning til at gaa ud fra en saadan antagelse, eftersom Boesen paa den tid, der er tale om, fordybede sig i filosofiske, sproglige og kirkehistoriske æmner. Der var uden tvivl et intellektuelt samspil mellem de to venner. Kierkegaard siger netop i 1837: »Hvad er Venskab uden intellectuell Vexelvirkning,

et Tilflugtssted for svage Sjæle der ikke kunne respirere i Intelligentsens Æther men kun i den animalske Uddunstning?« (P. II, s. 24).

Venskabet varede ved til Kierkegaards død. Boesen var hans for- trolige under og efter forlovelsen, og Boesen var hos ham paa hospi- talet kort før hans død. — Hvilke samtaler, de to venner havde ved den gamle Kierkegaards død, er det umuligt at udrede. Ud over den nævnte bemærkning ved vi kun, at Kierkegaard den 17. juli skrev det omtalte brev, den 20. juli sendte Boesen brev til Martin Hammerich, hvori han fortalte, at bogen om H. C. Andersen kunde ventes, og da bogen udkom 7. september, modtog Boesen et eksem- plar med paategningen: »Til min trofaste Ven E. Boesen.« Og nederst paa siden stod der det samme som i brevet (et citat efter Oehlschlägers »Ludlams Hule):

»Duet: »Dog Tiden kommer, Tiden gaar,
En Kirke i det Fjærne staar«. —«

Rimeligvis gav Kierkegaard udtryk for den anger, han følte, idet han ikke havde vist faderen tilstrækkeligt hensyn; og særlig havde han ikke sluttet sig saa uforbeholdent til kirken, som den gamle mand havde ønsket.

— At faderens død kom som en overraskelse til trods for den høje alder og den tiltagende svaghed fremgaar ikke blot af det, der tid- ligere er sagt om hans tro paa, at sønnerne skulde dø først, men det fremgaar ogsaa af den kendte optegnelse om jordrystelsen. Efterat Søren har antydet, at han 25 aar gammel passiarer med faderen, ligesom Cordelia med kong Lear (5. akt, 3. scene), saa kommer det store omslag:

»Da var det, at den store Jordrystelse indtraf, den frygtelige Om- væltning, der pludselig paanødte mig en ny ufeilbarlig Fortolknings- lov af samtlige Phænomener. Da anede jeg, at min Faders høie Alder ikke var en guddommelig Velsignelse men snarere en For- bandelse; og vor Families udmærkede Evner kun vare til for gjen- sidig at oprive hinanden; da følte jeg Dødens Stilhed tiltage om

mig, naar jeg i min Fader saae en Ulykkelig, der skulde overleve os alle, et Gravkors paa alle sine egne Forhaabningers Grav. En Skyld maatte hvile paa hele Familien, en Guds Straf maatte være over den; den skulde forsvinde, udstryges af Guds vældige Haand, udslettes som et mislykket Forsøg, og kun stundom fandt jeg lidt Lise i den Tanke, at min Fader havde faaet den tunge Pligt at skulle ved Religionens Trøst berolige os alle, berette os alle, saa at dog en bedre Verden skulde staae aaben for os, om vi end tabte Alt i denne, om end den Straf skulde ramme os, som Jøderne altid ønskede over deres Fjender: at vort Minde skulde aldeles være u d s l e t t e t, at man skulde ikke finde os.« (P. II, s. 269 f).

Det har voldt mange vanskeligheder at finde meningen i de her fremførte sætninger; men efterat P. C. Kierkegaards brev til professor Fr. Petersen er fremdraget dels af mig, dels af pastor Weltzer, synes sagen mere klar:

Jordrystelsen indtraadte ved faderens død. Det var ventet, efter alt hvad der var sket, at slægten skulde uddø. Faderen skulde under det indtryk, at forbandelsen hvilede over den, være den eneste tiloversblevne, der havde den sørgelige opgave at forberede sønnerne til det hinsidige. Men det gik anderledes, end man havde tænkt. Faderen døde, og sønnerne sad ene tilbage og ventede paa døden uden at have ham til at trøste. — 1)

Naar det har voldt saa store vanskeligheder at faa mening i stykket, hænger det sammen med, at Kierkegaard i det væsentlige taler om en tid, der gaar forud for faderens død, og ikke om selve rystelsen. At den opstod ved faderens død fremgaar imidlertid ikke blot af bispens redegørelse, men endnu stærkere af Kierkegaards egne notater, nemlig af følgende, som maa fremhæves med spærret skrift:

»Men min Faders Død var da ogsaa en frygtelig rystende Begivenhed for mig, hvorledes, har jeg aldrig talet til noget eneste Menneske om.« (P. IX, s. 39).

Den ældre antagelse: at »Jordrystelsen« indtraf før faderens død, maa altsaa afvises; men dermed er sagen dog ikke udtømmende

behandlet. Naar der tales om, at en forbandelse hvilede over slægten, da hentydes der utvivlsomt til mørke punkter i faderens liv. Der tænkes bl. a. paa den kendte oplevelse, han havde som dreng:

»Det forfærdelige med den Mand, der engang som lille Dreng, da han gik og vogtede Faar paa den jyske Hede, leed meget ondt, sultede og var forkommen, paa en Høi stod op og forbandede Gud — og den Mand var ikke istand til at glemme det, da han var 82 Aar gl.« (P. VII¹, s. 6).

At faderen stadig betragtede denne fortvivlede handling som en meget alvorlig synd, der maatte faa stærke eftervirkninger, er der ikke grund til at betvivle, og at faderens beretning gjorde et kraftigt indtryk paa sønnerne, ved vi ogsaa. H. P. Barfod fortæller nemlig, efterat han i 1865 havde fundet stykket:

»Da jeg viste Biskoppen dette Sted, brast han i Graad og sagde: »Det er min Faders Historie — og v o r med«, og fortalte saa de nærmere omstændigheder, jeg ikke her bør gjengive.«

De nærmere omstændigheder har han gjort rede for i en skrivelse, som findes i Kierkegaards papirer, og er i sin tid citeret af Ammundsen:

»I Februar eller Marts Maaned 1865 viste jeg Biskop K. dette lille Stykke, og det greb ham underligt. Han fortalte mig da følgende, der upaatvivlelig indeholder Nøglen til de mørke Gaader i den Kierkegaardske Slægts Liv. Den gamle M. P. K. — Hosekræmmeren altsaa — vogtede i sine Drengenaar Faar paa den jyske Hede og følte sig ikke sjelden grændseløs ulykkelig. Han led af Sult og Kulde, vechselvis udsat for Solens brændende Straaler, overladt til sig selv og Dyrene, ene og ulykkelig. I en saadan Stemning overmandedes Drengen (da han 1768 kom til Kjøbenhavn, 11—12 Aar gl., er Begivenheden jo sket f ø r den Tid) engang af sin forfærdelige Forladthed, og han stod op paa en Sten, der laa paa Heden, løftede Øjne og Røst mod Himmelen og »forbandede Gud Herren, der, hvis han var til, kunde nænne at lade et hjælpeløst, ulykkeligt Barn lide saadan uden at komme ham til Hjælp«. Men Erindringen om denne, Barnets Forbandelse forlod aldrig Drengens,

Mandens, Oldingens Sjæl — og da Guds Naade netop fra hint Øjeblik vældede Timelighedens Goder over ham, saa han, istedetfor at smage Guds Vrede, overøstes med Rigdom, vidunderligt begavede Børn, almindelig Agtelse — da greb Alvoren og Angsten hans Sjæl paa det dybeste. Gud var til og Gud var kommet ham til Hjælp, men han havde forbandet denne Gud — var det ikke Synden mod den Helligaand, som aldrig kunde finde Tilgivelse? Derfor ængstedes den Gamles Sjæl, derfor saa han i Aanden sine Børn overgivne til »den stille Fortvivlelse«, derfor læssede han i deres Barndoms Aar Kristendommens strenge Fordring paa deres Skuldre — derfor var han Anfægtelsernes og Sjælekampenes aarelange Bytte.«¹⁾

Den her omtalte forseelse kan meget vel have haft sin andel i, at der efter Kierkegaards mening hvilede en forbandelse over slægten. Men faderen havde endnu andre synder paa sin samvittighed, og her tænkes naturligvis paa hans seksuelle fejltrin. Som det før er antydet, var Kierkegaard selv resultat af et øjeblik ubesindighed, og hans ældste søster var blevet til udenfor reglen. Alene det kunde være pinligt at tænke paa; men endnu mere rystende maa det have været at erfare, hvordan faderen efterat have besvangret sin pige havde ladet hende underskrive en haandfæstning, som hverken var værdig for ham eller hende, en haandfæstning, hvori der ligesom truedes med skilsmisse paa særdeles slette betingelser for hende.

Denne ubehagelige sag maa i familien flere gange have været genstand for omtale. Næsten fyrretyve aar senere var Georg Brandes da heller ikke uvidende om den, selv om han ikke helt havde forstaaet sammenhængen. Det fremgaar af et brev fra 1876, hvori han forgæves spurgte Troels-Lund, hvad det var for en brøde i faderens liv, der hentydedes til i Kierkegaards dagbøger og værker:

»Brøchner, som mente at vide det sagde mig engang Noget derom, men jeg har glemt det. Jeg har en dunkel Erindring om, at det var Noget om den gl. Hosekræmmers Forhold til Kg.s Moder (hvem han mærkværdig nok aldrig med en Stavelse nævner), Noget der gik ud paa en forud for Ægteskabet gaaende illegitim Forbindelse

eller en Forurettelse af hende i pecuniær Henseende, men jeg kan ikke huske noget nøiagtigt derom, fordi det dengang ei interesserede mig.«¹⁾

Brøchner har aabenbart vidst rigtig besked, hvad man da heller ikke kan undres over, naar man kender hans nære forhold til familien. Hvad Brandes fik ud af sagen, er der ikke anledning til at omtale. Hovedsagen er den, at det paa Kierkegaard maa have gjort et stærkt indtryk at stifte nærmere bekendtskab med det nævnte misforhold, et forhold, som nu ogsaa blev samtaleæmne for uvedkommende.

Overhovedet maa det paa Kierkegaard have virket rystende, at faderens livsforhold blev gjort til genstand for almindelig drøftelse, og hans ejendele blev stillet til fremmedes beskuelse. Desuden var det hele jo kommen saa overraskende. Oldingens død var uventet. Kierkegaard skulde nu staa alene. Han angrede sit forhold til faderen, og han savnede den gangkurv, som han trods alle ubesindigheder og al trang til selvhævdelse havde været bundet af. Det indbo, han havde følt sig knyttet til under opvæksten, blev sorteret og derefter spredt. Foruden det almindelige inventar af møbler var der overflod af senge- og dækketøj, et ret stort lager af klæde og bomuldstøjer, varer, der rimeligvis var fra det omtalte konkursbo, talrige sølvgenstande, faderens ur med guldkapsel og endelig en blikdaase med 124 værdipapirer. — Der blev afholdt tre auktioner. Ved den første blev indboet solgt den 3. november, og ved den tredie, der blev afholdt 28. december, fik brødrene tilkendt ejendommen for 19000 rdlr.; 20. marts 1839 afsluttedes boet, og de fire arvinger fik hver sin andel udbetalt. Ialt var arven vurderet til 125341 rdlr., hvoraf Søren naturligvis fik en fjerdedel. Det var en stor sum at forvalte, og alene det var ham noget uvant og mærkeligt.²⁾

Den eneste pligt, der paahvilede de fire efterlevende var den: ved betaling af husleje og middagsmad (120 rdlr. aarlig) at støtte Mette Marie Kofoed (1765—1840), datter af værtshusholder paa Nørrebro Mads Larsen. Efterat hun i Kastrup havde tjent hos kromand Thyge

Nielsen Røyens enke, var hun (1788—91) gift med pottemagersvend Peder Almgreen i Taarnby, anden gang (1804—10) med smedevsvend Bendt Alberg i København og tredie gang (1814—40) med vægter Jens Peter Kofoed, der efter hendes død intet modtog. Hun boede fra 1790 Skt. Pedersstræde 160, hvori Kierkegaard i 1799 fik en betydelig andel.

Naturligvis blev der ved faderens død vist megen deltagelse fra slægt og venner, og Søren fik ogsaa venligheden at føle; men mest bemærkelsesværdigt er et brev, som Johan Hahn, der da var præst i Hyllested, sendte 18. august til P. C. Kierkegaard, et brev, hvori han bl. a. udtalte:

»Stakkels Søren! Kan ikke dette Slag nedslaae ham, vække ham fra sin Dvale — at han ikke mere søger efter Verdens Forfængelighed, men faaer Lyst og Kraft til at trægte efter det ene Fornødne og derved gjøre alle dem tilskamme, som maaskee just nu — allerhelst ville tvivle om hans Alvor og Oprigtighed, tvivle paa hans Stræben efter Fred og Forligelse med Gud. — Lad hans Salighedssag nu ret ligge Dig paa Hjerte — arbeid for ham og arbeid paa ham med Bøn og Formaning, at han maa blive din Broder i Aanden. — Lad ikke denne Leilighed gaae ubenyttet hen, men brug den efter Herrens Villie, at Du maa blive et Redskab i Guds Haand til hans Opvækkelse.« — — —

Det er muligt, at der var flere af den slags velmenende sjæle, der ikke kunde lade en passende lejlighed gaa ubenyttet hen; men Søren var ikke af den slags mennesker, der søgte hjælp udefra. Han maatte selv tumle med vanskelighederne.

Mens broderen i januar overtog faderens lejlighed, flyttede Søren til Kultorvet nr. 11 (mtr. nr. 132). Her boede han de to følgende aar sammen med den unge sønderjyske student Peter Hansen, der senere fik embede i Sønderjylland, derefter i Højslev og sidst i Kongerslev. I et brev af 7. november 1867 til P. C. Kierkegaard mindedes han dette samliv med »Vor kjære Nathanael« — — — »med hvem jeg engang (1839 og 40) boede i Huus sammen paa Kultorvet til megen Vækkelse for mig«. — Den tredie, der holdt til paa 1. sal,

var den noget ældre præstedatter Marie Caroline Brasen, der var lærerinde ved et pigeinstitut. I nærheden havde man Rasmus Nielsen (som nygift) i Rosengaarden, P. E. Lind paa Borchs kollegium og politifuldmægtig Jørgen Jørgensen paa Skidentorvet.

Det var nu Kierkegaards mening, at han vilde tage eksamen. De fleste af hans kammerater sad i embede, og øltapperens søn sad som rektor ved universitetet. Brøchner fortæller nærmere: »Han havde taget »Sin Brøchner« til Manuduktør, havde arbejdet sig gennem de tørreste Discipliner, gjort Ekcerpter af Kirkehistorien, lært »Pave-rækker« udenad o. desl. Hans Manuduktør var meget glad over ham. Kort efter at S. K. havde taget Eksamen, kom Peter Stilling (senere Dr. phil.) til Sin Brøchner og vilde manuduceres. Han ytrede, at han mente at kunne blive færdig paa halvandet Aar; »længere havde S. K. jo ikke læst«. »Ja vist« sagde gamle Br., der ikke ekcellerede i Høflighed, »bild Dem ikke det ind! med S. K. var det en anden Sag, han kunde Alting!« (Br., s. 341).

Den manuduktør, der her er tale om, er uden tvivl Hans Brøchner (1796—1843), en fætter til filosofens fader. Denne Brøchner, der havde eksamen med udmærkelse, boede paa den tid i Studiestræde 84, nu nr. 32, og var en meget søgt lærer for teologiske studenter.

Naar Kierkegaard tog saa stærkt fat, skyldtes det — som sagt — hans følelse af anger og forpligtelse overfor faderen. Men der var nok ogsaa en anden drivkraft til stede. Han havde forlængst truffet R e g i n e O l s e n, og hende havde han i tankerne, saa længe han læste til eksamen.

Den 2. februar 1839 nedskrev han da ogsaa ordene:

»Du mit Hjertes Herskerinde (»R e g i n a«), gjemt i mit Brysts dybeste Løndom, i min fyldigste Livstanke, der, hvor der er lige langt fra til Himlen og til Helvede, — ubekjendte Guddom! O kan jeg virkelig troe Digternes Fortællinger, at man, naar man første Gang seer den elskede Gjenstand, troer at have seet hende længe iforveien, at al Kjærlighed som al Erkjenden er Erindring, at ogsaa Kjærligheden hos det enkelte Individ har sine Prophetier, sine Ty-

per, sine Myther, sit Gamle Testamente. Overalt i ethvert Pigeansigt seer jeg Træk af Din Skjønhed, men jeg synes, at jeg maatte have alle Piger for af al deres Skjønhed ligesom at uddrage Din; at jeg maatte omskibe hele Jorden for at finde den Verdensdeel, jeg savner, og som dog mit hele Jægs dybeste Hemmelighed polarisk antyder; — og i næste Øieblik er Du mig saa nær, saa nærværende, saa mægtigt udfyldende min Aand, at jeg transfigureres for mig selv og føler, at her er godt at være.

Du Elskovs blinde Gud! Du, der seer i Løndom, vil Du give mig aabenbart? Skal jeg finde, hvad jeg søger, her i denne Verden, skal jeg opleve Conclusionen af alle mit Livs excentriske Præmisser, skal jeg slutte Dig i mine Arme, — eller:

lyder Ordren videre?

Er Du gaaet forud, Du min Længsel, vinker Du mig forklaret fra en anden Verden? O jeg vil kaste Alt fra mig for at blive iet nok til at følge Dig.« (P. II, s. 141).

Dette udbrud giver et stærkt indtryk af Kierkegaards sindstilstand. Man kan ikke være i tvivl om, at studierne var oplivede ved tanken om hende. Men derom findes ogsaa andre vidnesbyrd. Den 11. oktober 1838 skriver han bl. a.:

»Det er dog den interessanteste Tid Forliebelsens Periode, hvori man, efter (det ved) det første Trylleslag givne Totalindtryk, ved enhver Sammenkomst ethvert Øiekast (hvor hurtigt endogsaa Sjælen saa at sige skjuler sig bag Øielaaget) henter Noget hjem ligesom Fuglen der i sin Travlhed henter det ene Stykke efter det andet til sin Rede, og dog bestandig føler sig overvældet af den store Rigdom. —« (P. II, s. 119, sml. S. V I, s. 9).

Uden saadanne opmuntringer kan studiet ikke have været tilfredsstillende. I vinteren før faderens død gik han — som nævnt — til Martensens forelæsninger i dogmatik, i 1838, 1838—39 og 1839—40 til H. N. Clausens forelæsninger over de tre første evangelier og i vinteren 1839—40 til C. E. Scharlings forelæsninger over Pauli brev til Romerne. Desuden hørte han i 1838—39 Sibberns forelæs-

ninger i kristendomsfilosofi. — En væsentlig del af tiden maatte han dog tilbringe hjemme, og herom siger han den 10. maj 1839:

»Cornelius Nepos fortæller om en Feldtherre, der blev holdt inde-sluttet i en Fæstning med et betydeligt Cavallerie, at han, for at Hestene ikke skulde blive syge af den meget Stillestaaen, hver Dag lod dem pidske for paa den Maade at skaffe dem Motion — saaledes lever jeg som en Beleiret paa mit Værelse — jeg gider Ingen see, og hvert Øieblik frygter jeg for, at Fjenderne skulle forsøge en Storm 5: at Een skal komme og besøge mig; jeg gider ikke gaae ud; men for ikke at tage Skade af den megen Stillesidden — græder jeg mig træt. —« (P. II, s. 162, sml. S. V. I, s. 6).

Altfor højtideligt skal man dog ikke tage hans ord. Der kan ikke være tvivl om, at det var en drøj tid; men Henriette Lund kan dog berette (s. 106): »Alligevel fortsatte han tilsyneladende sin gamle Levevis; mødte i Kaféerne som sædvanlig, og spaserede ligesaa ivrig paa Gaderne; kun fra syv til elleve hver Aften modtog han ikke Besøg.«

Men naturligvis var han utaalmodig, og tre dage senere skrev han:

»Jeg kan dog ikke antage Andet end at det er Guds Villie, at jeg skal læse til Examen, og at det er ham behageligere at jeg gjør det end om jeg ved at fordybe mig i en ell. anden Grandskning virkelig kom til en ell. anden klarere Erkjendelse; thi Lydighed er ham kjærere end Vædderens Fedme. —« (S. 164).

21. maj fortsætter han:

»Jeg lever i denne Tid omtrent som en Brik i Schakspil maa være tilmode, naar Modspilleren siger: den Brik kan ikke røres — som en ørkesløs Tilskuer, da min Tid endnu ikke er kommen.« (S. 169).

Ogsaa i juli og august, da han sædvanligvis holdt ferie, tænkte han paa Eksamen:

»Jeg vil nu i et Aarstid, en Miils Vei i Tiden, styrte mig som Guadalquibir under Jorden; — jeg kommer nok frem igjen!« (S. 189).

Ind imellem havde han dog ogsaa andre ting at tænke paa, f. eks.

da Hertz havde udsendt »Stemninger og Tilstande«. Men arbejde med de mange ting, der havde hans interesse, var der dog ikke mulighed for:

»Ogsaa Eder mine lucida intervalla maa jeg give Afkald paa, og I mine Tanker, der sidder fangne i mit Hoved, Eder kan jeg ikke længer tillade en Spadseretour i Aftenkjølengen, men taber ikke Modet, lærer hverandre nøiere at kjende, omgaaes med hverandre, at engang imellem kan jeg vel nok liste mig til at titte ind til Eder — a revoir!

S. K.

forhenværende Dr Exstaticus« (s. 211).

Skønt han saaledes i lang tid sad begravet i en stabel aandløse lærebøger, fik han ind imellem lejlighed til at tænke over sit forhold til religionen. Den stærke afhængighedsfølelse, han allerede som dreng havde haft, hans anger efter faderens død, hans følelse af ensomhed, hans trang til fortrolighed og trøst, til en »fader«, en ven og en stærk fornemmelse af medmenneskers utilstrækkelighed til at tilfredsstille denne trang, drev ham tilbage til Kristendommen; og at han nu var moden til at fuldende sine studier, er der da ogsaa en del, der tyder paa. Den 30. oktober 1838 nedskrev han bl. a. følgende bøn:

»Fader i Himlen! til Dig vender vor Tanke sig. Dig søger den atter i denne Stund, ikke som med en vildfarende Vandrers ustadige Skridt, men med den hjemvante Fugls sikke Flugt; lad Du vor Tillid til Dig ikke være en flygtig Tanke, ikke et Øiebliks Indfald, ikke det jordiske Hjertes skuffende Beroligelser; lad Du vore Længsler efter Dit Rige, vore Forhaabninger efter Din Herlighed ikke være ufrugtbare Veer ikke som vandtomme Skyer, men af Hjertes Fylde hæve sig til Dig, og bønhørte som qvægende Dug læske vor Tunge, som Dit Himmel-Manna mætte os for stedse! —« (P. II, s. 123).

1. januar 1839:

»Herre berolige Du Bølgerne i dette Bryst, dæmp Stormene! Min

Sjæl vær stille, at det Gudd. kan virke i Dig! Min Sjæl vær stille, (at Gud kan hvile i Dig, at hans Fred kan overskygge Dig! Ja Fader i Himlene ofte nok have vi prøvet at Verden ikke kan give os Fred, lad os bemærke Forjettelsens Sandhed, at Din Fred kan al Verden ikke tage fra os. —)« (S. 133).

16. januar:

»Fader i Himlene! Vandre Du med os som Du vandrede med Jøderne fordum i de gl. Dage. O lad os ikke troe at være voxede fra Din Opdragelse, men lad os voxe til den, voxe under den, som den gode Sæd voxer i Taalmodighed. Lad os ikke glemme hvad Du haver gjort for os, og naar Din Hjælp vidunderlig har været tilrede, da lad os ikke søge den igjen som utaknemlige Skabninger fordi vi aade og bleve mætte. Lad Du os føle at vi uden Dig slet Intet formaaer, men lad os ikke føle det i feig Afmagt, men i kraftig Fortrøstning, i glad Forvisning om, at Du er mægtig i de Svage.« (S. 136).

20. januar 1839:

»Herrel! gjør Du vort Hjerte til Dit Tempel, hvori Du vil tage Bolig. Lad hver ureen Tanke, hver jordisk Begjær som Afguden Dagon hver Morgen findes sønderknust for Fødderne af Pagtens Ark, lær os at beherske Kjød og Blod, og lad det være det blodige Offer, saa at vi med Apostlen maa sige: jeg døer daglig.« (S. 138).

»Fader i Himlene! bortvend ikke længere Dit Aasyn fra mig, lad det paa ny lyse for mig, saa jeg maa vandre dine Veie, og ikke mere og mere forvilde mig langt bort fra Dig, hvor din Stemme ikke mere kunde naae mig, O! lad din Røst lyde for mig, høres af mig, om den end forfærdende maa indhente mig paa mine vildsomme Veie, hvor jeg som syg og besmittet i Aanden lever afsides og eensom, fjernt fra Samfund med Msker. Du Herre Jesus Chrstus Du der kom til Verden for at frelse det Fortabte, Du som forlod de 99 Faar for at opsøge det ene forvildede, opsøg Du mig paa mine Vildfarelsers Afveie, hvor jeg skjuler mig for Dig og for Msk., du den gode Hyrde lad mig høre din (milde) Røst, lad mig kjende den, lad mig følge den!« — — — (S. 200).

Disse bønner viser tilstrækkelig tydeligt, at Kierkegaard var inde paa den vej, hvor faderen havde ønsket at møde ham. De udgør en væsentlig del af de optegnelser, der er nedskrevet, mens han boede i byens udkant.

Henimod eksamenstid blev notaterne færre, og særlig klog bliver man heller ikke af broderens dagbog. Muligvis kan han dog have overværet Thorvaldsens hjemkomst den 17. september 1838 og nogle af højtidelighederne efter kongens død den 3. december 1839. Paa Kultorvet blev den offentliggjort ved ridende herolder, og derefter blev det kendte studentermøde afholdt paa Hotel d'Angleterre. Her var Kierkegaard i hvert fald til stede, eftersom han blev valgt til mødets præsident. (P. X¹, s. 33 og X³, s. 86). — En enkelt ting er desuden bemærkelsesværdig. Broderen var jo den 6. juli 1839 — til Sørenes overraskelse — fyldt 34 aar, og dagen efter (P. II, s. 181) skrev Søren om kirkens stilling til nyt ægteskab. Broderen blev ganske vist ikke forlovet før aaret efter; men det er muligt, at han allerede paa det daværende tidspunkt havde tanker i den retning, og det er naturligt, at Søren med interesse fulgte ethvert tegn paa det omraade.

Da studiet var fuldført, indsendte han ansøgning til fakultetet 2. juni 1840. Han forklarede heri, at han i sin tid var begyndt at studere teologi, men havde en tid følt sig draget af filosofien. Da den imidlertid ikke helt kunde tilfredsstille ham, var han vendt tilbage til sit gamle fag og ansøgte nu — ikke mindst for at opfylde et løfte til sin afdøde fader — om at maatte underkaste sig eksamen. Ansøgningen blev bevilget, og 3. juli fulgte eksaminationen, der blev foretaget af professorerne Scharling, Engelstoft og Hohlenberg. Den blev bestaaet med et smukt laudabilis, og dermed var en kedelig parentes afsluttet.

A A R E N E D E R E F T E R

Endnu havde Kierkegaard femten leveaar tilbage, og i den tid fremkom næsten alle hans værker; ja, de fleste blev tilmed skrevet, før han fyldte 34 aar. At saa stort et arbejde kunde udføres i den tid er ret ufatteligt, naar man tager i betragtning, hvor skrøbelig han var; men det er indlysende, at han ikke var uforberedt, da han tog fat, selv om en tid havde været brugt — delvis ogsaa misbrugt — til eksamenslæsning og lediggang.

En del af de tilbøjeligheder, der viste sig i hans barndom og ungdom kom stærkt til udfoldelse i de senere aar. Det gælder ikke mindst det tungsind, som tidligt gav sig til kende. Vi ser, at snart kæler han for det, snart ængstes han over dets styrke; og lidelsen faar en hovedplads i hans livsanskuelse. Kristendommen blev for ham lidelsens religion, ligesom den i almindelighed betyder fryd og lykke for den, der af naturen er optimist. Som regel er der nemlig en overensstemmelse mellem et menneskes religion og dets natu-rel. Guden karakteriseres, faar sit præg, gennem den, han er gud for.

Selv om et menneskes religion er afhængig af dets temperament, er de veje, den enkelte følger, dog ogsaa betinget af andre aarsager. For Kierkegaard betød tungsindet, at han baade blev drevet ind i en særegen form for religion og ind i en enestaaende produktivitet. Herom har vi en række meget tydelige udtalelser:

»O, hvilken Higen har der ikke været i min Sjæl, især i Ungdommens Dage, at jeg var Menneske som andre, for at nyde Livet. Men jeg var i frygtelige Lidelser sat udenfor det Almene-Menneskelige. Jeg er ikke i den Forstand een af disse dybe religieuse Naturer. Jeg er en fra tidligste Tid tvungen Mand.« (P. X³, s. 112).

»Det er visseligen (oprindeligen) ikke med min gode Villie, at jeg sidder saaledes og sysler med det Religieuse. Nei, fra tidlig Tid saaledes elendig, at jeg forstod at for mig var der ingen Hjælp og intet Tilhold at finde hos Menneskene, sat udenfor det menneske-

De kommer Esten. eller! — .Tj! Tj!

Møde med Søren Kierkegaard.
Tegning ved J. Th. Lundbye.¹⁾

lige Samfund, anviist mig selv, dagligt mindet om min Elendighed — ak i Ungdommens Dage, medens Blodet var varmt, og jeg saa gjerne vilde have været som de Andre, ak i Elskovens Dage, medens Hjertet bankede heftigt, og jeg saa gjerne vilde have været som de Andre — lærte jeg at holde mig til det Religieuse som eneste Trøst for mig.« (P. X³, s. 63).

»Kun naar jeg producerer befinder jeg mig vel. Da glemmer jeg alle Livets Ubegageligheder, alle Lidelser, da er jeg hos min Tanke

og lykkelig. Blot jeg et Par Dage lader det være, bliver jeg strax syg, overvældet, besværet, mit Hoved tungt og betynget.« (P. VII¹, s. 146).

»At producere var mit Liv. Et uhyre Tungvind, indre Lidelser af sympathetisk Art, Alt, Alt kunde jeg magte — naar jeg fik Lov at producere.« (P. X¹, s. 281).

Men tungvindet tvang ham ikke blot til indlevelse i religionen og til litterært arbejde. Tungvindet avlede nyt tungvind. Han maatte nødvendigvis komme ind paa den tanke, om det ikke var en sindslidelse, han skulde søge helbredelse for. Adskillige gange klager han: »jeg er tungvindig indtil Grændsen af Sindssvaghed.« (P. X², s. 48). I »Frygt og Bæven« (S. V. III, s. 171) er han inde paa det spørgsmaal; »I hvilket Forhold staaer Sindssvagheden til Genialiteten«; og paa flere andre maader tænker han over sagen. Han gik da ogsaa til læge et par gange, skønt det pinte ham at betro sig til nogen; men lægen kunde ikke give ham bedre raad end dette: at arbejde. Dog ved vi, at han desuden foreskrev ham visse diætetiske regler.

Tungvindet har naturligvis haft bestemte felter at kredse om, og han funderer over, om denne stadige roteren om det samme skulde betegnes som sygdom eller synd:

»Det er og bliver dog den tungeste Anfægtelse, naar et Msk. ikke veed om en Lidelses Grund er Sindssvaghed eller Synd.« (P. V, s. 22).

»Dersom mit Tungvind paa nogen Maade har vildledet mig, saa maa det være ved at det har bragt mig til som Skyld og Synd at ville opfatte hvad dog maaskee kun var ulykkelig Lidelse, Anfægtelse.« (P. IX, s. 278).

De to fænomener kan let forveksles; men »Forskjellen mellem Synd og Anfægtelse (thi Tilstanden i begge kan være skuffende liig) er at Syndens Fristelse er med Lyst, Anfægtelsen mod Lyst.« (P. VIII¹, s. 45).

Endnu tidligere havde han været inde paa den opfattelse, at selve tungvindet er en synd, idet den ikke blot kan være forbundet med

tvivl og oprørske tanker, men kan ogsaa dæmme op for et frugtbart aandsliv. Det er en tanke, han uden tvivl har faaet ved læsning af kirkefædrenes skrifter. Hans lærer baade ved Borgerdydskolen og ved Universitetet C. E. Scharling havde i 1835 udsendt en oversættelse af W. M. L. de Wettes »Lærebog i den christelige Sædelære« med talrige henvisninger til og citater fra de gamle moralister; og det er karakteristisk, at Kierkegaard her (paa side 139) fandt netop det, der havde betydning for ham. Her betegnes *acedia* (aandelig sløvhed, eller som Kierkegaard siger: »den stille Fortvivlelse«), hvortil *tristitia* (tungsindet) hører, som en af de syv hovedsynder. (P. II, s. 186). Denne ide, som nærmere kan have været udviklet i Scharlings forelæsninger i etik, findes bl. a. hos Gregor af Nyssa og Isidorus Hispalensis og kendes ogsaa fra adskillige andre, f. eks. Dante (»Inferno« VII, v. 121 f). Det er formodentlig den, der har sat sig fast i Kierkegaards hovede.

Hvordan tungsindet gav sig udslag, ved vi ikke saa nøje; men saa meget kan man sige, at fra barndommen og ungdommen var vanskeligheden væsentlig den, at han inderligt ønskede at kunne være som andre, at kunne deltage i deres glæder og selv opnaa sin part deraf. Men det kunde han ikke. Stadig følte han sig pint af modsætningen mellem ønske og ævne. Baade hans naturlige skrøbeligheder og hans opdragelse frembød hindringer. Senere, maa vi antage, kom der nye vanskeligheder til: Han kunde fremholde de kristelige idealer, men var ikke selv i stand til at realisere dem. Naar han gang paa gang udtalte: »Jeg er kun en Digter!« (sml. S. V. I, s. 23), maa vi opfatte det som udtryk for en alvorlig bekymring: »Som der i en Digers Sang gjenlyder et Suk fra hans egen ulykkelige Elskov, saaledes vil al min begejstrede Tale om Idealet af det at være en Christen, gjenlyde af det Suk: ak, jeg er det ikke, jeg er kun en christelig Digter og Tæinker.« (P. X¹, s. 194). Han følte sig som revisor, ikke som apostel.

Idealet satte han saa højt, at det var uopnaaeligt. Kristendom er ikke en religion for de mange. Den kan til nød være for mænd, men kan ikke være »Religion for Fruentimmer, høist paa anden Haand,

og for Børn umuligt«. (P. XI², s. 207 og 203). Han gaar saa vidt, at han siger, at »Christendommen er ikke till« Det er derfor ikke mærkeligt, at han kom i strid med kirkens øverste myndigheder.

Ogsaa hans brud med Mynster havde sit udspring i den opdragelse, han havde faaet, og i hans naturlige anlæg. Hans fader var en kritikløs beundrer af Mynster, men samtidig lærte han sønnen, at den kristnes liv er en lidelse. Faderen saa ikke, at heri laa en modsigelse, men sønnen saa det. Mynster var — efter Kierkegaards skøn — ikke en lidende personlighed, og det var ikke et lidelsens evangelium, han kundgjorde. Han mildnede dets krav:

»Som naar Børn lege — Forældrene eller en Foresat er tilstede for at passe paa, at det for Guds Skyld ikke bliver Alvor: saaledes med Mynster, med sin store Klogskab, styrende, passede nøie paa — det har været anstrengende nok for ham — at det for Guds i Himlens Skyld ikke blev til Alvor med Christendommen.« (P. XI¹, s. 66).

Kierkegaard foragedes, naar han saa kirkens tjenere, disse »costumerede Leie-Tienere«, disse »Gavtyve«, »Snylte-Dyr«, tale rørende og leve højt paa Kristi lidelse og død. Forlængst havde man glemmt, at det at være kristen er at afdø fra verden. Man havde gjort Kristendommen til en trøst, men den var en fordring (P. X², s. 149). Man havde gjort den til en lære, men den var en efterfølgelse.

Det var ikke et øjeblik indfald, der førte til hans angreb paa kirken. Kierkegaards forargelse havde længe været i gære; og naar han specielt gav udtryk derfor, da Martensen havde betegnet Mynster som et sandhedsvidne, da hænger det sammen med den omstændighed, at Kierkegaard forlængst havde slaaet fast, hvad han mente, naar han brugte ordet. Han havde gjort det allerede i fyrerne, og offentlig havde han i »To Taler ved Altergangen« (1851) sagt, at han ikke selv var et sandhedsvidne, men en egen art af digter og tænker (S. V. XII, s. 313, sml. P. IX, s. 378, X¹, s. 276 og X⁴, s. 22). Det nyttede ikke, at Martensen i »Berlingske Tidende« for 28. december 1854 bemærkede, at »et Sandhedsvidne ikke just er det samme som et Blodvidne«. Kierkegaard maatte blive ved sit.

Naar han i saa høj grad gjorde lidelsen til noget centralt i Kristen-

dommen, skyldes det, som man forstaar, ikke blot overlevering fra faderen, men ogsaa hans tiltagende legemlige svaghed. Ryggens deformitet og den skæve gang, som bl. a. Brøchner omtaler (s. 344), blev med Aarene mere paafaldende. Allerede i forlovelsestiden nævnes det, at han spyttede blod, og i de sidste Aar holdt han en temmelig stræng diæt for at afværge et maveonde, der vistnok havde pint ham fra tidlig tid (s. s. 202) og formodentlig var en væsentlig Aarsag til hans tungsind. Hans arbejde voldte ham store Vanskeligheder. Mens han skrev paa »Enten-Eller«, fortalte han i Maj 1841 til Emil Boesen: »min Aand svulmer og slaer formodentlig mit Legeme ihjel« — — — »Forresten er jeg som sagt svag, mine Been skjælte, det kniber i Knæerne osv.«. Naar han færdedes saa meget paa gaden, kan Aarsagen have været den, at han trængte til motion, men desuden, at han trængte til adspredelse og til drøftelse af de Problemer, han tumlede med. Dog nævner han ogsaa andre Motiver. Men helbredshensyn har dog nok været en ikke uvæsentlig Faktor.

Fra gaden var der mange, der kjendte ham. Han talte med hvem-somhelst, og man tør sige, at »der ikke er mange af Kjøbenhavns Notabiliteter, uden at K. har gaaet Arm i Arm med dem paa sine talrige Spadseretoure. Statsmænd, Skuespillere, Philosopher, Digtere, Gamle og Unge, kort sagt, de forskjelligste kunne rose sig af at have kjendt Søren Kierkegaard, om ikke Andet saa fra Mini, dengang han for sin svage Mave hver Aften spiste kogte Blommer der. Kun med saare Faa har han derimod deelt et fortroligere Venskabsforhold.«

»K. var nærvædet at ligne en Caricatur. Under den lavpullede, bredskyggede Hat saae man det store Hoved med det stærke sortebrune Haar, de blaae udtryksfulde Øine til en gulbleg Ansigtssfarve og indfaldne Kinder, med mange Rynker ned ad Kinderne omkring en Mund, der talede, om den end taug. Hovedet bar han jævnlig lidt til den ene Side. Ryggen var en Smule krum. Under Armen havde han Stokken eller Parapluien. Den brune Frakke var tæt og stramt knappet om det spinkle Legeme. De svage Been syntes kun usikkert at bære deres Byrde; men længe holdt de dog ud til at bære ham

fra Studerekamret ud i den frie Luft, hvor han tog sit »Menneskebad«.«

Hans stemme var svag, men smuk, »navnlig vil Ingen, som har hørt hans Prædiken, glemme den yderst svage, men forunderligt udtryksfulde Stemme. Aldrig har jeg hørt nogen Stemme, som i den Grad var i Stand til at modulere endog den fineste Nuance i Udtrykket.«

Saadan fortæller pastor Z a h l e i sin bog om Hamann og Søren Kierkegaard (1856, s. 9); men paa en helt anden maade har H e r t z beskrevet ham i studiebog N 155 f:

»I Weile R skildres Climac: efter Naturen: »af Middelhøide, med brede Skuldre og noget rund Ryg og tynd Underkrop, lidt bøiet under Gangen, tyndt, temmel langt Haar, blaae Øine, Stemmen oftere slaaende over i Discant el lidt pibende. Ligeledes noget Lattermildt, der pluds gik over til Alvorlighed. Der var noget Behageligt hos ham just ikke Noget, det const saa meget som snarere mange forskjell. Ting, ikke saa meget i det Dybe? som i det Brede, ell dog det Dybe behandlet bredt, men i alle Tilfælde noget Underholdende (Den gode Tid han gav sig.) Han sætter ell lægger sig magelig hen med et vist Velbefindende. — Det Sikke hos ham.«¹⁾

Det indtryk, Hertz havde, hidrører væsentlig fra Kierkegaards ungdom; derimod er et andet, som pastor F r a n t s W. T r o j e l har faaet, fra den sidste levetid. Det er præget af et dybtfølt kristeligt had:

»Du er dog en Tersites. Du har dette stolte, forfængelige, onskabsfulde Sind, denne sygelige Bevægelighed og dæmoniske Skarphed, hvorved denne Typus.« — — — »Hvilken Qval for en saadan Natur« — — — »at have tillige i legemlig Henseende noget for den raa Masse latterligt og væmmeligt og for Alle noget uskjønt og pudsigt. Naar du dertil var Gadephilosoph, sladrede med Enhver; tilsyneladende godmodig gjorde Grimacer, gik sidelænds og skød Ryg paa Østergade, saa nyttede det ikke, at du kun udpumpede for at haane, kun gik der for at mætte dig i Foragt.«

Man vil forstaa, hvor usømmelig denne karakteristik var, naar man læser om Tersites i Iliadens 2. sang, v. 216 f:

»Han var den grimme Mand i Hæren, som drog imod Troia, Krum var begge hans Ben, og stærkt paa det ene han halted, Ryggen var puklet, og Skuldrene ind imod Brystet sig bøjed, Spidst var hans Hoved for oven, og tyndt sad Uldhaaret paa det.«

Det kan være rigtigt nok, at Kierkegaards særegne sjæleliv i høj grad var betinget af hans legemlige svaghed, men ganske forfejlet er det at omtale ham som en ondskabsfuld person, som en Tersites. — Heldigvis var Kierkegaard død, nogle dage før skriftet udkom.

Vi har set, at hans skrøbelighed fremtvang helt andre tilbøjeligheder; og at det var naturligt, har man rigelig erfaring for, ikke blot gennem hans egne ord og gennem specialforskeres undersøgelser, men ogsaa gennem betragtninger af en række fremtrædende litterære personligheder. Af mænd med alvorlig rygs-kade kan nævnes Pope, Moses Mendelsohn, Lichtenberg, Hoffmann og Leopardi; og blandt dem, der paa anden maade havde legems- og skønhedsfejl, kan nævnes Byron, Schopenhauer, Kant, og vi kan vel ogsaa tage Sokrates med. Vi ser her en række satirikere, skeptikere, pessimister og kritiske tænkere. Man forstaa, at der er en vis sammenhæng mellem deres livsbetragtning og deres skrøbelighed. De legemlige defekter medfører ikke just ondsind, men tænk-somhed, bitterhed o. s. v., tendenser, der under forskellige forhold kan give sig til kende paa forskellig maade.¹⁾

Just frastødende virkede han kun paa faa. Det kan man bl. a. skønne deraf, at saa mange fulgte ham paa gaden. Han havde i høj grad et vindende væsen og et elskeligt sind; og plump var hans skikkelse paa ingen maade. Henriette Lund siger da ogsaa: »Hvorledes kan man ironisk udbryde: »Ret mange var ikke hans legemlige Fortrin«, naar man blot engang har talt med ham paa nært Hold, sét hans aandrige Ansigt og hele den fine Skikkelse?» (S. 25).

At han som yngre maa have virket tiltrækkende, derom vidner ogsaa hans forlovelse. Det vilde sikkert have været umuligt at vinde

Regine, hvis ikke hans ansigt, hans tale og hele hans væsen havde virket indtagende. Men forbindelsen med hende var af helt andre aarsager paa forhaand dømt til at mislykkes. Hun var vistnok fuldtud egnet til at blive genstand for en mands kærlighed, og han manglede ikke følelse for hendes kvindelige ynde. Han følte inderlig trang til at faa del i saadanne glæder, som andre kendte. Ønsket om det uopnaaelige tiltrak ham med overvældende styrke; men tungsindige tanker og dybsindige spekulationer fyldte hans sind saa stærkt, at der kun var en sideordnet plads til hende, maaske ikke engang det. Dertil kom saa den omtalte skrøbelighed. Rent legemligt kunde han vel kun i ringe grad gøre fyldest som ægtemand. Hans fantasi var ganske vist paa det omraade i høj grad levende; men meget mere end fantasi var det vistnok ikke. Levin siger om forhold, der har interesse i den forbindelse: »Alt hos ham var indvortes Rørelser. Hans Tale om et forvildet Ungdomsliv, om Ungdomssynder osv. kan kun referere sig til »Synd i Tanke«; thi om han end har gjort alting med, har det kun været for at prøve det, alle hans Forudsætninger tilintetgjør enhver Tanke om Udsævelser hos ham.«

Naar forlovelsen maatte hæves, kan vi derfor med overbevisning sige: Saadan maatte det gaa! Men den blev dog ikke blot en tragedie; den fik en værdifuld plads i hans liv. Han havde haabet at faa sin andel i livets glæder. Det lykkedes ikke; men ulykken gjorde ham til digter. Han siger det ofte selv, at der var dem, der »blev Genie, blev Helt, blev Digter ved den Piges Hjælp, de ikke fik«; men ved den pige, de fik, blev de ingen af delene. (P. V, s. 307 og S. V. VI, s. 70 f). Tanker af den art kan have gjort sit til, at han senere blev modstander af ægteskabet, der efter hans formening stred mod bibelens ord; og heri har vi en speciel bekræftelse af den erfaring, at et menneskes anskuelse for en stor del er bestemt af personlige forudsætninger.

— Kierkegaards svaghed kunde under andre omstændigheder have gjort ham til oprører paa anden maade, end han blev det. Han blev oprører mod gejstligheden, men ikke mod religionen. I politisk

henseende var han konservativ ligesom faderen. Ogsaa her kan det nok hænde, at den legemligt svage bliver oprører; men det normale er, at svagheden fører til konservatisme. Den svage søger beskyttelse i det bestaaende, saafremt det nye ikke forlængst har overbevist om sine fortrin. Den svage nærer frygt for de store omvæltninger og for de letbevægelige masser.

Naar Kierkegaard vendte sig imod mængden, havde det dog en særlig aarsag: I massen gemmer den enkelte sig; selvstændigheden, og dermed den enkeltes ansvar, gaar tabt. Derfor maatte han reagere mod masseformationer. Personligheden, det han kaldte »den Enkelte«, maatte blive et grundbegreb i hans tænkning, et grundbegreb, der dog har en historie, der rækker helt tilbage til den tid, da den unge tænker spurgte sig selv: Er det muligt for hver enkelt at staa ene? Og rækker frem til en senere tid, da den enkeltes ansvar blev mere bevidst:

»Mængde« — — — »er Usandheden, idet Mængde enten ganske giver Angerløshed og Ansvarsløshed, eller dog svækker Ansvarret for den Enkelte ved at gjøre det til en Brøkbestemmelse« — — — »hver Enkelt, der flygter ind i Mængde, og altsaa flyer det at være den Enkelte,« — — — »han bidrager sin Deel af Feighed til »Feigheden«, som er Mængde.« (S. V. XIII, s. 635 f).

Fra mængden ventede han sig ikke noget godt, og han fandt det afsindigt at bygge et lands politik paa flertallet og at lefle for det. Et lands politik maatte efter hans mening bygges op af faa kyndige mænd, som alene havde ansvaret. Naar alle skulde beskæftige sig med politik, vilde egoismen faa overhaand og vigtige livsomraader blive forsømt:

»I Danmark, og vel omtrent i hele Europa er Alt Politik, kun Politik Det der beskjeftiger, kun Politik Det man forstaaer sig paa; og det gjælder ikke blot om de fremtrædende politiske Ledere, men det gjælder virkelig om ell, idetmindste næsten om ethvert Msk. (i vor Tid), at han ganske kløgtigt forstaaer sig paa, hvorledes en Sag betjenes politisk. Hvorledes derimod en Sag betjenes religiøst, er der maaske i hele Samtiden ikke en eneste, der veed

Beskeed om, end jeg om, hvorledes man spiller L'hombre, kun at jeg ikke udgiver mig for at være L'hombre-Spiller, hvorimod jo Alle ere Chrstne.« (P. XI², s. 402).

»Politik er den under Kjerlighedens Skikkelse forklædte Egoisme, den frygteligste Egoisme, er Satan selv i Skikkelse af en Lysets Engel.« (P. X⁴, s. 51).

Demoralisationens organ er pressen: »her demoraliseres Menneskene, i den kortest mulige Tid efter den størst mulige Maalestok, til den billigst mulige Priis.« (P. X⁵, s. 145).

»Vee, Vee, Vee over Dag-Pressen! Kom Christus nu til Verden: saa sandt, jeg lever, han tog ikke Sigte paa Ypperstepræster o:s:v — men paa Journalisterne.« (P. X¹, s. 170, sml. XI², s. 95).

Der kan ikke være tvivl om, at man nu vilde betegne Kierkegaard som reaktionær, og det gælder ikke blot med hensyn til politik og med hensyn til hans betragtning af journalisternes virksomhed. Han var f. eks. ikke — som H. C. Andersen — begejstret for de tekniske fremskridt. Han betragtede jærnbaner som opsætsighed mod gud (P. XI², s. 113), og han troede ikke paa naturvidenskaben eller paa fremskridtet: »qualitativt forstaaet, vil Verden om 100,000 Aar absolut ikke være kommen eet eneste Skridt videre.« (P. VII¹, s. 129).

At Kierkegaard var konservativ betyder ikke, at han henfaldt til passivitet. Konservatisme kan nok betyde simpel dovenskab, dovenskab i tænkning og dovenskab i handling, ligesom reformiver kan tyde paa et rodløst og rastløst sind. Men Kierkegaards tankevirk-somhed var netop i høj grad levende. En del af forklaringen ligger derimod i den omstændighed, at hans tænkning var begrænset til bestemte omraader, hvad da ogsaa tilstrækkelig tydeligt fremgaar af hans produktion.

— Under forlovelsen arbejdede han med disputatsen: »*Om Begrebet Ironi med stædigt Hensyn til Sokrates*« (1841). Som det før er antydet, var det naturligt, at han valgte netop dette æmne. Helt fra barndomstiden havde han haft tilbøjelighed til satire; men da han fik kendskab til Sokrates, fik han forstaaelse af, at der er en

væsentlig forskel paa den primitive drengetilbøjelighed og den ironi, man lærer at kende gennem den græske filosof. Satiren, den vittige spot, gaar aabenlyst til værks overfor den, der skal angribes, men ironien kræver en forstilling. Sokrates taler, som om han er den uvidende, og derved bringer han mennesket til selv-tænkning. Det er forstaaeligt, at netop denne særegenhed vakte den unges interesse. Kierkegaard kendte jo selv forstillensens kunst; og det er rimeligt at antage, at han paa sine spadsereture ofte anvendte den sokratiske metode. Han fik imidlertid ogsaa øje for den ironi, som kendes fra de romantiske forfattere, og den afviger i dens forskellige former en del fra den gamle. Han nævner saaledes Schlegel, Tieck og Solger og har særlig opmærksomheden henvendt paa den førstnævnte. Hos ham er ironien en leg, som ikke er bundet af etiske eller andre normer. Kierkegaard siger, at ironikeren »lever alt for abstract, alt for metaphysisk og æsthetisk til at komme til det Moralske og Sædeliges Concretion« (S. V. XIII, s. 384). Dermed er allerede fastslaaet skellet mellem to livsbetragtninger.

Disputatsen fik da ogsaa afgørende betydning for den følgende produktion. Georg Brandes har allerede gjort opmærksom paa, at i redegørelsen for den romantiske ironi har vi grundlaget for første del af »Enten-Eller«, for beskrivelsen af det æstetiske stadium. De to arbejder er ganske vist af højst forskellig art, eftersom »Enten-Eller« ikke blot er teori; men der er i værket fremført en række illustrationer, der giver bogen dens særlige præg. Men ikke desmindre er forbindelsen mellem dem ganske tydelig. Det blev altsaa disputatsen, der blev den afgørende indledning til forfatterskabet. Emil Boesen siger jo ogsaa — som før nævnt — at gennembruddet fandt sted, medens han skrev paa dette arbejde og under forlovelsen.

Hovedæmnet i »Enten-Eller« er betragtninger over kærligheden, hvorigennem den menneskelige karakter giver sig til kende. Sandsynligvis tænker han her — ligesom da han skrev »Stadier paa Livets Vei«, hvor samtaleæmnet er elskov — paa Platons Symposion. Her er det givne tema Eros, der lovprises fra forskellig side, indtil endelig den berusede Alkibiades bryder ind og holder en beandtet tale

for Sokrates. Men til sit formaal har Kierkegaard benyttet et stort antal kilder af anden art. Det gælder Fr. Schlegels »Lucinde«, der ret omstændeligt var omtalt i disputatsen (S. V. XIII, s. 387 f), og det gælder mange af de værker, han havde hørt og set paa teatret, som Mozarts »Don Juan«, Scribes »Den første Kjærlighed« o. m. a., og til sin fremstilling benyttede han desuden et stort antal optegnelser fra tidligere tid. Selv siger han ganske vist: »Den er skreven, Rub og Stub, i 11 Maaneder. Kun i det Høieste en pagina (af Diapsalmata) har existeret.« (P. VII¹, s. 36). »Nogle troe, at »Enten-eller« er en Samling af løse Papirer, som jeg har haft liggende i Pulten. Bravo! — Den er forresten det Modsatte.« (P. IV, s. 85, sml. s. 87 og S. V. XIII, s. 561). Ikke desmindre har der foreligget et betydeligt materiale, da værket blev paabegyndt. En stor del af Diapsalmata er bygget paa optegnelser fra trediverne. Hvad der foreligger om Don Juan, Faust o. a. er gennemtænkt og tildels gennemarbejdet, før det indgik som led i en helhed o. s. v. Med hensyn til stadierne, grundtyperne i hans fremstilling, de, der repræsenterer modsatte livsanskuelser, da har vi allerede set, at de forlængst foresvævede ham; men de fik liv ved at sættes i forbindelse dels med hans egne oplevelser, dels med litterære skikkelser. Vi har erfaret, at assessor Wilhelm har en del af Kierkegaards egne barndomsoplevelser; men hans senere liv blev ikke som Kierkegaards; han blev derimod den juridiske embedsmand, som Kierkegaard havde ønsket at blive. Gaar vi over til Johannes Forførerer, da ser vi det mærkelige, at ogsaa han i nogen grad tør betragtes som Kierkegaards genganger, idet hans dagbog er digterens egen. Den er blot omskrevet saa meget, at den stillede ham selv i et uheldigt lys. Efter den mislykkede forlovelse taalte han ikke medlidenhed, men han taalte at blive betragtet som en slyngel, og han fremstillede sig selv saadan, baade for Regines skyld og for sin egen:

»»Forførerens Dagbog« er skrevet for hendes Skyld for at støde fra.«

»»Forførerens Dagbog« var vistnok beregnet paa at støde fra — og jeg veed nok hvad jeg gennemgik for Agonier i Anledning af

Udgivelsen, fordi min Tanke var som min Hensigt, at hidse alle Menneskers Forbittrelse mod mig, noget der rigtignok aldeles mislykkedes især hvad Publikum angaaer.« (P. X⁵, s. 165).'

Hensigten er ganske utvivlsom, og derfor er det ogsaa misvisende at udpege som model en skribent, som Kierkegaard senere fik øje paa, nemlig P. L. Møller.

Kierkegaards brug af sin egen forlovelseshistorie var et misbrug; men den kunde have været benyttet paa en anden maade, saa den kunde have fremkaldt helt andre følelser, og det erfarer vi da ogsaa gennem forfatterens optegnelser. Han skriver nemlig:

»Det Eneste, dette Værk mangler, er en Fortælling, som jeg begyndte paa, men lod udeblive, ligesom Aladdin lod et Vindue ufuldført. Den skulde hedde: »ulykkelig Kjærlighed«. Den skulde danne Modbilledet til Forføreren. Helten i den gjorde aldeles de samme Bevægelser som Forføreren, men Grunden dertil var Tung-sind. Han blev ikke ulykkelig fordi han ikke kunde faae den han elskede. Saadanne Helte ere under min Værdighed. Han havde Kræfter ligesom Forføreren, han var sikker nok paa at indtage hende. Han vandt hende. Saa længe Striden stod paa, mærkede han Intet; da hengav hun sig, han blev elsket med en ung Piges hele Sværmerie — da blev han ulykkelig, da vaagnede Tungsindet, da trak han sig tilbage, han kunde stride med hele Verden, ikke med sig selv. Hans Kjærlighed gjorde ham ubeskrivelig lykkelig i Momentet; saasart han tænkte paa Tiden, da fortvivlede han.« (P. IV, s. 86).

Figurene viser os, at der i Kierkegaards digtning er indlagt mere tænkning og mere selvreflektion end illustrationer fra omverdenen. Hvad han søgte, var typer svarende til stadierne, og dem udtænkte han selv og lod dem tale, som de maatte tale under givne forudsætninger. — I »*Stadier paa Livets Vei*« er personerne mere levende, men tydeligt nok er det ogsaa her tænkte typer, selv om der muligvis kan paavises enkelte træk, der kunde tyde paa et modelforhold. Kierkegaard karakteriserer selv sine skikkelser paa følgende maade: »Det unge Msk. (Tanke-Tung-sind); Constantin Const. (Forstands-

Forhærdelse). Victor Eremita (sympathetisk Ironi); Modehandleren (dæmonisk Fortvivlelse). Johannes (Fortabelse, en »mærket« Individualitet.)« (P. VI, s. 16). Saadan vilde ingen anden forfatter karakterisere personerne i sit eget værk.

Om selve titlen »Enten-Eller« har Kierkegaard udtalt sig i indledningen til værket (sml. P. IV, s. 216 f); men den havde en længere forhistorie, som maa søges andre steder. Udtrykket aut-aut blev i trediverne anvendt af filosofferne, f. eks. af Sibbern, Mynster, Heiberg og Martensen. Det findes bl. a. i Mynsters afhandling om Rationalisme og Supranaturalisme (1839), hvori han siger: »Aut-aut, man kan mediere mellem Modsætninger, men ikke mellem Modsigelser.« Han tænker her paa det hegelske baade-og, og noget tilsvarende tænker Kierkegaard paa; men han beskæftiger sig mindre med de logiske end med de eksistentielle modsætninger. Han udtrykker sit aut-aut i Hamlets ord: »At være eller ikke være det er spørgsmaalet.« (P. II, s. 173 f).¹⁾ — Naar han vælger titlen »Enten-Eller«, staar det altsaa i forbindelse med refleksioner fra trediverne. Udtrykket er forøvrigt anvendt et par gange i disputatsen (S. V. XIII, s. 188 f), hvor der siges om Sokrates, da han staar overfor døden, at han staar overfor et aut-aut.

— Her er ganske flygtigt antydet, at der i en række skrifter, særlig i »Enten-Eller«, afspejler sig en del af de oplevelser, tanker og tendenser, som hører trediverne til; men det er en given sag, at i adskillige værker, i særdeleshed hvor tankeindholdet er mere fremtrædende, der faar man i mindre grad fat paa saadanne haandgribelige ting, der svarer til dem, der her er fremhævet.

For læserne vil det være højst forskellige dele af Kierkegaards livsværk, der vil fange interessen. De færreste naar videre end til det rent biografiske. Men gennemgaar man produktionen, kan man desuden lade sig fange paa anden maade. Man kan med forkærlighed betragte de skønlitterære dele deraf. Man kan betragte de filosofiske, hvoraf de etiske kan synes mest bemærkelsesværdige, og man kan rette opmærksomheden mod de religiøse bestanddele.

Kierkegaard hævder selv — hvad der er ganske naturligt for ham

— at det religiøse er hovedsagen; men den mening vil ikke kunne tiltrædes af enhver læser. For mange vil f. eks. det etiske frembyde størst interesse, og for en stor del af disse mennesker staar det etiske uden forbindelse med det religiøse. Det er jo tilmed saadan, at selv for dem, der slet ikke vil erkende det, er etikken en rent human etik. Den er bygget paa samfølelse mellem mennesker og giver de viljesbestemte regler for et sundt samliv. — I særdeleshed er religionen uden afgørende betydning for moralen, eftersom troen paa et liv efter dette — trods alle talemaader — kun i ringe grad er levende. Den tanke har nemlig gjort sig stærkt gældende, at et liv uden mine sanseredskaber og meddelelsesmidler, uden mit orienteringscentrum og mine særegenheder og uden den verden, jeg kender og holder af, er ikke mit og kan ikke skønnes at have nogen-
somhelst betydning. Det hinsidige kan altsaa ikke tjene som lokke-
mad.

Den, der tænker saadan, kan vanskeligt føle et nært slægtskab med Kierkegaard, og endnu fjærnere fra ham staar den, der stiller sig helt afvisende overfor det religiøse. I den henseende er der jo sket store forandringer efter Kierkegaards tid. Ganske vist fandt han anledning til at sige, at Kristendommen ikke er til, og Heiberg udtalte, at »vi maa tilstaae os selv, at Religionen i vor Tid fordømte kun er de Udannedes Sag, medens den for de dannedes Verden hører til det Forbigangne«. ¹⁾ Men siden har endnu flere skilt sig ud fra kirken og Kristendommen, selv om visse formaliteter stadig holdes i live. Troen paa en djævel, som i hin tid var stærkt paa tale, er ude af verden. Dette mislykkede hankønsvæsen er efter lang og særdeles tro tjeneste afgaaet ved døden. Ogsaa englene er hensovet, og troen paa en gud er i stærk tilbagegang. Allerede Feuerbach — Kierkegaards samtidige — gjorde gældende, at al teologi er religiøs antropologi ²⁾ (sml. S. V. VII, s. 570); og efter ham har andre ført tanken videre og har hævdet, at guden er et fantasifoster af skikkelse og væsen som et overdimensionalt og idealiseret mandfolk, hvis fornemste opgave er den at tilfredsstille naive ønskedrømme, men iøvrigt er uden betydning for forstaaelse af tilværel-

sen. Guden er menneskeværk og holdes i live ved menneskers hjælp. — Samtidig har endnu andre øvet kritik af den skriftlige overlevering, idet de f. eks. har betegnet læren om Kristi fødsel, død og opstandelse som mytologiske rester, ligesom Kristusbilleder fra gammel tid blot er kopier eller efterligninger af antikkens gudebilleder, specielt af Apollofigurer.

Det er klart, at kritiske naturer af den art ikke tillægger religionen nogen stor livsværdi; de vil tværtimod — naar deres mening skal udtales groft — betegne den som en narresut. — Men for Kierkegaard blev stillingen en helt anden. Som det er paavist, havde han fra ungdomsaarene haft sine betænkeligheder, og mange gange havde han senere alvorlige anfægtelser. Fra ham selv har vi ordene:

»Tillige har jeg oprindeligen gjemt i mig en dyb Tvivl, saa dyb, som næppe nogen Samtidig her. Det var min Tanke at skjule den, i al Stilhed at see selv at komme paa det Rene derom, men aldrig at meddele hvad jeg maatte indsee kun vilde forstyrre, ængste, urolige.« (P. X², s. 148).

Men han fandt vejen til tro. Rigtignok stolede han ikke paa beviser. Beviser er pjank. (P. VII¹, s. 25 og 347):

»Det bedste Bevis paa Sjælens Udødelighed, at der er en Gud til o:s:v er egentlig det Indtryk man faaer deraf i sin Barndom, altsaa det Beviis, der til Forskjel fra hine mange lærde og høitrvædende kunde betegnes saaledes: det er ganske vist, thi det har Fader sagt mig.« (P. IX, s. 59).

Da tjeneren Anders Westergaard engang spurgte, om magisteren ikke kunde give ham et bevis for udødeligheden, da det efter hans mening kunde virke beroligende, fik han det svar, at paa saadanne omraader var alle lige uvidende. Man maatte vælge og tro det ene eller det andet.¹⁾

En del doktriner, som for andre er nødvendige bestanddele af religionen, var for ham kun løs tale og det historiske kun approksimationer, eftersom noget væsentligt i almindelighed var gaaet tabt. Saa meget var dog sikkert, at vi havde fjærnet os stærkt fra det oprindelige. De gamle vilde slet ikke have forstaaet nutidens Kristen-

dom med alle dens spidsfindigheder: »mangt et Catechismus Spørgsmaal vilde en Apostel ikke vide at svare paa.« (P. X¹, s. 255). — »Hav egregie til theologisk Attestats, vær ovenikjøbet den flinkeste blandt alle Egregiister, staae paa Høiden af Tidens Dannelse — og læs saa engang eet af hiine gamle theologiske Skrifter af en ordentlig Sjælesørger — og lær saa at væmmes ved al Din Viden, qua theologisk Viden — lær at væmmes ved dette gudelige Pølsesnak om Søndagen, dette Afhandlingspiat« — — — (P. VIII¹, s. 190).

Vor mest kendte filosof stillede sig afvisende overfor hele det kunstfærdige apparat, der udgør en væsentlig del af teologien. For ham var den religiøse hengivelse udtryk for et behov, en lidenskab, som ikke støttes paa eller afvises ved argumenter eller faar liv ved omfattende refleksioner. Af gode grunde kunde han ikke forkaste alle doktriner, alle filosofiske overvejelser og alle saakaldte historiske beretninger; og idet han paaberaabte sig bibelens Kristendom, kunde han heller ikke undvære en vidtdreven ordfetischisme, en egen forkærlighed for bestemte bibelbrokker. Men det faste grundlag for hans livsbetragtning var de indre bevæggrunde, subjektiviteten. Han maatte tro. Livet maatte for ham have et formaal ud over det nærværende. Det jordiske i al dets ufuldkommenhed var ikke nok. For ham maatte mangel paa tro være vidne om et afstumpet sjæleliv.

— Det maa have været vanskeligt at fastholde den mening, at ad tænkningens vej kommer man ikke til tro. Hele Kierkegaards liv havde været optaget af refleksioner, og dog maatte han give dem en underordnet plads. Den indre modsætning, der derved opstod, maa have fremkaldt en splittelse, som vi nu vanskeligt kan gøre os en forestilling om.

Udadtil fik hans stærke betoning af subjektiviteten betydelige virkninger. Den blev grundlaget for Rasmus Nielsens angreb paa Martensens dogmatik (1849), og dermed begyndte striden om tro og viden, en strid, der fik impulser fra højst forskellig side, f. eks. fra H. C. Ørstedes værk om »Aanden i Naturen« (1851). Denne strid er — trods relativ stilstand — ikke afsluttet. Vi staar her over-

for et afgørende enten-eller. Erkendelsens begrænsning maa indrømmes fra alle sider, og den vil stadig virke ikke blot som en stærk spore, men paa mange endog virke som noget ganske utaaeligt. Paa den anden side kan den subjektive opfattelse som et »komplement« tages til indtægt for enhver paastand, selv den mest taabelige. De to anskuelsesveje deler ganske naturligt menneskene i to hovedgrupper; og alt eftersom man slutter sig til den ene eller den anden, vil man vurdere Kierkegaard forskelligt.

Men skønt meningerne er delte, har det vist sig, at han stadig kan sætte sindene i bevægelse. Der findes tilmed — hvad han selv befrygtede — docenter i Kierkegaard. Der findes docenter med og docenter uden hans livssyn, med eller uden paradokset som nødhjælp.

TILFØJELSER

Som støtte for studiet er anvendt forskellige værker. Af grundlæggende betydning er

P. A. Heiberg: Søren Kierkegaard i Barndom og Ungdom (1895).

V. A m m u n d s e n: Søren Kierkegaards Ungdom (1912).

Men iøvrigt er litteraturen om Kierkegaard saa omfattende, at der maa henvises til allerede kendte oversigter, hvoraf den mest righoldige er

A a g e K a b e l l: Kierkegaardsstudiet i Norden (1948).

Af praktiske hensyn er benyttet en del forkortelser:

S. V. = Søren Kierkegaards Samlede Værker, 2. udg., bd. I—XV (1920—36).

P. C. K. = P. C. Kierkegaards dagbog (Kgl. bibliotek).

Br. = H. Brøchner: Erindringer om Søren Kierkegaard (Det nittende Aarhundrede, 1877, s. 337—74).

H. L. = Henriette Lund: Erindringer fra Hjemmet (1909).

H. P. B a r f o d s »Indledende Notiser« til Efterladte Papirer (1869) er anvendt: men citater efter de breve, han har samlet, er foretaget efter originalerne (Søren Kierkegaards arkiv D, pakke 5. — Kgl. bibliotek). Desuden er benyttet andre dele af Søren Kierkegaards, faderens og broderens arkiver (Kgl. bibliotek), og hertil kan føjes H e n r i k H e r t z' dag- og studiebøger (Kgl. bibliotek) og P. M u n t h e B r u n s dagbøger m. m. (Privateje).

Forlovelsen er kun i ringe grad omtalt. Her kan henvises til

R a p h a e l M e y e r: Kierkegaards Papirer. Forlovelsen (1904).

H j a l m a r H e l w e g: Søren Kierkegaard (1933), s. 385—92.

Side 9. ¹⁾ Historiske Meddelelser om Staden København, 1936, s. 163. ²⁾ *Physikalisk, oeconomisk og medicochirurgisk Bibliothek*, bd. 4 (1795), s. 1 ff. — Heraf fremgaar, at jordens bonitet var god i Sædding sogn. ³⁾ Gads danske Magasin 1940, s. 446 f.

Side 10. ¹⁾ Markedspas (Raadstuearkivet).

Side 11 ¹⁾ Højesterets protokol for aar 1788 A, nr. 3, s. 672 f (Rigsarkivet).

²⁾ Maanedlige Bekjendtgjørelser af alle Breve og Dokumenter — — 1790—1801 (1801). ³⁾ Kanonchalup litra D, nr. 2 »De seks Venner«. — H. D e g e n k o l v: Den danske Flaades Skibe (1906), s. 186.

Side 13. ¹⁾ Sjællandske aabne breve 1797, 21. april og indlæg 407. Supplikprotokol 8 N, nr. 2732 og 3444 og Magistratens resolutionsprotokol 1797, 17. marts og kopibog 1797 (A 151), nr. 478.

Side 14. ¹⁾ Hof- og Stadsrettens bopakke 1825 4/97 (skifte efter Birgitte Lund, fh. Faurholt, Landsarkivet). ²⁾ Efterladte Papirer I (1869), XXIX. ³⁾ Danske kancellis brevbog 1794, fol. 527, indlæg 902.

Side 15. ¹⁾ Se iøvrigt C h r. B r u n: Bibliotheca Danica, bd. 1 (1877), s. 864 f. — Fordøjelsesbesværligheder (obstruktion) synes at have været et almindeligt onde i familien. Det gælder ogsaa for Søren Kierkegaards vedkommende. I mange aar holdt han diæt; hans maaltider var nogenlunde efter professor O. L. Bangs forskrift i »Syge-Diætetik« (1840) og tør derfor ikke betegnes som udslag af ødselhed. Hans svaghed nævnes i breve fra Bang (hans læge) og fra cand. polyt. J. C. Barth. Naar han selv i »Synspunktet« (S. V. XIII, s. 598) siger, at »blot den mindste diætetiske Uforsigtighed, saa er jeg i Livsfare«, da tænker han bl. a. paa denne svaghed, og naturligvis er det ogsaa den, han tænker paa, naar han spøgende siger, at englener kan sagtens; de har ingen mave. — Kendt er ogsaa de vanskeligheder ved vandladningen, som omtales i sygejournalen. ²⁾ O. Nielsen: Meddelelser om Silke- Ulden og Lærredskræmmerlavet (1887), s. 159, 163 f, 182 f og 186.

Side 16. ¹⁾ Journal for 1. hovedfag, 22. sept. 1802, sag 1563, sml. kopibog for 1. hovedfag (Rigsarkivet). ²⁾ Efterladte Papirer I (1869), XXIX.

Side 17. ¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 1899—1901, s. 211.

Side 19. ¹⁾ Brev af $\frac{7}{11}$ 1869 fra Fr. Meidell, til Barfod.

Side 27. ¹⁾ Brev af $\frac{7}{11}$ 1869 fra Fr. Meidell til Barfod. ²⁾ Fr. Hammerich: Et Levnedsløb (1882), s. 58.

Side 28. ¹⁾ Søren Kierkegaards arkiv, D, pakke 1, læg 3. (Kgl. bibliotek).

Side 38. ¹⁾ Efterladte papirer (1869), s. XLI; sml. H o l g e r L u n d: Borgerdydsskolen i Kjøbenhavn 1787—1887 (1887).

Side 42. ¹⁾ De anvendte testimonier findes i Universitetets arkiv, nr. 1674 (Rigsarkivet).

Side 43. ¹⁾ Avertissements-Tidende, 1. sept. 1858.

Side 44. ¹⁾ Fr. Hammerich: Et Levnedsløb (1882), s. 59. ²⁾ Medd. ved afd. direktør J. Munthe-Brun; sml. E. Nystrøm: Peter Munthe Brun og Ane Munchs Slægt (1910), s. 2. — P. Munthe-Brun nævnes som politiassessor i S. V. XIII, s. 438.

Side 59. ¹⁾ P. Bojsen: Budstikkens Udgiver, Præsten F. E. Bojsens Liv og Levned (1883), s. 94.

Side 64. ¹⁾ Troels-Lund: Bakkehus og Solbjerg III (1922), s. 67.

Side 70. ¹⁾ Tilskueren 1900, s. 501 ff og V. A m m u n d s e n: Søren Kierkegaards Ungdom (1912), s. 56 ff. — P. C. Kierkegaard modtog brev fra Søren: 15. marts, 9. april 1829, 20. april og c. 12. juli 1830.

Side 72. ¹⁾ Breve til A. G. Rudelbach (Kgl. bibliotek); sml. C a r l W e l t z e r: Peter og Søren Kierkegaard I (1936), s. 28 ff.

Side 79. ¹⁾ H. Martensen: Af mit Levned I (1882), s. 78.

Side 82. ¹⁾ Thomas Selmer blev student i 1832, men døde 1836.

Side 83. ¹⁾ Vilh. Birkedal: Personlige Oplevelser I (1890), s. 84. ²⁾ Fr. Hammerich: Et Levnedsløb (1882), s. 309.

Side 86. ¹⁾ Ludvig Christian Müllers Eftermæle (1851), s. 49.

Side 87. ¹⁾ G. E. Lessing: Die Erziehung des Menschengeschlechts (1780).

Side 90. ¹⁾ I disputatsen omtaler Kierkegaard mange steder F. C. Baur's af-

handling: Das Christliche des Platonismus oder Sokrates und Christus (Zeitschrift für Theologie 1837, Heft 3, 1—154). Ogsaa Strauss nævnes deri.

Side 93. ¹⁾ En del Kierkegaardsporætter har vistnok meget ringe lighed, andre er uden tvivl falske. Her har gætteriet, ligesom indenfor en del af den øvrige Kierkegaardforskning, helt taget overhaand.

Side 98. ¹⁾ P. E. Linds papirer (Rigsarkivet), sml. Personalhistorisk Tidsskrift 1932, s. 153 f.

Side 101. ¹⁾ H. F. Rørdam: Peter Rørdam I (1891), s. 79.

Side 102. ¹⁾ Sml. Personalhistorisk Tidsskrift 1947, s. 3 og Morten Borup: Johan Ludvig Heiberg. Breve og Aktstykker II (1948), s. 257. ²⁾ Johanne Luise Heiberg: Et Liv gjenoplevet i Erindringen, bd. 4 (1944), s. 95.

Side 104. ¹⁾ Dansk Litteratur-Tidende, 1835.

Side 108. ¹⁾ Additamenta 274, 8° (Kgl. bibliotek).

Side 109. ¹⁾ Samme 315, 8° (Kgl. bibliotek). ²⁾ J. Himmelstrup: Sibbern (1934), s. 262 og 276. — Om familielivet i Sibberns hjem se f. eks. Helena Nyblom: Livsminder fra Danmark (1923), s. 44 f.

Side 110. ¹⁾ Ogsaa P. C. Kierkegaard kom nu og da hos Sibbern. Han fortæller f. eks. i febr. 1835: Prof. Sibbern som jeg efter over et Aars Forløb i denne Maaned igjen besøgte og spurgte om et Sted af Plato til Forholdet mellem Væren og Sandhed, tilbragte derpaa en heel Eftermiddag med mig, hvorved han lod til at være Læren om Sakramentordet mere gunstig end sidst. (P. C. K. 63). — (Forholdet mellem væren og sandhed drøftes i Kratylos).

Side 111. ¹⁾ Additamenta 274, 8°; sml. Maanedsskrift for Litteratur, bd. 19. ²⁾ Vilhelm Birkedal: En Livs-Førelse I (1863), s. 177 og II (1864), s. 333.

Side 112. ¹⁾ Sibbern som politiker, se P. IX, s. 283 f.

Side 114. ¹⁾ F. Brandt: Søren Kierkegaard og Mozarts Don Juan (Theoria, 1935, s. 83 ff.). ²⁾ H. C. Andersen: Samlede Skrifter, bd. 6 (1877), s. 232.

Side 119. ¹⁾ Brevveksling med Edvard og Henriette Collin I (1933), s. 201 f og V, s. 51 f. ²⁾ Breve til Hans Christian Andersen (1877), s. 527. ³⁾ Samme s. 202 f.

Side 123. ¹⁾ Breve til Hans Christian Andersen (1877), s. 293 f. ²⁾ Maigave fra Danmarks Digtere fra 1839, s. 24; sml. H. C. Andersen: Samlede Skrifter, bd. 12 (1879), s. 213.

Side 125. ¹⁾ Aagaard-Hammerichs arkiv (Rigsarkivet), se Carl Weltzer: Søren Kierkegaard karrikeret, kopieret og kanoniseret (Dansk teologisk Tidsskrift, 1948, s. 122).

Side 126. ¹⁾ Personalhistorisk Tidsskrift, 1947, s. 6; og Morten Borup: Johan Ludvig Heiberg, Breve og Aktstykker II (1948), s. 314. ²⁾ Samme, s. 206, 209 og 215.

Side 127. ¹⁾ Sml. H. C. Andersens Levnedsbog (1926), s. 124 og Dansk teologisk Tidsskrift, 1948, s. 123.

Side 128. ¹⁾ Sml. Hans Kyrrre: Henrik Hertz (1916), tillæg 9. ²⁾ En del af de fejtagelser, professor Brandt har gjort sig skyldig i, er omtalt i Personalhistorisk Tidsskrift, 1932, s. 198 ff.

Side 129. ¹⁾ Det var efter aftale med Collinerne, at H. C. Andersen fik Hertz som følgesvend paa udenlandsrejsen. Før den begyndte, blev Andersens fødselsdag fejret ved en sang af Edvard Collin, og heri hedder det (Collin 120, 4°):

»En Trøst det er: Herz reiser med,
 Hvad har saa Andersen at frygte,
 Her Hjertet er paa rette Sted,
 Og Herz er som en kritisk Lygte. —
 Før var ham Alt saa tomt, saa blot
 Hans Veemod maatte røre Stene.
 Herz har ham lært: »Det er ei godt,
 At Mennesket er ene.« —

Side 130. ¹⁾ Om P. L. Møller er det værd at bemærke, at hans urolige liv kan have haft en væsentlig årsag i legemlig sygdom. Allerede i 1831 var han anmeldt til studentereksamen, men paa grund af brystsyge maatte den udsættes et aar. ²⁾ Personalhistorisk Tidsskrift, 1932, s. 203.

Side 131. ¹⁾ Collin 24, 2° (Kgl. bibliotek).

Side 132. ¹⁾ H. C. Andersen: Samlede Skrifter, bd. 3 (1876), s. 38.

Side 134. ¹⁾ H. C. Andersen's Brevveksling med Henriette Hanck III, s. 239 (Anderseniana XI, 1943).

Side 135. ¹⁾ Anderseniana XII (1945), s. 376.

Side 136. ¹⁾ Personalhistorisk Tidsskrift 1947, s. 1 ff. ²⁾ W. Schorn: Da Voldene stod (1905), s. 184.

Side 137. ¹⁾ Ny kgl. Saml. 743, fol. (Kgl. bibl.). ²⁾ Dagbladet 1866, 7. juli.

Side 139. ¹⁾ Erik Bøgh: Viser I (1850), s. 1.

Side 143. ¹⁾ Carl Weltzer: Peter og Søren Kierkegaard I (1936), s. 40 f.

Side 145. ¹⁾ Carl Weltzer: Peter og Søren Kierkegaard I (1936), s. 56 og 64 f. ²⁾ H. Martensen: Af mit Levnet I (1882), s. 79.

Side 148. ¹⁾ Tilskueren 1900, s. 670.

Side 150. ¹⁾ Om Søren Kierkegaard som censor, se Illustreret Tidende, 1900, s. 394.

Side 153. ¹⁾ H. F. Rørdam: En gammel Præsteslægts Historie II (1878), s. 64.

²⁾ Hans Brix: Analyser og Problemer III (1936), s. 308 f.

Side 164. ¹⁾ Carl Koch: Søren Kierkegaard og Emil Boesen (1901), s. 45 ff.

Side 169. ¹⁾ Acta Lycei Havniensis (Kgl. bibl.).

Side 171. ¹⁾ Personalhistorisk Tidsskrift, 1935, s. 21 ff og Carl Weltzer: Peter og Søren Kierkegaard I (1936), s. 136 ff.

Stykket p. 4 ff i Første Bind af »Efterladte Papirer« antager Barfod rigtignok (se p. 3) for skrevet efter % 38, Fødselsdagen, før % 38, Faders Dødsdag, men véd, efter hans Ytringer til mig derom, kun den Grund derfor, som synes at kunne hentes af selve Indholdet. For mig, der tidlig fandt og særligen dvælede ved de tre smaa Ark med Guldsnit og deres smaa Orakel-Ord, og som nu igjen har taget disse Optegnelser i Overvejelse, staar Sagen salvo meliore iudicio, saaledes. Verset af Kong Lear er rimeligvis skrevet paa % eller strax efter. Den følgende prosaiske Udtalelse, — forøvrigt sin Form uagtet digterisk nok, — dog vel umiskjendelig under en ganske anden, stærkt rystet Stemning, ogsaa at spore deri, at han nok egenlig blander to »ufejlbarlige« Fortolkninger med hinanden, er derimod neppe samtidig, men tilføjet netop i Dagene efter Faders Død (i hvilke han ogsaa ellers var saa bevæget, — som det da hos Barfod esteds findes berørt, — at hans Dagbogs-Optegnelser om selve Dødsfaldet

forvirredes en 8 Dage derved). Læser man denne Udviklings første Passus med fornøden Opmærksomhed og lidt Kjendskab forøvrigt til Forfatteren, saa bemærker man snart, at den begynder som om den store Jordrystelse ganske nylig var indtruffet, medens p. 5 lin. 2 berører en Lise, der aabenbart allerede oftere og med Mellemlrum har gjestet ham, saa Ingen der kan tænke paa en endnu meget ny Forfærdelse.

Me j u d i c e er Sagens Sammenhæng den. Da et i det Hele trygt og tilfreds Familieliv i vort Hjem —, glandsfuldt næsten eller dog særlig oplivet for de Unge (Sørens og mit) Vedkommende ved, at vore Søstre levede i særdeles lykkeligt Ægteskab (med to Brødre Lund, begge døde i 1875), og at Hjemmet derved fik et Præg af Munterhed og Frejdighed, som ellers vore Forældres høje Alder og gammeldags jævne Levevis stundom lod os føle lidt Savn af, — da denne trygge Lykke afbrødes ved fire Dødsfald, netop saalangt fra hinanden, at vi ligesom stod ved Gravene af Vore i to Aar (ældste Søster $1\frac{1}{2}$ 32, Broder, Aaret før rejst til Amerika, $2\frac{1}{2}$ 33, Moder $3\frac{1}{4}$ 34, anden Søster $2\frac{1}{2}$ 34): saa maatte vel sagtens Huset, med gamle Fader og os to alene tilbage, faa et ganske modsat Præg, føleligst naturligvis for Søren, der da var omtrent tyveaarig, og hvis Anlæg til Tungsind var forbundet med et Anlæg til at forstaa og nyde det æsthetisk Skjønne, en højere aandrig Selskabelighed, Musik o. s. v., der langt overgik, hvad jeg har havt af den Art. Netop i Aarene 1832—35 var jeg imidlertid kommet over adskillige Anfægtelses-Tider og kommen en levende Tilegnelse af Kristendommen nærmere. Og da jeg i 1835—6, efter en heftig Typhus henimod Slutningen af 1835, tog Licentiatgraden, blev theolog. Manuduktør (istedetfor Lærer ved en Latinskole) og ægtede en Datter af afd. Biskop B o i s e n, gik der endnu et mildt Sollys op ogsaa over gamle Fader; og Søren, — der havde, som hans Skrifter nok ogsaa oftere ytre, særlig Begavelse til at være Onkel, — var vist ikke mindst berørt deraf. Men da saa min M a r i e døde $1\frac{1}{4}$ 1837 efter 10 Maaneders Ægteskab, og da jeg i lidenskabelig Sorg snarere forøgede min Faders Kummer efter saamange Rystelser, da s e j r e d e u d e n t v i l d e n mørke Betragtning hos Søren, der sagtens havde besøgt ham allerede i Tiden efter de fire Dødsfald, og som i Grunden er den eneste, den hele Passus virkelig udtaler, nemlig at Slægten skulde uddø og Fader overleve os alle (tiere ytrer han ogsaa andensteds sin Formodning om, at Ingen af os alle vilde naa synderlig længere end i Trediverne-Alderen), og at ingen af Sønerne — mine Søstre efterlode 8 Børn — skulde efterlade sig Børn, der kundre hindre Familie-N a v n e t s Uddøen. Sidst i 1837 var han saa ved at flytte fra Fader, vist ogsaa under Paa-virkning af det Tunge, der da hvilede over Stemningen hos begge os andre; og under $1\frac{1}{4}$ 38 betalte Fader en Gjæld for ham (se p. 194). Under disse Forhold var det udentvivil stærkere end nogensinde ellers vaagnet hos ham, at han vilde gjøre Fader, — der led meget over, at han ingen Embæds-Examen tog, og vel ansaa hans æsthetisk-philosophiske Studier og Omgang med Digtere o. s. v. for Dilettantvæsen og Tidsspilde, — den Glæde at tage theol. Examen og saaledes, siden han selv dog skulde dø ung, endnu være Noget for og med den F a d e r, der jo skulde berette ogsaa ham og begrave ogsaa ham. I denne S t e m n i n g s resignerende R o e r V e r s e t af K o n g L e a r kommet ham tilpas; som han og Kordelia, saaledes Fader og Søren, samtalende om Alt som Hedengangne. Saa kom trods Forudsætning og Forventning, netop da han havde

for at vorde Noget for Fader, hvem han vel vidste hvormeget han i nogle Aar var kommen til at bedrøve, *Faders Død*. Og da fik han den voldsomme Rystelse og den »ufejlbarlige« Forstaaelse, som NB i et helt langt Stykke var den samme som den tidligere, kun endmere skærpet (en Brøde i og en Dom over hele Slægten, ingen Fortsættelse i Tiden hernede), men som afvegeder i, at Fader, som det nu viste sig, ikke engang skulde berette os to og muligen se os dø i Saligheds Haab, men dø fra os uden opfyldt den Forhaabning om os, medens vi endnu skulde leve men aldrig faa Børn (jeg ikke — det forudsattes — allerede mit første Ægteskab havde været mod egen og Alles Forventning) han ingen, fordi (p. 5 lin. 10—11 som nu kommer med) han ikke havde det fjerde Buds Velsignelse.

Læser jeg derfor hin hele *Passus* ret, saa er, som Følge af Sørensen lidenskabelige Stemning, den sidste Forstaaelse, — der jo ellers i *Alt* er ens med den foregaaende, kun at Brøden og Forbandelsen nu ikke skal medføre, at Fader staar som Gravkors paa vor Grav, men vi to Overlevende som tørre Grene paa hans Grav, — slet ikke udtalt i første *Passus* og den kommer, trods Tilløbet, han tager til den med det første »Da« og »Jordrystelsen«, først til, vel ikke at udtales, men at antydes p. 5 lin. 10 ff. Nær har han været ved at udtale den p. 4 lin. 4 fra neden, hvor han føler »Dødens Stilheds tiltage om mig (sig), naa r« : den Døds-Stilheds tiltage om mig, som jeg (han) havde mærket Tilnærmelsen af, naar jeg saa Fader som Gravkorset paa Sines Grave, men dog trøstedes ved, at Fader blev deres Skriftefader, idet de reves bort

At den her antydede Forklaring over Stykket p. 4 ff blandt Andet ogsaa lader sig understøtte ved den Bemærkning, at Søren sikkert fra først af kun har villet give et Vers ved % 38, sin Myndigheds Dag, ligesom Versene over Barndom og Ungdom, ses let. Være den imidlertid urigtig eller dog af mig ikke tilstrækkelig begrundet, saa synes i ethvert Tilfælde dog klart nok, 1) at Fader ikke i de sidste Maaneder af sit Liv kan have meddelt Søren en Forbrydelse som det, der trykkede ham, siden Søren tit nok klager over, at han næsten som Barn blev Medvider i, hvad der trykkede Oldingen og maatte tilintetgjøre Barnligheden hos Barnet, og 2) at S., en saadan Meddelelse forudsat, ikke kunde talt om, at »ahne« en Skyld, en Straf o. dsl.«

Side 173. ¹⁾ V. A m m u n d s e n: Søren Kierkegaards Ungdom (1912), s. 5.

Side 174. ¹⁾ Georg og Edv. Brandes Brevveksling I (1939), s. 373. ²⁾ Hof- og Stadsret. Ex. test. boer ¹⁵/₆ (1844).

Side 183. ¹⁾ I den ny udgave af K a r l M a d s e n s værk om J. Th. Lundbye (1949), s. 263 anføres det, at de to personer, som møder Kierkegaard, er Goldschmidt og P. L. Møller. Det er højst usandsynligt. Særlig maa det betegnes som udelukket, at den lyse mand ved stumpnæsen er Goldschmidt.

Side 189. ¹⁾ H. W ü r t z: *Das Seelenleben des Krüppels* (1921) og *Sieghafte Lebenskämpfer* (1919). — Würtz sammenfatter sine betragtninger, der dog ikke er fyldestgørende, i faa sentenser: »Krüppeltum schafft Willenstrotz, Willenstrotz erstarrt zum Dämonismus, der Dämonismus wird Weltanschauung, Weltanschauung wird schliesslich Lebensstimmung, Verdrängnisauflage oder Kunst.« Kierkegaard var vel, hvad han kalder Andeutungskrüppel (halvkrøbling, krumrygget eller rygskæv).

Side 196. ¹⁾ F. C. Sibbern: Bemærkninger og Undersøgelser, formentlig
betræffende Hegels Philosophie (1838); J. L. Heiberg: Om Contradictions
og Exclusions-Principet; H. Martensen: Rationalisme, Supranaturalisme og
principium exclusi medii. (De to sidste afhandlinger i Tidsskrift for Litteratur
og Kritik, 1839); endvidere Victor K u h r: Modsigelsens Grundsætning (1915).

Side 197. ¹⁾ J. L. Heiberg: Om Philosophiens Betydning (1833). ²⁾ L.
F e u e r b a c h: Das Wesen des Christenthums (1841).

Side 198. ¹⁾ Brev af 12. sept. 1869 fra F. S c h i ø d t e til Barfod.

REGISTER

Abrahams, N. C. L. 35. Adler, Ad. 20,35. Adler, P. 132. Agerskov, Christen 11, 14, 15, 23, 30, 62, 63, 145. Agerskov, C. T. 94. Alberg, Bendt, 175. Algreen Ussing 95, 98. Almgreen, Peder 175. Ammundsen, V. 37, 65, 77, 172, 201, 202, 206. Andersen, H. C. 99, 105, 106, 114, 117, 118 ff, 129, 130, 131, 134, 135, 139, 164, 170, 192, 203, 204. Anger, Edv. 35, 73. Aristoteles 102, 108. Asp, N. P. 68.

Baader, Fr. 151. Balle, N. E. 31. Balsgaard, C. 25. Balslev, C. F. 168. Balslev, Ulrikke f. Boesen 168. Bang, Cl. 67, Bang O. L. 202. Barfod, H. P. 110, 169, 172, 201, 202, 204, 207. Barth, J. C. 202. Baur, Ferd. Chr. 89, 203. Bentzien, V. B. 67. Bergenhammer, J. 68. Bering, Wittus 12. Bernhard, Carl 121, 128. Bindesbøll, S. C. W. 38, 40, 41, 42, 69. Birkedal, Vilh. 83, 111, 202, 203. Blicher, St. St. 121. Boesen, Carl Ulrich 168. Boesen, Emil 70, 102, 103, 117, 125 f, 161 ff, 166, 168 ff, 187, 193, 204. Boesen, Johanne f. Boesen 168 f. Boesen, Jhs. 17, 18, 27, 145, 168 f. Boesen, J. F. 168. Boesen, Sophie Fr. f. Hammerich 168. Boesen, Ulrich S. 168 f. Boisen, Boie 151. Boisen, Carl 143. Boisen, Fritz 143, 151,, 202. Boisen Lars 143, 144, 151. Boisen, Nanna f. Nannestad 151. Boisen, Nanna 151. Boisen, P. O. 65, 205. Bojesen, E. F. C. 38, 67, 103, 117. Bojsen, P. 202. Bondesen, J. M. G. 91. Borgen, V. A. 38. Borup, M. 203. Boström, Chr. 8. Bournonville, A. A. 113. Brammer, G. P. 103. Brandes, Edv. 206. Brandes, Georg 173 f, 193, 206. Brandt, Frithiof 128 ff, 134, 203. Brasen, Marie Caroline 176. Brix, H. 204. Brun, Ane Munthe f. Munch 202. Brun, Frantz 92, 144. Brun, J. Munthe 202. Brun, P. Munthe 35, 42, 44, 64, 82, 91, 144, 201, 202. Brøchner, Hans 176. Brøchner, Hans 20, 26, 103, 148, 155, 156, 166, 167, 173 f, 176, 187, 201. Brøchner, Hansine 26. Brøndum C. A. 95, 98. Bull, J. 17. Bügel Catharina f. Adzer 133, 134. Byron 189. Bærentzen, Em. 167. Bøgh, Erik 138, 204.

Camradt, F. C. 49. Casse, Andr. L. 83. Casse, P. 145. Christensen, Jens 13. Clausen, H. G. 78. Clausen, H. N. 77, 78, 89, 144, 177. Collin, Edv. 36, 116 f, 119, 123, 129, 130 ff, 203. Collin, Henriette 203. Collin, J. 129, 130, 133.

Dalhoff, P. S. 168. Damkier, I. E. 43, 117. Dante 185. Degenkolv, H. 201. Ditlevsen, N. C. 143, 145. Drewsen, Ingeborg f. Collin 131. Dørge, G. F. 165. Engelbreth, W. F. 143, 144. Engelstoft, C. T. 77, 181. Ewald, Jhs. 159.

Falk, J. C. 72. Feilberg, N. C. 153. Fenger, Emil 169. Fenger, J. Ferd. 66, 70, 82, 143, 169. Fenger, Martha f. Meinert 69. Ferrini, W. T. 133, 134. Feuerbach, Ludv. 197, 207. Fousanee, M. 134. Friedenreich, D. V. 38, 67, 68.

Gade, Christen M. 11. Giødvad, J. F. 117. Goldschmidt, A. M. 153, 206. Graversen, Michel 9. Gregor af Nyssa 185. Grundtvig, N. F. S. 18, 78, 89,

143 f, 148, 153. Gyldendal, S. 34. Gyllembourg, T. C. 136. Goethe, J. W. 113, 114.

Hagen, J. H. 12. Hagen, L. C. 22. Hahn, Joh. 70, 81, 143, 164, 175. Hald, P. 69. Hall, C. C. 169. Hamann, J. G. 104, 124, 188. Hammerich, Angul 117. Hammerich, Fr. 27, 33, 43, 202. Hammerich, Jhs. 17, 18. Hammerich, Martin 103, 125, 129, 169, 170. Hanck, Henriette 135. Hansen, F. J. 117. Hansen, Peter 175. Hansgaard, H. C. 145. Hartmann, J. P. E. 117. Hauch, C. 119, 135. Heckscher, Ludv. 91. Hegel, G. F. W. 78, 87, 110 f, 120, 123, 207. Heiberg, J. L. 92, 96, 101 ff, 110 f, 113, 123, 124, 125, 126, 127, 134, 136, 150, 152, 196, 203, 207. Heiberg, Johanne Luise 102, 203. Heiberg, P. A. 201. Helweg, Hj. 201. Henrichsen, R. J. F. 38, 66, 67. Heramb, Eline g. Boisen 59. Hertz, Henr. 25, 63, 102, 113, 117, 123, 124, 127 ff, 179, 188, 201, 203, 204. Hetsch, G. F. 79. Himmelstrup, J. 203. Hjort, P. 96. Hoffmann, E. T. A. 189. Hohlenberg, M. H. 77, 181. Holberg, Ludv. 24, 132. Holm, C. F. 117. Holm, J. 79. Holst, H. P. 40, 42, 43, 117, 125, 137. Homer 108. Hornsyld, J. 18, 70. Hvidberg, Charl. I. 136. Hyllested, Andr. 12.

Ingemann, B. S. 114, 123. Ingerslev, C. F. 38. Ingerslev, 145. Isodorus Hispanensis 185.

Jacobsen, P. V. 129, 133, 134. Jensen, Søren 13. Jenssen, G. F. 127. Josty, A. 139. Jørgensen, Jens 12. Jørgensen, Jørgen 130, 136 ff, 151, 176.

Kabell, Aa. 201. Kant, Im. 189. Kierkegaard, Anders A. 11, 15, 16, 23, 61, 156. Kierkegaard, Ane f. Lund 12 f, 21 f, 26, 49, 59, 68, 70, 71, 72, 145 f, 173, 205. Kierkegaard, Christen J. 9. Kierkegaard, N. Christian 93, 156. Kierkegaard, Hans Peter 156. Kierkegaard, Henriette f. Glahn 28. Kierkegaard, Karen 11. Kierkegaard, Kirstine f. Røyen 11 f. Kierkegaard, Maren Kirstine 16, 62, 165. Kierkegaard, E. Marie f. Boisen 146, 151, 154, 205. Kierkegaard, Michael A. 11, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 26, 27, 30, 142, 155 f. Kierkegaard, Michael P. 9—22, 23—46, 47—76, 77—90, 94, 143, 144, 145, 146 ff, 151, 155, 157, 158, 160, 164 f, 166, 167 f, 170 f, 172 f, 175, 204 f. Kierkegaard, S. Michael 16, 34, 62, 74. Kierkegaard, Niels A. 16, 18, 34, 68, 70, 72, 82, 144, 146, 205. Kierkegaard, Peder C. 9. Kierkegaard, Peder P. 11, 14. Kierkegaard, Peter Chr. 16, 18, 34, 38, 40, 57, 59, 62, 64, 65 ff, 70 f, 77, 78, 81 f, 83, 86, 94, 101, 103, 139, 140 f, 142 f, 144, 146 ff, 151, 153 f, 156, 158, 164, 171, 172, 175, 181, 201, 202 ff. Kierkegaard, Sidsel Marie 11. Kilde, Lorentz 129, 133. Kjølstrup, Juliane 102. Klinger, M. 114. Koch, Carl 204. Kofoed, J. P. 175. Kofoed, Mette Marie 174. Kolthoff, E. W. 160. Krøyer, L. Th. 68. Kuhr, V. 207. Kyrre, Hans 203. Købke, Peter 153, 159.

Lange, Fr. O. 34, 38, 69, 70, 102. Langgaard, J. P. 169. Langhoff, S. 102. Larsen, Jhs. E. 86. Larsen, Kn. 86. Larsen, Mads 174. Lehmann, Orla 35, 37, 101. Lemming, F. C. 115. Lenau 114. Leopardi 189. Lessing 114, 202. Levin, I. 63, 106 f. Lichtenberg 189. Liebenberg, C. C. B. 38. Liebenberg, F. L. 34. Lind, P. E. 36, 42, 91 ff, 95, 96 ff, 126, 155, 176, 203. Lindberg, J. C. 18, 22, 72, 78, 139, 143, 144, 159. Lindberg, Niels 139. Lorck, J. H. 35 f, 115 f. Lucas 125. Lucian 125. Lund, Birgitte J. fh. Faurholt 14, 201. Lund, Carl 129, 158. Lund, Cathrine f. Lund 116, 151. Lund, Chr. 129. Lund, J. Chr. 47, 62, 68, 70, 145, 151, 155, 157. Lund, H. Ferd. 62, 68, 70, 145, 151. Lund, Henrich H. 10, 15, 62. Lund, Henrich 68, 94. Lund Henriette 20, 24, 60, 62, 63, 145, 178, 189, 201. Lund, Holger 202. Lund, Jens 15. Lund, Lars S. 12, 13, 16. Lund, Lauritz

Bertel 17. Lund, Magdalene f. Lobeck 68, 70. Lund, Michael 68, 94. Lund, Nicoline f. Kierkegaard 16, 57, 62, 68, 70, 71, 144, 158, 205. Lund, Ole 15, 70. Lund, Petrea f. Kierkegaard 16, 26, 63, 64, 68, 70, 145, 205. Lund, Wilhelm 84, 87, 92, 99. Lundbye, J. Th. 183, 206. Lyngbye, H. C. 94. Læssøe, Signe f. Abrahamson 134.

Madsen, Karl 206. Madvig, J. N. 77. Mahler Müller, Fr. 114. Martensen, G. J. 38, 69. Martensen, H. L. 33, 78, 103, 106, 110, 114, 145, 155, 177, 186, 196, 203, 204, 207. Massmann, N. H. 19. Mathiesen, Boy 38, 42. Mathiessen, H. E. 83. Meidell, Fr. 202. Mendelsohn, Moses 189. Mentz, Birgithe M. f. Trane 92. Mentz, Christopher 92. Mentz, Rudolph 94. Meyer, Ralph. 201. Michelsen, Peder 9. Mini, J. 139. Molbech, C. 129. Monrad, D. G. 83, 103, 119, 122, 150, 169. Mozart 114 f, 194, 203. Müller H. C. 86. Müller, Ludvig 119. Müller, Ludvig Kr. 38, 42, 66 f, 81, 83, 86, 119, 143. Mynster, J. P. 18, 42, 56, 70, 76, 112, 143, 144, 145, 147, 186, 196. Møller, Augusta f. Sibbern 109 f. Møller, Jens 59, 77. Møller, Johan O. C. 23, 62. Møller, P. L. 129, 130, 195, 204, 206. Møller, Poul M. 25, 77, 80, 101, 102 ff, 110 f, 114, 122, 124, 125, 127, 129, 152, 158.

Neergaard, J. T. 41. Neergaard, P. S. 38. Nielsen, Anna f. Brenøe 117. Nielsen, Carl 59, 142. Nielsen, Chr. 142. Nielsen, Frederik 142. Nielsen, Michael 34 ff, 42, 64, 67, 69, 70, 76, 91. Nielsen, N. P. 107. Nielsen, Oluf 202. Nielsen, Rasmus 112, 176, 199. Nutzhorn, D. A. 165, 184. Nyblom, Helene 203. Nyström, E. 202. Nørregaard, Anders 11.

Oldenburg, Th. W. 38, 66, 70, 81, 83, 143, 144. Olsen, Regine g. Schlegel 54, 112, 153, 167, 176 f, 190, 194. Ostermann, J. A. 100 f, 149, 153. Otto, Jacobine C. 131.

Paludan-Müller, Fr. 96. Pedersen, Ellen Sørine f. Lund 17. Pedersen, Isaac 17. Pedersen, Jesper 9. Pedersen, Michael Kirkegaard 17. Petersen, Fr. 171. Petersen, F. C. 77, 129. Platon 193, 203. Pleisch, N. 103, 107, 139. Pope 189. Rahbek, K. L. 101. Rask, H. K. 150. Rentzmann 151. Reuss, Jhs. D. 17. Richard d. Tredie 55. Riise, J. C. 38, 117. Rudelbach, Andr. 30 f, 70, 81, 142, 143, 202. Rudelbach, C. g. Ditlevsen, 70 ff, 142. Rudelbach, Lise f. Bønsøe 72. Rørdam, Bolette g. Feilberg 152 f. Rørdam, C. f. Teilmann 152. Rørdam, Holger 153, 203, 204. Rørdam, Peter 83, 101, 117, 143, 144, 153, 203. Rørdam, Th. Schatt 153. Røyen, Mads N. 10, 11, 13, 14, 16, 30, 62. Røyen, Thyge N. 174.

Sager, H. C. 37, 68. Salomo 44 f. Saxtorph, P. 10. Scharling, C. E. 38, 41, 77, 89, 177, 181, 185. Schiødt, F. 76, 111, 207. Schlegel, Fr. 193, 194. Schleiermacher 78, 87. Schopenhauer 189. Schorn, W. 204. Schrader, S. D. E. 91. Srribe 194. Seding, Niels A. 9, 10, 11, 12, 14, 16. Selmer, Th. 82, 202. Shakespeare 55, 113. Sibbern, F. C. 15, 18, 77, 104, 108 ff, 112, 114, 117, 167, 177, 196, 203, 206. Sibbern, Grethe 109. Siemonsen, L. 143. Silfverberg, C. C. V. 91. Smith, A. 147. Sokrates 92, 104, 108, 189, 192 f, 194, 196, 203. Solger 193. Stilling, Peter, 176. Storck, J. F. 38. Strauss, D. F. 89, 203. Søverborg, J. 145.

Tersites 188 f. Thisted, J. O. 17. Thisted, Vald. 17. Thomsen, H. B. 149. Thomsen, Julie f. Kierkegaard 30, 115, 149, 156. Thomsen, Niels 30. Thornam, Aug. 35. Thorning, J. Pallisen 13. Thorvaldsen, Bertel 181. Thune, E. G. F. 67. Tieck 193. Timm, Ulrich 132. Topp, Elisabeth f. Nannestad 151. Topp, J.

151. Trane, J. A. 145. Troels-Lund 13, 64, 173, 202. Trojel, Frantz W. 188.
Tryde, E. C. 147. Tvermoes, Andr. 10.
Ursin, G. 67, 69, 77.
Warncke, L. H. 38, 41, 66, 68, 69. Weincke, C. W. 145. Weis, Ernst 117.
Welding, Fr. 38 ff. Welhaven, J. S. C. 110. Weltzer, Carl 72, 127, 202, 203,
204. Westen, J. C. v. 169. Westergaard, Anders 198. Westergaard, N. L. 83.
Wette, W. M. L. de 185. Weyse, C. E. F. 115 f, 134. Visby, C. H. 144. Wulff,
P. F. 123, 134. Würtz, H. 206. Waage, G. H. 147, 151.
Xanthippe 92.
Zahle, P. C. 188.
Oehlenschläger, A. 113, 170. Ørsted, H. C. 129, 133 f, 199.
Aabye, Abelone f. Røyen 23. Aabye, Niels S. 11, 15, 16, 19, 23, 61. Aabye,
P. Røyen 23, 62. Aabye, Søren 23. Aagaard-Hammerich 203.

